

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

STUDENTI SE SPECIFICKÝMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI NA VYSOKÉ ŠKOLE

EVA ZEZULKOVÁ
HANA NOVOHRADSKÁ
RENATA KOVÁŘOVÁ
MARTIN KALEJA

PODPORA TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
STUDENTŮ SE SPECIFICKÝMI
VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI
NA OSTRAVSKÉ UNIVERZITĚ V OSTRAVĚ

CZ.1.07/2.2.00/29.0006

OSTRAVA, DUBEN 2013

Studijní opora je jedním z výstupu projektu ESF OP VK.

Číslo Prioritní osy:	7.2
Oblast podpory:	7.2.2 – Vysokoškolské vzdělávání
Příjemce:	Ostravská univerzita v Ostravě
Název projektu:	Podpora terciárního vzdělávání studentů se specifickými vzdělávacími potřebami na Ostravské univerzitě v Ostravě
Registrační číslo projektu:	CZ.1.07/2.2.00/29.0006
Délka realizace:	6. 2. 2012 – 31. 1. 2015
Řešitel:	PhDr. et PhDr. Martin Kaleja, Ph.D.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Název: **Studenti se specifickými vzdělávacími potřebami na vysoké škole**

Autoři: Mgr. Eva Zezulková, Ph.D.
Mgr. Hana Novohradská
PaedDr. Renata Kovářová, Ph.D.
PhDr. et PhDr. Martin Kaleja, Ph.D.

Studijní opora vznikla

- k inovovaným předmětům v rámci klíčové aktivity č 1: **Integrativní speciální pedagogika** (SPG/KINSP, SPG/SINSP), **Speciální pedagogika** (SPG/5PEN, SPG/55PEN)
- ke kurzu v rámci klíčové aktivity č. 2: **Studenti se specifickými potřebami na VŠ**

Jazyková korektura nebyla provedena, za jazykovou stránku odpovídají autoři.

Recenzent: doc. PhDr. Jarmila Pipeková, Ph.D.
Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita

© Ostravská univerzita v Ostravě
ISBN 978-80-7464-276-0

Předmluva

V současné době studuje na jednotlivých fakultách Ostravské univerzity v Ostravě celkem 34 studentů se specifickými vzdělávacími potřebami. Členové katedry speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě se dlouhodobě angažují do výzkumných projektů, jejichž cílovou skupinu tvoří děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami. V roce 2010 byl na katedře speciální pedagogiky řešen projekt s názvem „*Edukace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami z pohledu rámcových vzdělávacích programů*“ (řešitel Martin Kaleja), v roce 2011 na něj navazoval další výzkumný projekt „*Analýza klíčových determinant ovlivňujících proces edukace dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami v kontextu rámcových vzdělávacích programů*“ (řešitel Martin Kaleja) a v roce 2012 se řešil projekt s tématem „*Analýza determinant ovlivňujících vzdělávání studentů se SVP na Ostravské univerzitě v Ostravě*“ (řešitel Martin Kaleja). Od začátku roku 2013 členové katedry řeší další SGS projekt s názvem „*Kvalitativní analýza podmínek terciárního vzdělávání studentů se specifickými poruchami učení na OU*“ (řešitelka Renata Kovářová).

Předložená studijní opora je výstupem projektu z evropských strukturálních fondů v rámci Operačního programu pro konkurenceschopnost. Katedra speciální pedagogiky PdF OU tak v letech 2012 – 2015 realizuje projekt s názvem „***Podpora terciárního vzdělávání studentů se specifickými vzdělávacími potřebami na Ostravské univerzitě v Ostravě***“ (registrační číslo: CZ.1.07/2.2.00/29.0006). Jde o projekt celouniverzitní, do kterého jsou zapojeny všechny fakulty.

Tato studijní opora je adresována především všem do projektů zapojeným akademickým a neakademickým pracovníkům Ostravské univerzity v Ostravě, dále studentům pomáhajících oborů, jímž je toto téma blízké a také další příznivcům inkluzivního vzdělávání.

Koncepce řešeného projektu (**zkrácený název Podpora SVP**) vychází z filozofie Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, zákona č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů. Je v souladu s Listinou základních práv Evropské unie, která explicitně zakazuje diskriminaci osob se zdravotním postižením, dále navazuje na Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010-2014, v němž je uveden nárok, aby osobám se zdravotním postižením byla poskytována přiměřená úprava podle individuálních potřeb a vzdělávání. Stejně je v souladu s Národním akčním plánem inkluzivního vzdělávání, jež byl schválen Vládou ČR. Ve Specifických strategických cílech v oblasti vzdělávání v Dlouhodobém záměru Ostravské univerzity na léta 2011- 2015 je mimo jiné uvedena podpora studentů se specifickými potřebami. Cílem inovace je vytvoření podpůrných opatření při vzdělávání, a to tak, že úpravy studijních a výukových postupů by měly vycházet ze zvažování konkrétních potřeb studenta se SVP, nikoli z podstaty jeho zdravotního postižení. Inovace studijních a výukových postupů

zahrnující nároky studentů se SVP mohou zlepšit vzdělávací možnosti všech studentů na Ostravské univerzitě v Ostravě.

Koncepce projektu počítá s ucelenou spoluprací akademických a ostatních pracovníků OU. Ucelenost koncepce spočívá především v inovaci přijímacího řízení, celého průběhu studia a jeho aktivní podpory, včetně zajištění profesní stáže studentů se SVP u budoucích zaměstnavatelů. Své stanovisko k potřebnosti projektu vyjádřil Odbor školství, mládeže a sportu Krajského úřadu Moravskoslezského kraje a také Magistrát města Ostrava.

Projekt má pět klíčových aktivit (řešitel Martin Kaleja):

- inovace studijních programů, studijních oborů a předmětů (KA1, manažerka Eva Zezulková),
- zvyšování odborných kompetencí akademických i ostatních pracovníků (KA2, manažerka Zdenka Telnarová),
- zavádění systému monitoringu potřeb trhu práce pro absolventy (KA3, manažer Martin Kaleja)
- architektonické zpřístupnění budov studentům se SVP (KA4, manažer Jiří Vrubel),
- inkluzivní prostředí (KA5, manažerka Hana Novohradská).

V rámci KA1 vznikne:

- 131 inovovaných předmětů pro studenty se SVP,
- sdílená výuka předmětů mezi fakultami,
- studijní opory v elektronické podobě (70 x nových, 30 x aktualizovaných), všechny budou technicky převedeny/editované dle metodiky pro osoby se zrakovým postižením,
- elearningové kurzy (35x),
- produkce didakticko-metodických materiálů (35x CD - audio a 35x DVD – video),
- pilotážní ověření inovovaných předmětů (20x), kdy studenti se SVP si inovovaný předmět zaregistrují a budou jej absolvovat,
- evaluační řízení inovace předmětů,
- metodické doporučení k následné tvorbě inovace předmětů,
- metodické doporučení pro následné reakreditační řízení vybraných studijních oborů (inovace přijímacího řízení, modifikace SZZ, posuzování SVP na OU).

Tabulka: Přehled inovovaných předmětů na OU v rámci projektu „Podpora SVP¹“

Fakulty OU	Počet předmětů	Garanti předmětů (bez a s ověřením)
PdF	62	32
PřF	11	8
FSS	20	13
LF	35	19
FF	1	1
FU	2	1
CELKEM	131 (22 s ověřením a 109 bez ověření)²	74

V rámci KA2 vzniknou kurzy pro akademické i ostatní zaměstnance:

- eLearningový kurz s názvem Studenti se SVP na VŠ,
- kurz zaměřen na metodickou přípravu výuky a tvorbu prezentací s využitím moderních technologií Merlingo,
- 6 kurzů znakového jazyka (3x pro začátečníky, 3x pro pokročilé),
- eLearningový kurz doplněn praxí či stáží na vybraných pracovištích, zaměřený na úpravy elektronických textů pro zrakově postižené čtenáře a práci s digitální knihovnou pro studenty,
- kurz osobní asistence.

KA3 podporuje publikační a vědecko-výzkumnou činnost akademických zaměstnanců univerzity. Výstupem této klíčové aktivity je mezinárodní konference, aktivní účast zaměstnanců na národních i mezinárodních konferencích a publikování. Dále se aktivita zaměřuje na pravidelnou a potřebnou aktualizaci *Metodiky podpory a vyrovnávání podmínek při studiu studentů se SVP na OU* (poslední aktuální verze v roce 2012) a akademičtí pracovníci aktivně participovali na tvorbě vnitřního legislativního předpisu upravujícího vzdělávání studentů se SVP na OU (konkrétněji jde o „Směrnici rektora č. 182/2012, podpora uchazečům a studentům se specifickými vzdělávacími potřebami na OU“). Další zde zařazenou činnosti je metodické doporučení k realizaci stáží studentů se SVP na OU, jejich vlastní realizace, přitom jde také o studenty pocházejícího ze socio-ekonomicky znevýhodněného prostředí. Smyslem je posílení jejich konkurenceschopností prostřednictvím získání alespoň minimální (měsíční) praxe ve studovaném oboru. Díky těmto postupům vznikne seznam studijních oborů vhodných pro uchazeče se SVP.

¹ <http://projekty.osu.cz/svp/>

² Stav k 29. 4. 2013

KA4 představuje investiční část projektu. Realizuje se výstavba elektronických bezbariérových plošin na jedné z budov Pedagogické fakulty OU. V historické budově OU se buduje bezbariérový výtah.

KA5 přináší inovaci a rozšíření webového rozhraní nazvaného jako Inkluzivní prostředí. Jeho cílem je zahájit a podpořit komunikaci lidí z celé univerzity, jak studentů (intaktních a s handicapem), tak akademických a ostatních zaměstnanců. Vzniknou dále výstupní workshopy pro akademické pracovníky a workshopy pro intaktní studenty.

Ostravská univerzita v Ostravě může mít nakročeno k vytváření inkluzivních tendencí, stále však existují mechanismy, které brání (přímo nebo nepřímo) tvořící cestě k inkluzi a rovnému přístupu, na který studenti se specifickými vzdělávacími potřebami mají právo. O to, aby univerzita se mohla více přibližovat k inkluzivnímu vzdělávání, musí stát vedení univerzity, vedení fakult, vedení kateder, celý pedagogický sbor. Nemělo by se zapomínat na studenty (intaktní, s postižením). Jde o rovný přístup, který se dotýká nás všech.

OBSAH

Předmluva

1	Studenti se specifickými potřebami ve vysokoškolském prostředí	8
1.1	Východiska k vyrovnávání příležitostí osobám se zdravotním postižením v terciárním vzdělávání	8
1.2	Student se zdravotním postižením	13
1.3	Informační a poradenské služby na Ostravské univerzitě v Ostravě	18
	Literatura.....	22
2	Vytváření podmínek pro osoby se sluchovým postižením	23
2.1	Typologie sluchového postižení.....	23
2.2	Identifikace potřeb studenta se sluchovým postižením.....	25
2.3	Uspokojování potřeb studenta se sluchovým postižením při studiu	27
2.4	Studijní prostředí, studijní podmínky.....	30
2.5	Aspekty komunikace s osobami se sluchovým postižením.....	39
	Literatura.....	49
3	Vytváření podmínek pro osoby se zrakovým postižením	50
3.1	Typologie zrakového postižení	50
3.2	Identifikace potřeb studenta se zrakovým postižením.....	54
3.3	Bariéry ve studijním prostředí a uspokojování potřeb studenta.....	57
3.4	Technologie a technologické pomůcky	63
	Literatura.....	66
4	Vytváření podmínek pro osoby se specifickými poruchami učení.....	68
4.1	Typologie specifických poruch učení.....	68
4.2	Potenciální bariéry pro studenty se specifickými poruchami učení.....	71
4.3	Kritéria posuzování specifických potřeb – funkční diagnostika	75
4.4	Uspokojování potřeb studenta se specifickými poruchami učení při studiu ...	77
4.5	Modifikace při tvorbě studijních materiálů.....	80
	Literatura.....	83
5	Vytváření podmínek pro osoby s pohybovým postižením	84
5.1	Typologie pohybového postižení.....	84
5.2	Identifikace potřeb studenta s pohybovým postižením	88
5.3	Bariéry ve studijním prostředí a uspokojování potřeb studenta s pohybovým postižením	90
5.4	Modifikace studijních podmínek a studijních povinností	93
	Literatura.....	100

Přehled tabulek

1 Studenti se specifickými potřebami ve vysokoškolském prostředí

1.1 Východiska k vyrovnávání příležitostí osobám se zdravotním postižením v terciárním vzdělávání

Česká republika se v posledních letech hlásí k evropskému standardu univerzitního vzdělávání, z něhož mimo jiné také vyplývá vytváření systému podpory ke zpřístupnění vysokoškolského vzdělávání osobám se zdravotním postižením. S podporou poskytovanou uchazečům a studentům se specifickými vzdělávacími potřebami na půdě vysokých škol souvisí pojmy *integrace* a *inkluzie*. *Integrace* představuje kvalitativně vyšší stupeň adaptace nebo takové začlenění jedince (z nějakého důvodu odlišného) do prostředí majoritní společnosti, kdy v ní dovede bez problémů žít, cítí se jí přijat a sám se s ní identifikuje. (Vágnerová, M. 2004) Proces integrace studentů se zdravotním postižením vyžaduje zejména osvojování si schopnosti vnímat, porozumět a respektovat jejich specifické potřeby.

Inkluzie je stav, kdy se člověk se zdravotním postižením rodí do společnosti, která akceptuje jeho odlišnost a odlišnost každého svého člena, kdy je normální být jiný. Inkluzie probíhá spontánně a spočívá ve vytváření takových opatření, která nejen umožní fungovat osobám se zdravotním postižením ve společnosti běžným způsobem, ale provedená opatření jsou využitelná pro všechny členy společnosti. (Vítková, M. 2004)

Příklady rozdílu mezi integrací a inkluzí ve vysokoškolském prostředí:

- Zaměření se výhradně na potřeby uchazeče a studenty s postižením (*integrace*) – zaměření se na potřeby všech uchazečů a studentů (*inkluzie*).
- Opatření využitelná výhradně pro uchazeče a studenty s postižením (*integrace*) – opatření využitelná pro všechny uchazečů a studenty (*inkluzie*).
- Speciální výukové strategie (např.) multisenzoriální výuka využitelná výhradně pro studenty s postižením (*integrace*) - speciální výukové strategie zahrnující techniky využitelné pro všechny studenty (*inkluzie*).

Musíme si přiznat, že u nás stále ve vysoké míře přetrvávají negativní postoje a soudy o zdravotním postižení a jeho nositelích stejně jako bariéry vůči osobám se zdravotním postižením nejen ve vzdělávání, ale rovněž v oblasti společenských zvyků a vztahů, pracovního uplatnění apod. V současnosti jde zejména o dlouhodobé nerespektování specifických potřeb osob se zdravotním postižením, vyplývající jednak z neznalosti základních odlišností charakterizující konkrétní zdravotní postižení, jednak z nedostatků zkušeností v přímém sociálním kontaktu.

„Nejlepší školu pro vnímání potřeb osob s postižením má můj nejmladší bráška, kterému byly dva roky, když jsem se naboural. Jezdili s mámou za mnou každý víkend do nemocnice i do rehabilitačního ústavu. Adam se

projížděl na vozíku, komunikoval s ošetřovateli i ostatními pacienty – vozíčkáři, také mě zkoušel vozit, jezdil si na polohovací posteli, byl u toho, když mě máma přemísťovala z vozíku na postel, fandil mi, když jsem se sám zkoušel najíst, či obléknout. Teď, když potkáme někoho na vozíku, tak to bere jako úplnou samozřejmost. Určitě z něj vyroste tolerantní člověk.“

(student VŠ s tělesným postižením)

V průběhu uplynulých let došlo v České republice v souladu s celosvětovými trendy ve speciálně pedagogické praxi k obrovské diverzifikaci prostředí, institucí, ale i metod práce s osobami se zdravotním postižením. Bylo nutné zahájit proces školské integrace, změnit přístupy ke všem žákům, kteří díky nevhodným vyučovacím postupům, nerespektováním jejich speciálních vzdělávacích potřeb, vyplývajících z přítomnosti zdravotního postižení, získávali podstatně nižší vzdělání než ostatní absolventi základních škol apod. V posledních letech vznikly desítky nových školských, ale i neškolských zařízení státního i nestátního charakteru, která podporují osoby se zdravotním postižením ve vzdělávání. S prvními integračními tendencemi na evropském kontinentu se setkáváme ve skandinávských zemích již v polovině minulého století. Tyto myšlenky se postupně začaly objevovat i v dalších zemích v rámci aktivit garantovaných nestátními i státními institucemi a postupně principy integrace našly svůj odraz ve vydání **Standardních pravidel pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením**, které byly schváleny Valným shromážděním OSN v roce 1993. Ideově se Standardní pravidla opírají o dříve vydané a uznávané dokumenty celosvětového významu, jakými jsou např. Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní úmluva o občanských a politických právech, Úmluva o právech dítěte, Deklarace práv zdravotně postižených, Listina základních práv a svobod apod. Samotná definice „**vyrovnání příležitostí**“ představuje seriózní úsilí mezinárodního společenství dát těmto různým mezinárodním dokumentům a doporučením praktický a konkrétní význam. Z **Listiny základních práv a svobod** má *každý člověk právo na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu*. Dále tento dokument ukládá (čl. 29), že mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě k povolání. Pozvolna se tak i v naší zemi dostává do popředí zájmu nové chápání v jednání s osobami se zdravotním postižením a stále častěji jsme svědky konkrétních příkladů, kdy majoritní společnost chce postupným řešením jednotlivých dílčích oblastí života zdravotně postižených překonávat přetrvávající diskriminační tlaky.

„Sluch jsem ztratil z neznámé příčiny ve třech letech. Od té doby jsem co druhý den navštěvoval foniatrii, kde jsme pracovali na globálním čtení, abych nezapomněl mluvit, jelikož jsem ztrácel při verbálním projevu slovní zásobu. Ve čtyřech letech jsem se, pro zachování a rozšiřování své slovní zásoby, začal učit číst. Povinnou školní docházku jsem absolvoval ve speciální škole pro sluchově postižené, kde se neznakovalo a muselo se mluvit.“

(student VŠ s těžkou nedoslýchavostí)

Ve vyspělých evropských zemích můžeme na konkrétních příkladech sledovat, jak je prospěšné vytvářet příznivé podmínky pro rovnoprávné zapojení žáků a studentů se specifickými potřebami do vzdělávání (včetně terciárního stupně). Prospěšné nejen pro žáky a studenty samotné, ale také pro majoritní část společnosti. Osobám se zdravotním

postižením se tím zvyšuje šance uplatnit se na trhu práce, většinová společnost má zase možnost častěji a v přirozených podmínkách učit se vnímat specifické potřeby osob vyplývající z přítomnosti zdravotního postižení a osvojovat si k nim vhodné přístupy. Prosazování humanistických idejí³ se i přesto jeví v současné postmoderní společnosti jako problematické. Příliš často jsme svědky projevů agresivity nejen vůči osobám s postižením, ale také náboženské a etnické nesnášenlivosti. Stále obtížněji nacházíme cesty, vedoucí ke vzájemnému porozumění, toleranci, respektu.

Požadavek nevyčleňovat, ale integrovat všechny osoby do společnosti se stává stále naléhavějším. Důležitou úlohu v oblasti zlepšení přístupu státu k občanům se zdravotním postižením sehraává **Vládní výbor pro zdravotně postižené občany**⁴ zejména sestavením koncepčních dokumentů (tzv. Národních plánů), v nichž byly zakotveny nejdůležitější úkoly a opatření pro jednotlivé oblasti státní správy. Aktuálně platným národním plánem je **Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010 – 2014**. Cílem uvedených dokumentů jsou konkrétní legislativní úpravy a opatření, která se týkají řízení, organizace a financování mj. také procesu integrovaného vzdělávání.

Zajišťování potřeb za účelem zlepšování kvality života, ochrana práv osob se zdravotním postižením nejsou snadnými cíli. K jejich dosažení je zapotřebí úsilí několika rezortů, usilujících o změny v politice našeho státu ve prospěch osob se zdravotním postižením. Specifická řešení týkající se rozvoje životních podmínek osob se zdravotním postižením nemohou být výsadní záležitostí „pouze“ rezortu zdravotnictví či sociálních věcí. Rovněž ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy považuje zpřístupnění vzdělávání (včetně vysokoškolského studia) a zajištění kvalitních podpůrných služeb pro žáky a studenty se specifickými potřebami za jednu ze svých priorit. Pro rok 2012 proto nastavilo nová pravidla pro financování takovýchto služeb na veřejných vysokých školách, která jsou zakotvena v Zásadách a pravidlech financování veřejných vysokých škol pro rok 2012 a další. Z uvedeného vyplývá, že vysoké školy by měly vynakládat úsilí vedoucí k zpřístupňování vzdělání osobám se zdravotním postižením. Jinými slovy vytvářet takové studijní podmínky a prostředí, které jim umožní ucházet se o studium, aktivně se začlenit do akademického prostředí a plnit studijní povinnosti.

V českém právním řádu neexistuje žádná právní úprava zabývající se rovnými příležitostmi ke vstupu na vysokou školu. Mezi povinnosti vysoké školy vyplývajících

³ obracení pozornosti k člověku, pěstování úcty k důstojnosti člověka, výchova k morálním kvalitám

⁴ Vládní výbor pro zdravotně postižené občany je stálým koordinačním, iniciativním a poradním orgánem vlády České republiky pro problematiku podpory zdravotně postižených občanů. Byl zřízen usnesením vlády ČR ze dne 8. 5. 1991 č. 151. Výbor se zabývá problémy, které nemůže samostatně vyřešit jediný resort. Jeho cílem je pomáhat při vytváření rovnoprávných příležitostí pro zdravotně postižené občany ve všech oblastech života společnosti. Prostřednictvím svých zástupců ve Výboru se na jeho činnosti podílejí sami občané se zdravotním postižením.

z vysokoškolského zákona⁵ patří zajistit všechna dostupná opatření pro vyrovnání příležitostí studovat na vysoké škole. Nedílnou součástí takovýchto opatření je zajištění standardizovaných podpůrných služeb pro studenty se specifickými potřebami, které jim umožní řádné plnění studijních povinností a dosažení vysokoškolského vzdělání.

Financování nákladů na studium osob se specifickými potřebami bude realizováno na základě žádosti příslušné VVŠ. Žádost musí obsahovat charakteristiku a rozsah zabezpečovaných činností. Její součástí dále musí být prohlášení, že **škola má vytvořeny podmínky a splňuje předpoklady k zabezpečení vzdělávací činnosti pro studenty se specifickými potřebami v rozsahu definovaných standardů.**

Oblast podpory (její forma a rozsah) poskytovaná uchazečům o studium a studentům se zdravotním postižením spadá do kompetence každé vysoké školy, resp. univerzity. Prakticky to znamená zpřístupnit nejen přijímací řízení uchazečům se zdravotním postižením, ale celý výukový proces, tj. modifikovat studijní podmínky a studijní prostředí. Je nutné zdůraznit, že cílem modifikace není „protěžování či zvýhodňování“ studentů se zdravotním postižením, ale vytváření systému podpůrných opatření při studiu v souladu se standardy MŠMT o poskytování služeb studentům se specifickými potřebami. Rozvoj co nejširších vzdělávacích příležitostí a rovnost v přístupu ke vzdělání pro všechny rovněž deklarují dokumenty **Národní plán rozvoje vzdělávání v ČR a Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké nebo další tvůrčí činnosti vysoké školy**. Můžeme říci, že ve školství zakotvila změna úhlu pohledu od individuálního poškození směrem k individuálním specifickým vzdělávacím potřebám žáků a studentů, u kterých je třeba přijmout a realizovat podpůrná opatření.

„Z hlediska vyrovnání se s postižením mnohým lidem nejvíce pomáhá skutečnost, že mají možnost studovat na různých školách včetně vysokých. Závisí to však nejen na vybavenosti školy, ale i na ochotě učitelů a vedení.

(student VŠ s tělesným postižením)

Srovnávací studie nerovností v možnostech dosažení vysokoškolského vzdělání, které zpracovalo OECD⁶, i přesto ukazují, že z hlediska prosazování integračních tendencí patří Česká republika k nejúspěšnějším zemím v rámci OECD. Český vysokoškolský systém tedy stále dluží svoji péči a lidské i materiální investice do podpory rovných příležitostí ke studiu. Vzhledem k tomu, že podobně jako v zahraničí se i u nás míra „přístupnosti“ vysoké školy pro osoby se specifickými vzdělávacími potřebami stane jedním z ukazatelů její úrovně a kvality, jde na terciárním stupni vzdělávání o aktuální otázku. V této oblasti plní nezastupitelnou úlohu univerzitní poradenská pracoviště, která zprostředkovávají efektivní komunikaci mezi jednotlivými organizačními stupni

⁵ ve smyslu § 21, čl. 1, bodu e) a f) zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách)

⁶ Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (zkráceně OECD z [angl.](#) Organisation for Economic Cooperation and Development) je mezivládní organizace 30 ekonomicky nejrozvinutějších států na světě, které přijaly principy demokracie a tržní ekonomiky.

vysoké školy a přispívají tak k prosazování integračních snah, k vytváření příležitostí ke studiu na vysokých školách pro osoby se zdravotním postižením.

Shrnutí:

- Česká republika se v posledních letech hlásí k evropskému standardu univerzitního vzdělávání, z něhož mimo jiné také vyplývá vytváření systému podpory ke zpřístupnění vysokoškolského vzdělávání osobám se zdravotním postižením.
- S podporou poskytovanou uchazečům a studentům se specifickými vzdělávacími potřebami na půdě vysokých škol souvisí pojmy *integrace* a *inkluze*.
- Z Listiny základních práv a svobod má *každý člověk právo na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu*.
- Důležitou úlohu v oblasti zlepšení přístupu k občanům se zdravotním postižením v ČR sehraje Vládní výbor pro zdravotně postižené občany.
- Mezi povinnosti vysoké školy vyplývajících z vysokoškolského zákona patří zajistit všechna dostupná opatření pro vyrovnání příležitostí studovat na vysoké škole.
- Cílem modifikace studijních podmínek a studijního prostředí není „protěžování či zvýhodňování“ studentů se zdravotním postižením, ale vytváření systému podpůrných opatření při studiu.

Kontrolní otázky a úkoly k samostudiu:

- Obsahují evropské standardy univerzitního vzdělávání informace o vzdělávání osob se zdravotním postižením?
- Vysvětlete pojmy *integrace*, *inkluze*.
- Popište příklad integrace a inkluze ve vysokoškolském prostředí.
- Vysvětlete význam Vládního výboru pro zdravotně postižené občany.
- Vyjmenujte dokumenty deklarující práva osob se zdravotním postižením.
- Které povinnosti vyplývají ve vztahu ke studentům se specifickými potřebami z vysokoškolského zákona?
- Co musí obsahovat žádost vysoké školy na financování nákladů na podporu studentů se specifickými potřebami?

Vlastní poznámky:

1.2 Student se zdravotním postižením

Klasifikace postižení pro potřeby zpřístupnění studia na vysokých školách osobám se zdravotním postižením vychází výhradně z aspektů relevantních pro vysokoškolské studium na vysoké škole a zohledňuje jejich finanční dopad. Medicínské hledisko je při klasifikaci bráno v potaz jako vstupní informace kvůli základní objektivitě vznášených nároků, nikoli jako rozhodující aspekt pro zařazení do některé z navrhovaných subkategorií. Ty vycházejí důsledně z funkčního principu klasifikace, i když jim jsou přiřazeny termíny, které mohou lékařskou diagnózu implikovat. **Funkčním principem** klasifikace se rozumí takový přístup, při němž není rozhodující samotná lékařská diagnóza, ale její praktický dopad na pracovní a komunikační postupy, které je nutné volit během studia či výzkumu. O těchto postupech nerozhoduje student sám, ale jsou výsledkem dohody uzavřené mezi studentem, odborným servisním pracovištěm školy a zástupcem fakulty, resp. studovaného oboru, na základě vyšetření komunikačních možností studenta a s tím hlavním cílem, aby umožňovaly po stránce formální i obsahové korektní průchod studovaným oborem a dosažení potřebného studijního, pracovního nebo výzkumného cíle. Tím je také dáno, že se v klasifikaci neobjevují některé kategorie, které se z jasných lékařských důvodů jako samostatné vyčleňují (např. MO - mozková obrna), neboť aplikováním zvoleného principu by mělo být vždy možné jejich funkční dopad (např. související pohybové nebo neurologické postižení) promítnout do některé ze skupin uvedených.

Typologie studentů se specifickými potřebami⁷

A. Student se zrakovým postižením

A1. lehce zrakově postižený / uživatel zraku

A2. těžce zrakově postižený / uživatel hmatu/hlasu

B. Student se sluchovým postižením

B1. nedoslýchavý / uživatel verbálního jazyka

B2. neslyšící / uživatel znakového jazyka

C. Student s pohybovým postižením

C1. s postižením dolních končetin (paraplegie)

C2. s postižením horních končetin (jemné motoriky)

D. Student se specifickou poruchou učení

E. Student s psychickou poruchou (včetně poruch autistického spektra a narušené komunikační schopnosti) nebo s chronickým somatickým onemocněním

⁷ Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30 pro financování zvýšených nákladů na studium studentů se specifickými potřebami vyplývajícími ze zdravotního postižení

Definice typů postižení

- **Lehce zrakově postižený / Uživatel zraku (A1)**

Osoba, jejíž zraková vada stále umožňuje práci zrakem (a to i s textem), s běžnými formáty dokumentů, včetně vizuálních. Úprava obrazu pozůstává ve zvětšování nebo jiných změnách optického charakteru, není třeba využívat odečítače obrazovky.

- **Těžce zrakově postižený / Uživatel hmatu / hlasu (A2)**

Osoba, která pracuje buď s hmatově tištěnými dokumenty nebo s odečítači obrazovky (v kombinaci s hmatovým displejem nebo hlasovým výstupem), který vyžaduje editovatelný formát textového dokumentu, příp. dokument obsahově i formálně adaptovaný. Jsou zde tedy zahrnuti i ti, pro něž je v tradiční terminologii vyhrazen termín *těžce slabozraký, nevidomý, příp. prakticky nevidomý*.

- **Nedoslýchavý / Uživatel verbálního jazyka (B1)**

Osoba, která informace spontánně přijímá i podává prostřednictvím verbálního jazyka (ať už formou psanou nebo mluvenou), v českém prostředí primárně používá český jazyk. Jsou zde tedy zahrnuti i ti, kdo jsou z hlediska striktně medicínského neslyšící (např. později ohluchlí), nicméně se cítí být primárně mluvčími verbálního, nikoli znakového jazyka.

- **Neslyšící / Uživatel znakového jazyka (B2)**

Osoba, která informace spontánně přijímá i podává prostřednictvím znakového jazyka, v českém prostředí primárně používá český znakový jazyk, příp. jinou formu neverbální komunikace, byť založenou na českém jazyce.

- **Pohybově postižený – s postižením dolních končetin (C1)**

Osoba, která – s ohledem na své pohybové postižení – ke svému samostatnému pohybu nezbytně potřebuje a využívá dalších osobních zařízení, ať už se jedná o opěrné hole, nebo mechanické či elektrické vozíky. Kategorie zahrnuje tedy i ty, jejichž lékařská diagnóza primárně pojmenovává pouze příčinu (např. DMO), nikoli prokazatelné sekundární dopady primární diagnózy na funkci pohybového aparátu.

- **Pohybově postižený – s postižením horních končetin (C2)**

Jemná motorika horních končetin je snížena natolik, že osoba není schopna operativně a efektivně vykonávat činnosti, které se se studiem běžně spojují – pořizování poznámek vlastní rukou, příp. i na klávesnici, manipulace s předměty a zařízeními, které jsou nezbytné pro plnění studijních povinností (fyzické knihy, psací potřeby, přístrojovou technika atd.), příp. manipulace s předměty běžné denní potřeby.

- **Osoba se specifickou poruchou učení (D)**

Osoba, které dyslexie, dysgrafie, dysortografie, dyskalkulie, dyspraxie, příp. často souběžně se vyskytující ADHD (hyperaktivita s poruchou pozornosti) objektivně brání standardním způsobem plnit studijní povinnosti.

- **Student s psychickou poruchou (včetně poruch autistického spektra a narušené komunikační schopnosti) nebo s chronickým somatickým onemocněním (E)**

Osoba, které psychická porucha či onemocnění (včetně poruch autistického spektra a narušené komunikační schopnosti) nebo chronické somatické onemocnění objektivně brání standardním způsobem plnit studijní povinnosti nebo si žádají organizačních opatření ze strany školy.

Předmět a mechanismy podpory osobám se zdravotním postižením

Podpora poskytovaná uchazečům a studentům se zdravotním postižením vyžaduje komplexní úsilí v mnoha oblastech studia. Jedná se především o:

- modifikaci přijímacího řízení a detekci uchazečů se zdravotním postižením
- modifikaci studijních podmínek
- modifikaci studijního prostředí (včetně ubytování a stravování)

Integrální a významnou součástí podpory je poskytování kvalitních informačních a poradenských služeb.

Modifikace přijímacího řízení a detekce uchazečů se zdravotním postižením

V praxi se setkáváme s dvěma základními přístupy v detekci uchazečů, budoucích studentů se zdravotním postižením:

- zdravotní postižení uchazeče *je sledováno*, tzn., že student je povinen dokládat potvrzení o svém zdravotním stavu, resp. způsobilosti ke studiu, popř. uchazeč je v přihlášce o studiu dotazován, zda má nějaké zdravotní postižení, popř. se za osobu se zdravotním postižením považuje nebo zda v minulosti vyžadoval nějaké modifikace studijních podmínek
- zdravotní postižení uchazeče *není sledováno*, tzn., že uchazeč není povinen předkládat potvrzení o svém zdravotním stavu, resp. způsobilosti ke studiu konkrétního studijního oboru a v případě, že jeho zdravotní stav vyžaduje úpravu studijních podmínek nebo prostředí, o tuto modifikaci individuálně požádá

Uchazeč se zdravotním postižením **může v rámci přijímacího řízení na vysokou školu vyžadovat modifikaci přijímacího řízení**. Setkáváme se s různými procesuálními postupy, které vedou k jejich realizaci. V případě, že vysoká škola žádá o příspěvek ve smyslu Metodického pokyn MŠMT⁸, je povinna prokázat:

- **že podmínky přijímacího řízení splnila osoba, která má:**
 - doklad o zdravotním postižení ve smyslu § 67 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, **nebo**

⁸ Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30 pro financování zvýšených nákladů na studium studentů se specifickými potřebami vyplývajícími ze zdravotního postižení

- doklad o invaliditě libovolného stupně ve smyslu § 39 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, nebo průkaz osoby se zdravotním postižením libovolného stupně ve smyslu § 34 zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením, nebo
- doklad o specifické poruše učení zjištěné na základě obecně dohodnutých výsledků v obecně dohodnutých psychometrických testech⁹, nebo
- lékařskou zprávu dokládající psychickou poruchu,
- a která má specifické vzdělávací potřeby, neboť náleží do některé z výše uvedených skupin A-E; přičemž toto typologické zařazení studenta je škola povinna prokázat funkční diagnostikou, která předchází přijímacímu řízení (pokud ke vzniku specifických potřeb nedošlo dodatečně u studenta, který v době přijímacího řízení specifické potřeby neměl) a při níž škola praktickým způsobem (nikoli jen na základě prohlášení uchazeče) ověří dopad lékařské nebo psychologické diagnózy na komunikaci uchazeče při aktivitách nezbytných pro studium zvoleného oboru; současně škola ověří minimální kompetence těchto uchazečů tak, aby byla zajištěna maximální kvalita poskytovaných služeb.

Modifikace studijních podmínek a studijního prostředí

Následující výčet alternovaných studijních podmínek a prostředí není úplný, přesto zahrnuje ty nejvýznamnější mechanismy podpory:

- studium podle osobního (individuálního) studijního plánu
- inkluzivní výuka
- alternativní individuální výuka
- převádění výukových a studijních materiálů do přístupné podoby
- knihovnické služby
- využívání technologických a kompenzačních pomůcek při studiu a výuce
- pořizování zvukových/psaných záznamů z výuky
- tlumočnické služby
- dostupnost a přehlednost webových stránek univerzity
- elektronická komunikace mezi katedrou/ústavem a uchazečem /studentem, modifikované kontroly studia
- osobní asistence, asistence při studiu
- adaptace výukových prostor
- bezbariérové přístupy prostor vysoké školy (včetně ubytovacích)
- modifikace podmínek při podávání žádostí o ubytování na kolejích

Inkluzivní výuka

Způsob, jakým je vedena výuka, je zásadní pro porozumění předávaných informací. Inkluzivní výuka vychází z předpokladu, že studenti mohou mít velmi různorodé

⁹ Aktuálně: Pavla Cimlerová, Daniela Pokorná, Eva Chalupová a kol. *Diagnostika specifických poruch učení u adolescentů a dospělých osob*. Praha: IPPP 2008.

specifické studijní potřeby a ty je nutné včas identifikovat a efektivně uspokojovat. **Inkluzivní výuka neznamená diverzifikaci studentů dle jejich studijních potřeb a následnou volbu adekvátní výukové techniky. Naopak je postavena na takových opatřeních, která nejenže zpřístupní výuku studentům s postižením, ale zároveň se stanou využitelnými i pro ostatní studenty** (viz kap. 1.1).

Inkluzivní výuka vyžaduje adaptace v celé řadě oblastí:

- množství informací předávaných ve výuce
- množství času věnovaného pro určitý úkol
- individuální asistence během výuky
- způsob předávání informací během výuky
- flexibilita pravidel řešení úkolů
- forma výstupů od studenta
- aktivní zapojení studenta ve výuce
- práce s dílčími cíli
- užívání nejrůznějších pomůcek při výuce
- multisenzorialita

Informační a poradenské služby

Informační a poradenské aktivity jsou nedílnou součástí systému podpory a pomoci poskytované uchazečům a studentům se zdravotním postižením na vysoké škole. Poskytují rady a informace v těchto základních oblastech:

- *obecné informační služby a poradenství* (obecné informace o vysoké škole, orientace v systému podpory)
- *studijní poradenství* (spočívá v individuální případové práci se studentem a ostatními subjekty podpory, v řešení konkrétních studijních záležitostí)
- *profesní poradenství* (volba studijního oboru, volba pracovního místa, uplatnění absolventů na trhu práce)
- *sociálně-právní poradenství* (systém sociální ochrany pro osoby se zdravotním postižením a nároky z nich plynoucí, právní ochrana osob se zdravotním postižením)
- *psychologické a speciálněpedagogické poradenství* (psychosociální obtíže studenta – vztahové, komunikační problémy, zvládnutí krizových stavů, zážitky diskriminace a jejich zvládnání apod.)

Shrnutí:

- Klasifikace postižení pro potřeby zpřístupnění studia na vysokých školách osobám se zdravotním postižením vychází výhradně z aspektů relevantních pro vysokoškolské studium na vysoké škole a zohledňuje jejich finanční dopad.
- Podpora poskytovaná uchazečům a studentům se zdravotním postižením vyžaduje komplexní úsilí v mnoha oblastech studia.
- Uchazeč se zdravotním postižením může v rámci přijímacího řízení na vysokou školu vyžadovat modifikaci přijímacího řízení.

- Inkluzivní výuka vychází z předpokladu, že studenti mohou mít velmi různorodé studijní potřeby a ty je nutné včas identifikovat a efektivně uspokojovat.
- Informační a poradenské aktivity jsou nedílnou součástí systému podpory a pomoci poskytované uchazečům a studentům se zdravotním postižením na vysoké škole

Kontrolní otázky a úkoly k samostudiu:

- Vysvětlete funkční princip klasifikace zdravotního postižení pro potřeby studia na vysokých školách.
- Charakterizujte typologii studentů se specifickými potřebami.
- Definujte konkrétní typy postižení pro potřeby zpřístupňování studia na vysokých školách.
- Vyjmenujte základní oblasti podpory uchazečům a studentům se zdravotním postižením na vysokých školách.
- Které přístupy jsou uplatňovány na VŠ při detekci uchazečů se zdravotním postižením o studium?
- Které podmínky musí splnit uchazeč, žádající o modifikaci přijímacího řízení?
- Vyjmenujte příklady modifikace studijních podmínek a studijního prostředí.
- Charakterizujte inkluzivní výuku.
- Popište informační a poradenské aktivity v systému podpory osob se zdravotním postižením v terciárním vzdělávání.

Vlastní poznámky:

1.3 Informační a poradenské služby na Ostravské univerzitě v Ostravě

Realizací rozvojových projektů s tematikou integrace studentů se speciálními potřebami do studia na Ostravské univerzitě se řešitelskému týmu po několikaletém úsilí a s podporou vedení Ostravské univerzity podařilo v akademickém roce 2007/2008 položit základy centru pomoci uchazečům o studium a studentům se specifickými vzdělávacími potřebami. Centrum dostalo název **Pyramida** a nachází se v prostorách

univerzitní knihovny. Nabízí služby nejen uchazečům o studium a studentům se specifickými potřebami, ale také akademickým i neakademickým pracovníkům Ostravské univerzity, některé aktivity jsou rovněž adresovány širší veřejnosti. Vybudováním Centra Pyramida a maximálním rozvojem jeho funkčnosti se Ostravská univerzita řadí k těm univerzitám, které považují za prioritní vytvářet podmínky ke studiu a jeho úspěšnému dokončení všem studentům včetně studentů se zdravotním postižením.

Aktivity garantované Centrem Pyramida jsou v současné době prioritně zaměřeny na podporu studentů se senzorickým (zrakovým a sluchovým postižením) a pohybovým postižením, kterým pomáhají překonávat negativní důsledky zdravotního postižení, související s bariérami v oblasti vysokoškolského vzdělávání. **Cílem je volit a uplatňovat během studia či výzkumu efektivní pracovní a komunikační postupy respektující zároveň specifické studijní potřeby studenta.** O těchto postupech nerozhoduje student sám, ale jsou výsledkem dohody uzavřené mezi studentem, odborným servisním pracovištěm školy a zástupcem fakulty, resp. studovaného oboru. **Podmínkou volby „vyrovnávacích“ vzdělávacích strategií naopak je, aby umožňovaly po stránce formální i obsahové korektní průchod studovaným oborem a dosažení potřebného studijního, pracovního nebo výzkumného cíle.** Postupně jsou budovány v objektech Ostravské univerzity bezbariérové přístupy a vybavení studovny je doplňováno nezbytnými kompenzačními technickými pomůckami. Centrum Pyramida rozšiřuje poradenské služby také pro studenty se specifickými poruchami učení a studenty s psychickou poruchou nebo s chronickým somatickým onemocněním.

„To, že jsem dyslektik, mě určitě mrzí. Mám to při studiu těžší než ostatní, jelikož na vše potřebuji dvojnásobnou časovou dotaci. Musím např. víckrát přečíst text, než pochopím, oč jde. Mám problémy s cizími jazyky, neboť se mi špatně vyslovují cizí slova. Velmi rád však sportuji. Již ve třech letech jsem se postavil na brusle a začal hrát hokej, což mi vydrželo až do svých devatenácti let.“

(student VŠ se specifickou poruchou učení)

Centrum Pyramida nabízí služby v následujících oblastech:

- **Uchazečům o studium poskytuje:**
 - informace o možnostech studia na jednotlivých fakultách Ostravské univerzity s ohledem na jejich specifické potřeby, a to formou individuálních konzultací i v rámci seminářů,
 - individuální konzultace o proceduře přijímacího řízení
 - a organizuje přípravné kurzy ke studiu na vysoké škole.

- **Studentům se specifickými potřebami zajišťuje:**
 - pedagogické poradenství,
 - tlumočnické a asistenční služby,
 - knihovnicko-informační služby a zpřístupňování studijních materiálů ve formátech odpovídajících speciálním potřebám studentů,

- pomoc při orientaci na webu OU,
 - možnost využívat počítačovou a další techniku Centra Pyramida ke studijním účelům,
 - a podporuje zpracovávání distančních výukových opor v rámci nabízených akreditovaných studijních programů, aby se maximálně rozšířila jejich nabídka pro studenty se zdravotním postižením.
- **Pro zaměstnance OU zprostředkovává:**
 - kurzy znakového jazyka,
 - odborné semináře a školení,
 - individuální poradenství,
 - kontakt s on-line Centrem znakového překladu¹⁰.

Provoz Centra Pyramida zajišťuje vedoucí Centra Pyramida a referent ve spolupráci s kontaktními osobami na jednotlivých fakultách. Na poskytování služeb se podílejí rovněž zaměstnanci univerzitní knihovny, CIT a externí spolupracovníci. Na referenta Centra Pyramida se mohou zájemci obracet s dotazy, týkajícími se možnosti studia na OU a služeb Centra Pyramida. V případě potřeby zajistí individuální konzultace s kontaktními osobami na fakultách OU nebo externími spolupracovníky, kteří poskytují pedagogické poradenství studentům se specifickými potřebami.

Předpokladem pozitivní změny v *procesu vytváření příležitostí* je ze strany „zdravých“ naučit se chápat příčiny odlišnosti osob s postižením a porozumět jejich specifickým potřebám, vyplývajícím se zátěže postižení.

Pro osoby s postižením je důležitým předpokladem začlenění do terciárního stupně vzdělávání osvojit si schopnost komunikace, porozumění pravidlům, která zde platí (Studijní a zkušební řád OU a další předpisy OU) a jim odpovídající chování. Úsilí všech zainteresovaných na procesu vytváření příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na Ostravské univerzitě v Ostravě probíhá pod heslem:

„Pomoz mi, abych to mohl já sám dokázat“.

„Já sám bych se k osobě s postižením choval jako ke zdravému jedinci, to je asi to nejdůležitější. Brát ho jako sobě rovného. Samozřejmě s úkony, které nezvládá, mu nenásilně pomoci. Třeba otevřít minerálku, ukrojit chleba...Ne poukazovat na jeho odlišnost, ale projevovat upřímný zájem o něj a jeho potřeby a problémy.“

(student VŠ s tělesným postižením)

¹⁰ okamžité spojení pomocí webové kamery a internetu se zkušeným znakovým tlumočnickem v Centru znakového překladu. Ten zprostředkuje komunikaci mezi příslušným pracovníkem instituce a neslyšícím

Doporučené literatura

- HARČARÍKOVÁ, T., TICHÁ, E. (ed.) *Základy speciální pedagogiky pro práci so studentmi stredných a vysokých škol*. Bratislava, UK 2007. ISBN 978-80-89113-30-9.
- JESENSKÝ, J. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*. Praha, UK 1995.
- *Metodický pokyn MŠMT pro financování zvýšených nákladů na studium studentů se specifickými potřebami vyplývajícími ze zdravotního postižení č.j.: 23 728/2011-30*
- MŠMT ČR. *Aktualizace Dlouhodobého záměru vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol pro rok 2011*. Dostupné na - <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dlouhodobě-zamery-a-jejich-aktualizace>
- *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice Bílá kniha*. Praha, 2001, MŠMT. ISBN 80-211-0372-8.
- PEŠKOVÁ, K. et al. *Handicap v přiběžích*. Ostrava: VŠB-TU, 2006.
- PIPEKOVÁ, J. (ed.) *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido 2006.
- URYCHOVÁ, H., ČIHOUNKOVÁ, J., KRUPIČKA, L. (EDITOŘI). *Aktuální problémy vysokoškolského poradenství*. Brno: Asociace vysokoškolských poradců, o.s., 2011. 190 s. ISBN 978-80-260-1198-9.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Portál: Praha 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 2004.
- VLÁDA ČR. *Národní plán vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením*. Usnesení vlády ČR č. 256 ze dne 14. dubna 1998.
- VOTAVA, J. et al. *Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením*. Praha, Karolinum, 2005.
- ZEŽULKOVÁ, E. (ed.) *Integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami*. Ostrava, OU, 2006.

2 Vytváření podmínek pro osoby se sluchovým postižením

2.1 Typologie sluchového postižení

„Hodně lidí si myslí, že když mají maturitu, tak jim to do života stačí. Já jim nic nevyčítám a jejich názory jim neberu. Ale podle mě to není pravda. Chodil jsem každý rok na brigádu a vykonával manuální práce v hluku, což mi nevyhovuje. Je pro mě velkou inspirací dosáhnout vysokoškolského vzdělání.“

(student VŠ s těžkým sluchovým postižením)

Kvalitativní a kvantitativní hledisko sluchového postižení

Sluchové postižení (v kontextu všech ostatních zdravotních postižení a znevýhodnění) má po mentálních postižení nejzávažnější důsledky pro terciární vzdělávání. Dostatečnost a míru lidského slyšení můžeme posuzovat podle dvou základních kritérií: **kvantity a kvality**.

Kvalitativní hledisko (druh a typ sluchové vady) sluchových poruch je vymezeno místem vzniku vady:

- K periferním vadám se řadí převodní a percepční vady.
 - Převodní vady jsou charakterizovány poruchou kvantity (slyší málo, ale zvuky rozlišuje) a jsou způsobeny různými překážkami, které brání mechanickému převodu zvukových vln od zvukovodu do tekutin vnitřního ucha (perforací bubínku, porušením středoušních kůstek apod.).
 - Percepční vady vznikají porušením funkce vláskových buněk v Cortiho orgánu ve vnitřním uchu a nervové části sluchové dráhy. Jsou charakterizovány poruchou kvantity i kvality (postižený slyší málo a navíc deformovaně) a mohou vést k úplné hluchotě.
- Centrální vady postihují podkorový a korový systém sluchových drah a jejich příznaky jsou velmi rozmanité.

Z hlediska **kvantity** dělíme sluchové poruchy podle hodnot měřených v decibelech (dB), které vyjadřují rozsah a míru postižení. Mezinárodní škála, stanovená roku 1980 Světovou zdravotnickou organizací (WHO), vymezuje tyto **stupně** sluchových poruch podle sluchové ztráty:

- 0 - 25 dB normální sluch
- 26 - 40 dB lehká sluchová porucha (lehká nedoslýchavost)
- 41 - 55 dB střední sluchová porucha (střední nedoslýchavost)
- 56 - 70 dB středně těžká sluchová porucha (středně těžké postižení sluchu)

- 71 - 90 dB těžká sluchová porucha (těžké postižení sluchu)
- 91 a více dB úplná ztráta sluchu (velmi závažné postižení sluchu, hluchota)

Výskyt sluchových vad v období adolescence a mladé dospělosti v populaci je ve skupině tzv. „lehké“ sluchové ztráty do 15% výskytu a ve skupině tzv. „těžké“ sluchové ztráty pod 1% výskytu. Studijní programy bakalářského a navazujícího magisterského typu určené pro běžnou populaci navštěvuje v současnosti minimální počet vysokoškolských studentů se sluchovým postižením. Značný počet studentů se sluchovým postižením studium neukončí a studijní programy určené svým průběhem, komunikačními prostředky a metodou výuky, zejména pro těžce sluchově postižené, v České republice prakticky neexistují.

Z hlediska kvantifikace specifických potřeb z hlediska zpřístupnění vysokoškolského studia jsou studenti se sluchovým postižením zařazeni do dvou kategorií ¹¹:

- **B1. nedoslýchavý / uživatel verbálního jazyka**
- **B2. neslyšící / uživatel znakového jazyka**

Přínos vysokoškolského studia pro osoby se sluchovým postižením spočívá v těchto oblastech:

- zvyšování vzdělanostní, informační úrovně i rozvoje celé osobnosti,
- získávání lepšího společenského postavení a pracovního uplatnění,
- nabývání zkušeností ve styku s intaktními osobami, možnost navazovat přátelství,
- zlepšování komunikační zručnosti,
- zlepšení úrovně komunikační kompetence,
- větší rozhled v kulturním a společenském dění,
- posilování sebevědomí,
- rozvoj samostatnosti a nezávislosti na okolí,

Po absolvování vysoké školy je předpoklad, že se budou osoby se sluchovým postižením podílet v mnoha odvětvích na řízení společnosti a mohou tak efektivněji působit na změnu myšlení široké veřejnosti vůči osobám se zdravotním postižením.

Vlastní poznámky:

¹¹ Definice typů postižení viz 1. modul, kap. 1.2

2.2 Identifikace potřeb studenta se sluchovým postižením

Sluchové postižení a jeho důsledky představují široké spektrum kvalitativního a kvantitativního omezení sluchového vnímání od lehkého omezení v akusticky nevýhodném prostředí¹² až po úplnou neschopnost vnímat zvukové informace a naslouchat mluvenou vokální řeč jako takovou a potřebu komunikace výlučně znakovou řečí, nebo psanou podobou majoritního jazyka. Medicínská klasifikace sluchové ztráty studenta je přitom pouze orientačním východiskem pro doporučení nebo výběr studijního oboru, pro individuální trajektorii studia a určení individuálních specifických vzdělávacích potřeb.

„Dokázal jsem si, že i neslyšící může studovat na vysoké škole. Je to sice velmi náročné a stresující, pro neslyšícího trojnásobně více než pro slyšícího, ale těší mě, a jsem na to pyšný, že se neslyšícím otevřela cesta k dalšímu studiu na vysoké škole. Musím přiznat, že někteří neslyšící svého postižení zneužívají a při prvních neúspěších se odvolávají na svůj handicap, i když je problém někde jinde. Nedokáží si přiznat, že nejsou studijními typy, že nemají o studium zájem apod. Ublížíjí tak nám ostatním. V široké veřejnosti se tak objevují často názory, že neslyšící nemají na vysokých školách co dělat. Mým snem je pracovat jako programátor, záleží však na mě, jak moc úsilí k dosažení svého cíle vynaložím.“

(neslyšící student VŠ)

Při realizaci vzdělávací cesty studenta se sluchovou vadou je zapotřebí poradenskou podporou řešit tyto dvě základní podmínky:

- Učební přístupnost vysokých škol – podpora **překonání akustické bariéry** v procesu terciární výuky. Vizualizace pedagogického a komunikačního procesu, ozvučení výukových prostor pro maximalizaci využití audiotechnických prostředků, zlepšení akustiky školního prostředí, artikulační tlumočení a tlumočení znakovou řečí, studijní asistence a tutoring, zohlednění aspektů kvantity a kvality sluchové ztráty v sociálních vztazích a při realizaci kvalifikace¹³.
- Interiorizace odborných vědomostí a dovedností – **podporou učení studenta se sluchovou vadou** v rámci realizace odborného poradenství

Student se sluchovým postižením, který se hlásí ke studiu na vysokou školu, musí být schopen rozumět psané podobě jazyka, aby mohl ke studiu a samostudiu využívat odborné texty v maximálním rozsahu. **Přijímací řízení** by mělo být zaměřeno mj. na

¹² Např. v náročném studijním prostředí přednášky, při diskusi v semináři, při práci v laboratoři, při výkonu praxe.....

¹³ Viz 2. modul, kap. 2.1

hodnocení předpokladů studenta z hlediska dosažených mentálních¹⁴ a integračních¹⁵ funkcí jazyka. Větší problémy s přijímáním (receptcí) českého jazyka se objevují zejména u studentů, kteří jsou absolventy základních a středních škol pro sluchově postižené. Nemají vždy potřebnou slovní zásobu, která je nezbytná pro pochopení zejména teoretických základů jednotlivých výukových disciplín. Navíc si student musí osvojit mnoho cizích slov, které představují další jazyk. Snazší situaci mají studenti se sluchovým postižením, kteří absolvovali školní docházku formou integrace do běžných základních a středních škol. Měli více příležitostí vytvořit si určité mechanismy usnadňující jim jak komunikaci se slyšícími spolužáky, tak při studiu. Obzvláště náročné je studium na vysoké škole pro studenty neslyšící. Komunikační kód je zde odlišný od jejich mateřského znakového jazyka, kterým se vzdělávali na základních a středních školách. Většina problémů vyplývá z nepochopení řady situací a nepřesného porozumění daných nikoliv inteligencí, ale právě odlišným jazykovým kódem.

Minimální kompetence studentů se specifickými potřebami

Aby mohla vysoká škola uspokojovat nároky, vznášené studenty se specifickými potřebami, vznáší sama na studenta nárok, aby si osvojil pracovní postupy, jimiž bude pak v co největší možné míře kompenzovat své pohybové, smyslové či kognitivní postižení¹⁶. Proto jsou dovednosti a znalosti studentů se specifickými potřebami, které překračují dovednosti a znalosti studentů v hlavním vzdělávacím proudu, nezbytným předpokladem k zajištění inkluzivního vzdělávání.

Minimální kompetencí všech studentů se specifickými potřebami je **informatická a technická gramotnost** umožňující využití specifických adaptivních technologií a zajišťující maximální nezávislost na individuální asistenci.

V případě studentů se **sluchovým** postižením se typicky jedná o schopnost:

- efektivní práce s psaným textem – jeho překladem, strukturováním, kontrolou jazykové správnosti apod., včetně elektronických textových komunikačních nástrojů (chat);
- efektivně využívat nejméně jeden komunikační systém uvedený v zákoně 155/1998 Sb. o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴ **Receptce** mluveného, psaného, znakového jazyka, **exprese** – specifické mentální funkce nezbytné k produkci smysluplných mluvených, psaných, znakových nebo jiných forem jazyka.

¹⁵ Organizace sémantického a symbolického obsahu, gramatická struktura a myšlenky k produkci zprávy ve formě mluvené, psané či jiné formě jazyka.

¹⁶ viz dále Návčik studijních a pracovních strategií

V případě **uživatelů znakového jazyka** jde dále o:

- odborné vyjadřování ve znakovém jazyce (používání odborné terminologie včetně terminologie v jiných znakových jazycích, práce se slovníky, stylistická diferenciacie apod.);
- znalost práce s elektronickými videokomunikačními nástroji (záznam, editace a sledování videodokumentů, videochat).

Vlastní poznámky:

2.3 Uspokojování potřeb studenta se sluchovým postižením při studiu

Stupeň sluchové poruchy je vymezen mírou sluchové ztráty¹⁷. Studenti, jejichž sluchové ztráty se pohybují v pásmu lehké až středně těžké sluchové vady 26 – 70 dB¹⁸ a svou vadu úspěšně kompenzují kvalitními technickými pomůckami, budou potřebovat jinou podporu než studenti s těžkými vadami, kde je jednoznačný deficit sluchového kanálu a jsou odkázáni na komunikaci ve vizuálně – motorickém kódu. Do první skupiny jsou zahrnuty také osoby s kochleárním implantátem, které se od malička pohybují ve slyšicím prostředí a komunikují orální cestou. Na mnoha místech (k nimž se řadí také posluchárny na vysoké škole) nejsou vytvořeny akustické podmínky (tzv. akustická pohoda) pro komunikaci mluvenou řečí se sluchově postiženými, stává se proto velmi často, že tito lidé slyší, ale nerozumí. Právě tato komunikační nedostatečnost je diskvalifikuje a potřeba se neustále vyptávat a žádat o zopakování informace je následně nemotivuje pro další sociální kontakty se slyšícími.

¹⁷ Viz kap. 2.1

¹⁸ hranice přijatelné sluchové funkce pro osvojení mluvené řeči je 56 – 70 dB, tj. pásmo středně těžké nedoslýchavosti

Poradenská práce je založená na individuální práci se studentem a začíná určením jeho osobních priorit¹⁹, pokračuje výběrem komunikační formy (odezírání doplněné nasloucháním, podpora dialogu paralelním psaním....) a určením podpůrných učebních a komunikačních prostředků technického charakteru nebo dalších prostorových či doplňkových vizualizačních postupů.

Specifické potřeby studentů se specifickými potřebami jsou posuzovány podle následujících kritérií (viz tabulka):

- Nároky na sociální a mluvní komunikaci
- Nároky na práci s psaným textem
- Nároky na práci se symbolikou a grafikou
- Nároky na práci s multimédií (audio- a videomateriálem)
- Nároky na práci s technologiemi, příp. s fyzickým materiálem při výuce a studiu
- Osobní potřeby související s postižením

Specifické potřeby	Uživatel verbálního jazyka (B1)	Uživatel znakového jazyka (B2)
Nároky na sociální a mluvní komunikaci	žádné ²⁰	prostor a doba trvání komunikace
	prostor a doba trvání komunikace	zpřístupnění mluveného slova
Nároky na práci s psaným textem	žádné	časová kompenzace
	časová kompenzace	EED ²¹
Nároky na práci se symbolikou a grafikou	Žádné	žádné
Nároky na práci s multimédií (audio- a videomateriálem)	Žádné	video, kompenzace audiodokumentů
	video, kompenzace audiodokumentů	
Nároky na práci s technologiemi, příp. s fyzickým materiálem při výuce a studiu	Žádné	časová kompenzace

¹⁹ Často práce začíná konzultací se členy rodiny uchazeče o studium konkrétního studijního oboru

²⁰ Specifické potřeby objektivně nevznikají, případné subjektivně dané potřeby kompenzuje na své straně student.

²¹ Editovatelný elektronický dokument 1. nebo 2. řádu – nárok je uspokojován servisním opatřením zpracování studijní literatury.

Specifické potřeby	Uživatel verbálního jazyka (B1)	Uživatel znakového jazyka (B2)
	příležitostná pedagogická intervence	studijní asistence
	přechodná pedagogická intervence	příležitostná pedagogická intervence
		přechodná pedagogická intervence
		soustavná pedagogická intervence
Osobní související postižením s	Žádné	žádné
		příležitostná osobní asistence

Tabulka č. 1: Specifické potřeby studentů se sluchovým postižením při studiu na VŠ

Metodika poradenské práce pro studenta se sluchovou vadou je zaměřená především na tyto oblasti:

- Specifika studijního a profesního poradenství pro uchazeče se sluchovou vadou o studium.
- Zpracování trajektorie studijní cesty zvoleného studijního oboru pro studenta se sluchovou vadou vzhledem k jeho individuálním potřebám.
- Kontrola akustické úpravy učeben pro dosažení maximálního pedagogického využití audiotechnických pomůcek každého studenta se sluchadly a kochleárními implantáty individuálně a opakovaně.
- Zpracování plánu poskytování tlumočení výuky a plnění souvisejících studijních povinností prostřednictvím znakového jazyka/řeči nebo artikulačním tlumočením, nebo jinak podle potřeb studenta.
- Vytvoření možnosti přepisu přednášek, cvičení a seminářů, prostřednictvím přepisovacího softwaru Newton Dictate, eventuálně prostřednictvím služeb asistenční podpory studia.
- Odborná poradenská, konzultační a intervenční práce se studentem, individuální poradenství v oblasti metod a strategií učení vysokoškolského studenta se sluchovou vadou (ev. spolupráce se zkušenými a specializovanými odborníky).
- Řešení otázek uplatnění dosažené kvalifikace absolventa na pracovním trhu. Osobnost studenta se sluchovou vadou.

Vlastní poznámky:

2.4 Studijní prostředí, studijní podmínky

Bariéry ve studijním prostředí:

- Deficity v studijních dovednostech (samostudium textů, sledování výuky, záznamy z přednášek...).
- Problémy v organizačních dovednostech, studijní adaptaci (časoprostorová nepřesnost, dyspraxie).
- Obtíže v sociální interakci specifika osobnosti při trvalé komunikační deprivaci, socio-emoční problémy – sebehodnocení, izolace, stresové reakce, psychosomatické potíže, úzkosti.

Modifikace studijních podmínek

Zpřístupňování výukového procesu:

- Modifikace přijímacího řízení, absolutorium státní maturity bude znamenat explicitně uznání možnosti modifikace pro uchazeče se sluchovým postižením.
- Modifikace výuky a plnění studijních povinností: tlumočení – artikulační, ZJ, objektivita, metody výuky, metoda zkoušení...
- Modifikace procesu výuky přes prezentace/vizualizace, techniky výuky a některé technologie Newton Dictate (autorizace přepsaných textů z přednášek?)
- Osobnost (vysoká variabilita schopností a výkonnosti)
- Zdravotní stav a výkonnost, zhoršení kognitivních funkcí po nemoci, tinnitus (ušní šelest)...

Modifikace studijních povinností

Podpora učení /modifikace procesu učení

- Prodloužení času +? % časové bonifikace?
- Osvobození od dalšího cizího jazyka?
- Techniky strukturovaného učení: rozdělení úkolu do menších částí, zvýraznění klíčových pojmů, práce se zpřesňováním terminologie – slovníky, aktivní

bilingvní opakování, techniky zpětné vazby, hlasité/paralelní znakované čtení, diskuse ve skupině znakovým jazykem, vizualizace prostoru a času, pracovní schéma, proaktivní přístup ke konceptu znevýhodnění.

Komunikační bariéry přivádějí studenty se sluchovým postižením do řady situací, které vyžadují pomoc a pochopení při jejich řešení jak ze strany ostatních studentů, tak ze strany vyučujících a zaměstnanců příslušné vysoké školy. Podmínky studia mohou splnit za určité podpory, která se odvíjí od jejich individuálních potřeb, týkajících se především způsobu komunikace.

Pro potřeby integrace studentů se sluchovým postižením musí vysoká škola usilovat (tzn. personálně, technicky i organizačně zajistit) o vytvoření následujících podmínek:

A) Prostor a dobu trvání komunikace

Komunikace se odehrává v takových podmínkách (vzdálenost od mluvčího, rychlost a zřetelnost artikulace, doba trvání), aby bylo možné vizuálně sledovat každého jejího účastníka (včetně odezírání ze rtů).

B) Zpřístupnění mluveného slova

Nárok je upokočován tlumočnickým nebo zapisovatelským / vizualizačním servisem.

Artikulační tlumočení

- způsob vizualizace mluveného slova: zřetelná artikulace jednotlivých českých slov ústy tak, aby bylo umožněno nebo usnadněno odezírání mluveného projevu osobami, které ovládají český jazyk a odezírání preferují jako prostředek své komunikace²²;
- je alternativou k vizualizaci prostřednictvím simultánního vizualizačního zápisu

Zapisovatelský a vizualizační servis

- souhrn opatření, která a) kompenzují smyslové specifikum sluchově postižených uživatelů verbálního jazyka, případně i znakového jazyka, nebo která b) kompenzují fyzická omezení při písemném záznamu mluveného projevu v případě pohybově postižených;
- v případě a) se jedná se o **simultánní zápis** (jako způsob vizualizace mluveného projevu) zprostředkující komunikaci mezi slyšícími uživateli mluveného jazyka a sluchově postiženými uživateli verbálního jazyka, případně i znakového jazyka; v případě b) jde o **obsahový zápis** (jako formy studijních poznámek) především pro studenty s pohybovým postižením, příp. i pro studenty s postižením sluchovým.

²² Podle § 6, odst. 4, zákona 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění zákona č. 384/2008 Sb.

Simultánní vizualizační zápis (přepis)

- typ intervence poskytované v rámci zapisovatelského servisu primárně studentům se sluchovým postižením, kteří jsou buď uživateli verbálního jazyka, nebo jsou uživateli znakového jazyka, ale není organizačně možné nebo s ohledem na povahu komunikace účelné zajistit pro ně komunikaci prostřednictvím tlumočnicka znakového jazyka;
- jedná se o písemný zápis mluvené řeči,²³ který probíhá v reálném čase a je alternativou vizualizace prostřednictvím znakové češtiny nebo artikulačního tlumočení; zprostředkuje komunikaci mezi slyšícími uživateli mluveného jazyka a sluchově postiženými uživateli verbálního jazyka, případně i znakového jazyka
- není zpravidla korigován ani redigován, a v tom případě ani uchováván; výjimku tvoří případy, kdy je využíván jako podklad pro obsahový zápis (tehdy se předpokládají jak jeho redakční úpravy, tak dočasná archivace);
- vizualizačním zapisovatelem pro potřeby vysokých škol je vždy osoba s ukončeným vysokoškolským vzděláním a školením v oblasti zprostředkování komunikace, přičemž v nutných případech lze toto školení nahradit dostatečnou zapisovatelskou praxí v oblasti školství nebo soudnictví; základními kompetencemi je rychlost a přesnost zápisu a bezpečné pasivní porozumění zapisovanému tématu
- simultánní vizualizační zápis se zajišťuje z iniciativy slyšící nebo sluchově postižené strany komunikace, a nestanoví-li škola specifická pravidla pro působení zapisovatelů, řídí se jednání zapisovateli analogickými pravidly jako jednání tlumočnicka

Obsahový zápis

- typ intervence poskytovaný v rámci zapisovatelského servisu primárně studentům s pohybovým postižením, v odůvodněných případech studentům se sluchovým postižením;
- jedná se o typ zápisu, při němž je registrován věcný obsah sdělení, nikoli jeho forma;
- není určen k vizualizaci mluveného slova, proto může, ale nemusí probíhat v reálném čase (může vznikat ex post až na základě simultánního zápisu s jeho formálními úpravami);
- zápis je určen ke studiu, předpokládá se jeho archivace, na vyžádání i jeho autorizace vyučujícím (příp. jím pověřené osoby), jehož projev byl takto zaznamenán;
- zápis pořizují pracovníci s aktivní znalostí zapisované problematiky.

²³ Podle § 6, odst. 1, zákona 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění zákona č. 384/2008 Sb.

Znakovaná čeština

- zvláštní způsob vizualizace mluveného projevu;
- jedná se o umělý jazykový systém využívající gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována; spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány odpovídající znaky českého znakového jazyka²⁴;
- je alternativou vizualizace prostřednictvím simultánního zápisu nebo artikulačního tlumočení (nelze poskytnout téže osobě více těchto služeb souběžně); zprostředkuje komunikaci mezi slyšícími uživateli mluveného jazyka a sluchově postiženými uživateli verbálního jazyka, případně i znakového jazyka;
- vizualizátorem češtiny pro potřeby vysokých škol je vždy osoba s ukončeným vysokoškolským vzděláním a školením v oblasti zprostředkování komunikace, přičemž v nutných případech lze toto školení nahradit dostatečnou vizualizační praxí v oblasti školství nebo soudnictví; základními kompetencemi je rychlost a přesnost vizualizace a bezpečné pasivní porozumění vizualizovanému tématu;
- vizualizace znakovanou češtinou se zajišťuje z iniciativy slyšící nebo sluchově postižené strany komunikace, a nestanoví-li škola specifická pravidla pro působení tlumočnicků, řídí se týmiž pravidly jako jednání tlumočnicka.

Znakový jazyk

- znakový jazyk je přirozený komunikační systém neslyšících, tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu²⁵ (viz Tlumočnický servis).

Tlumočnický servis

- intervence zprostředkující komunikaci mezi uživateli znakového jazyka slyšícími uživateli mluveného jazyka a prostřednictvím tlumočnicka znakového jazyka²⁶;
- tlumočnickem znakového jazyka pro potřeby vysokých škol je vždy osoba s ukončeným vysokoškolským vzděláním a se vzděláním překladatelským a tlumočnickým, přičemž v nutných případech lze tlumočnické a překladatelské vzdělání nahradit dostatečnou tlumočnickou praxí v oblasti školství, soudnictví nebo odborné profesní komunikace;
- tlumočení se zajišťuje z iniciativy slyšící nebo sluchově postižené strany komunikace, a nestanoví-li škola specifická pravidla pro působení tlumočnicků, řídí se jednání tlumočnicka obecnými pravidly, publikovanými Českou komorou tlumočnicků znakového jazyka²⁷;

²⁴ Podle § 6, zákona č. 155/1998 Sb. „o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob“ ve znění zákona č. 384/2008 Sb.

²⁵ Podle § 4, zákona č. 155/1998 Sb. „o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob“ ve znění zákona č. 384/2008 Sb.

²⁶ Podle § 4, odst. 2 a 3, zákona 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění zákona č. 384/2008 Sb.

²⁷ *Etický kodex České komory tlumočnicků znakového jazyka* [online]. ČKTZJ, o.s., Praha 2010-2011. Dostupné z URL <http://www.cktjz.com/dokumenty>.

- tlumočnick vysoké školy je povinen spolupracovat s ostatními tlumočnický českého znakového jazyka, primárně s tlumočnický ve školství, a dbát jak o věcnou přesnost a jednoznačnost sdělení, tak o jazykovou kulturu jazyků, mezi nimiž zprostředkuje tlumočení;
- pokud je k tlumočení odborných předmětů zapotřebí zavést terminologické prostředky ve znakovém jazyce obecně neustálené, postupuje v součinnosti s komunitou rodilých uživatelů znakového jazyka i s komunitou tlumočnicků tak, aby uplatňované terminologické neologismy byly veřejně dostupné prostřednictvím terminologických slovníků online;
- je-li to technicky možné a existuje-li souhlas komunikujících stran, pořizuje se videozáznam tlumočení pro potřeby hodnocení tlumočnického výkonu a sdílení zkušeností mezi tlumočnický hrazenými z rozpočtu MŠMT;
- tlumočnick vysoké školy zajišťuje rovněž překlad písemných dokumentů do znakového jazyka, je-li to s ohledem na povahu dokumentu nezbytné²⁸.

C) Časová kompenzace

Je to opatření organizačního typu, jímž je studentovi poskytována na konkrétní studijní aktivitu časová lhůta delší, než je pro tentýž účel standardní, a to v přímé závislosti na typu jeho postižení (a s ním souvisejících pracovních metodách) a typu úkolu, který má být splněn; nesmí být poskytována paušálně, bez ověření účelnosti kompenzace v konkrétním případě a její korektnosti vůči ostatním účastníkům aktivity. V případě studentů se **sluchovým** postižením se jedná typicky o časové navýšení pro překlad (při práci s psaným textem, včetně jeho vytváření), nebo – s ohledem na použité technologie pro zpřístupnění dokumentů – pro práci s videodokumenty ve znakovém jazyce;

D) Editovatelný elektronický dokument 1. nebo 2. řádu

Nárok je uspokojován servisním opatřením zpracování studijní literatury.

- **Adaptace** (při práci s dokumenty)
 - standardizovaný proces, při němž se forma dokumentu (v nezbytných případech i dílčí složky jeho obsahu) přizpůsobí technickým, smyslovým a kognitivním nárokům té skupiny uživatelů, pro něž je dokument určen;
 - výsledkem je dokument, který obsahuje informaci v maximální možné míře shodnou s dokumentem výchozím, přitom však současně obsahuje standardizované prvky zajišťující přístupnost dokumentu pro tu skupinu uživatelů, jimž je dokument určen (typicky grafické prvky, navigační aparát, automatické formátování nadpisů);

²⁸ Podle § 7, odst. b, zákona 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění zákona č. 384/2008 Sb.

- **EED I – editovatelný elektronický dokument 1. řádu**²⁹
 - dokument, jehož textová vrstva je v celém svém rozsahu (včetně příp. automatického textu) přístupná odečítačům obrazovky, je uložena ve formátu, který umožňuje archivovat sémantickou strukturu textu (nejde tedy o prostý text), a je uživatelským způsobem editovatelná (nejde tedy o PDF nebo jiný formát určený k fixaci konečného znění)
 - text je bez drobných technických chyb (prošel redakční korekturou buď přímo v nakladatelství, u autora, nebo při digitalizaci) a **je adaptován (viz adaptace)** s ohledem na technické a smyslové možnosti studentů se zrakovým postižením;

- **EED II – editovatelný elektronický dokument 2. řádu**
 - liší se od EED I tím, že grafická (obrazová) ani tabulková složka původního dokumentu **nepodlehla adaptaci**, a případně dalším zvýrazněním (i barevným) struktury dokumentu;

E) Video, kompenzace audiodokumentů

Nárok je uspokojován opatřením zpracování studijní literatury, příp. tlumočnickým nebo zapisovatelským / vizualizačním servisem, jde-li o simultánní aktivitu.

F) Pedagogická intervence

- **Individuální výuka (příležitostná / přechodná / soustavná)**
 - intervenční opatření, jímž se v odůvodněných případech zajišťuje smyslová nebo fyzická přístupnost přímé výuky studentům se specifickými potřebami;
 - není primárně určena ke znalostní kompenzaci nedostatečné připravenosti z nižších stupňů vzdělávání; dokud ovšem není možné zajistit srovnatelnost výsledků vzdělávání s hlavním vzdělávacím proudem, zvláště u odborných dokumentů nebo činností, s nimiž osoba se specifickými potřebami má minimální nebo žádné zkušenosti, je individuální výuka v řadě případů nutností (typicky filologická výuka pro uživatele znakového jazyka, matematika pro uživatele znakového jazyka i pro uživatele hmatu/hlasu, empirické předměty a laboratorní cvičení pro uživatele hmatu/hlasu apod.);
 - v případě studentů se **sluchovým** postižením se typicky jedná o výuku mluvených jazyků, příp. o předměty, jejichž povaha (výukové prostředí, tempo výuky, mluvní návyky přednášejícího, simultánní kombinace několika zdrojů informací atd.) neumožňuje aplikovat zákon 155/1998

²⁹ Hanousková, M. *Metodika k úpravám elektronických textů pro zrakově postižené uživatele*. [online]. Brno: Masarykova univerzita. Verze VII, posl. akt. 28. dubna 2010. [cit. 13. května 2011]. Dostupné z URL http://www.teiresias.muni.cz/download/Metodika_VII.pdf.

Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění zákona č. 384/2008 Sb.

- **příležitostnou** pedagogickou intervencí se myslí jednotlivé případy jednorázové přímé individuální výuky (v řádech jednotek za studium), příp. konzultací souvisejících se studentovými odlišnými pracovními postupy, příp. jinak s konkrétním postižením. Jejím účelem je jednorázové formální, příp. obsahové doplnění řádné výuky;
 - **přechodnou** pedagogickou intervencí se myslí individuální výuka konaná po celou dobu trvání jednoho předmětu, přičemž předměty takto vyučované v rámci studia nepřevládají;
 - **soustavnou** pedagogickou intervencí se myslí individuální výuka v rozsahu celých semestrů a v množství případů větším než **50 %** standardních studijních povinností.
- **Nácvik studijních a pracovních strategií**
 - takový typ studijní asistence, který zajistí, že si student osvojí pracovní postupy, jimiž bude pak do co největší možné míry kompenzovat své pohybové, smyslové či kognitivní postižení;
 - v případě studentů se **sluchovým** postižením se typicky jedná o nácvik efektivní práce s psaným textem – jeho překladem, strukturováním, kontrolou jazykové správnosti apod. a dále s odborným vyjadřováním ve znakovém jazyce (používání odborné terminologie včetně terminologie v jiných znakových jazycích, práce se slovníky, stylistická diferenciací apod.);

G) Studijní asistence

- **Studijní asistence (jednorázová intenzivní / příležitostná/ pravidelná)**
 - kompenzuje fyzické omezení studenta se specifickými potřebami během výuky, při práci se studijními materiály nebo při výzkumu a při práci s technologiemi nutnými k plnění úkolů, které jsou součástí vzdělávacího programu;
 - je určována pedagogickým záměrem toho, kdo je zodpovědný za danou výuku, výzkum nebo za plnění daných úkolů, a zřetelem k technickým, fyzickým a komunikačním možnostem toho, jemuž je asistence poskytována;
 - nezahrnuje osobní asistenci;
 - uskutečňuje se v trvalém přímém kontaktu studenta se studijním asistentem;
 - je poskytována výhradně v případech, kdy objektivně není možné využít technologie, která by učinila osobu se specifickými potřebami na této asistenci nezávislou, a vzhledem k povaze činnosti a povaze prostředí není ani možné dosáhnout této nezávislosti nácvikem specifických dovedností;
 - studijní asistence zahrnuje především:

- nácvik specifických dovedností ve smyslu zmiňovaném v bodě Nácvik studijních strategií (viz výše v textu)
- pomoc při orientaci v neznámém dokumentu s netriviální strukturou;
- pomoc při fyzické manipulaci se stroji, přístroji a laboratorními vzorky
- asistence při sportovních aktivitách v rámci výuky
- intenzitou se může jednat o intervenci **jednorázovou intenzivní** (např. nácvik studijních strategií při práci s konkrétním programovým vybavením), **příležitostnou** (nahodilé případy podle aktuální potřeby), **pravidelnou** (malé počty případů ale pravidelně, např. semestrální st. asistence v rámci jednoho předmětu).

H) Osobní asistence

● **Osobní asistence (příležitostná / pravidelná / trvalá)**

- kompenzuje fyzické omezení studenta se specifickými potřebami při sebeobsluze a dalších fyzických aktivitách souvisejících se studiem nebo s činnostmi, které jsou součástí vzdělávacího programu, včetně ubytování a stravování v zařízeních, jejichž zřizovatelem je škola nebo které je student fakticky nucen využít při akcích organizovaných mimo sídlo školy;
- respektuje zásadu seburčení osob se specifickými potřebami³⁰;
- nezahrnuje vlastní vzdělávání ani nácvik specifických dovedností ve smyslu zmiňovaném v bodě Studijní asistence, resp. Nácvik studijních a pracovních strategií
- uskutečňuje se v trvalém přímém kontaktu s osobou, jíž je poskytována asistence, a podle jejích přímých pokynů³¹;
- je poskytována výhradně v případech, kdy objektivně není možné využít technologie, která by učinila osobu se specifickými potřebami na této asistenci nezávislou, a vzhledem k povaze činnosti a povaze prostředí není ani možné dosáhnout této nezávislosti nácvikem specifických dovedností (viz Nácvik studijních a pracovních strategií);
- osobní asistence zahrnuje především:
 - průvodcovské služby (vykonává školený asistent) – doprovod na neznámá nebo těžko dostupná místa³², příp. na akce

³⁰ Seburčovacím principem asistence je myšlena skutečnost, že v otázkách osobní asistence určuje povahu a rozsah činností vykonávaných asistentem výhradně ten, jemuž se asistuje. Tento princip vychází z předpokladu, že vysokoškolský student je plně zodpovědný za svá rozhodování. Asistent může tuto asistenci odmítnout pouze v případě, že požadovaná činnost je ve zjevném rozporu se zákony a předpisy platnými pro danou školu nebo se zásadami etickými a že odmítnutím neohrozí život nebo zdraví toho, jemuž asistuje.

³¹ Povaha termínu *asistence* předpokládá přímou součinnost asistenta s tím, jemuž asistuje a jenž je v daném okamžiku na témže místě, kde se věnuje pouze činnosti, k níž asistenci vyžaduje. Tato součinnost může být v odůvodněných případech realizována elektronicky (například textovým chatem nebo videochatem při sluchovém nebo komunikačním omezení, audiochatem při zrakovém omezení), vždy však pod podmínkou, že tento způsob komunikace je v daných podmínkách jediným reálně dostupným řešením a není volen ve snaze vytvořit na straně studenta podmínky pro jinou souběžně prováděnou činnost.

příležitostného rázu pořádaného školou; přiměřená asistence v neznámém nebo fyzicky, psychicky či orientačně náročném a nevstřícném prostředí;

- manipulace s předměty osobní potřeby a sebeobsluha (vykonává proškolený asistent) – pouze při přímé účasti ve výuce (nikoli v domácím prostředí, v ubytovacím zařízení pouze v případě, že jde o činnost prokazatelně související se studiem³³);
- služby administrativního charakteru – pomoc při práci s písemnými materiály, jejichž povaha a také časový rámeček činnosti neumožňují při jejich zpřístupnění využít standardních technických opatření, příp. by standardní zpřístupnění materiálů (např. digitalizací) bylo neefektivní;
- redakční služby – pomoc se závěrečnými redakčními úpravami dokumentů vyžadovaných při plnění studijních povinností (typografické formátovací práce pro studenty se zrakovým postižením, v nutných případech formální jazykové korekce pro studenty se sluchovým postižením, redakční a formátovací práce u studentů s postižením horních končetin apod.);
- intenzitou se může jednat o intervenci **příležitostnou** (jednorázové nahodilé případy), **pravidelnou** (malé počty případů ale pravidelně, např. doprovody přes dopravně či stavebně problematická místa aj.), a **trvalou** (trvalá přítomnost asistenta po celou dobu výuky, vč. doprovodů) – typicky pro studenty s těžkým nebo kombinovaným pohybovým postižením.

Technologie a technologické pomůcky využitelné při studiu

Ozvučení učeben, zlepšení poslechu akustickými a architektonickými úpravami prostředí, sluchadla, sluchové neuroprotézy (kochleární implantáty a kmenové implantáty), využití vizualizačních funkcí prezentační didaktické techniky, e-komunikace. Nebo je možné využít prosociální aktivní účasti studenta se sluchovou vadou ve výuce, prostřednictvím Newton Dictate – softwaru, jež umožňuje simultánní a spojitě diktování, simultánní přepis, při diktování běžnou, plynulou řečí.

- Snímá plynule mluvenou řeč, kterou ve zlomcích vteřiny porovnává se svým slovníkem a s využitím kontextu vypisuje rozpoznávaný text. Běžnou, srozumitelnou mluvu systém přepíše bez větších chyb. Základní informace na www.diktovani.cz

³² Nepředpokládá se asistence v místech, která student navštěvuje pravidelně (posluchárny, koleje apod.), pokud ovšem neexistuje objektivní překážka, která studentovi v samostatném jednání brání (například dočasné stavební úpravy, nepříznivý zdravotní stav apod.; viz Minimální kompetence).

³³ Osobní asistence při činnostech nesouvisejících s požadavky školy není hrazena z rozpočtu MŠMT, i když se odehrává v prostředí školy.

- Aplikace funguje i jako diktafon. Řeč nahrává, automaticky přepisuje, přičemž kteroukoliv část přepisu si lze kdykoliv přehrát a opravit. Slovník obsahuje 330 000 slov, což představuje 98% českých slov a tvarů, slovníky jsou odborně zaměřené na právníckou terminologii, lékařskou terminologii a je k dispozici také tzv. všeobecný slovník, který je možné aktuálně terminologicky doplňovat podle potřeb studovaného oboru.

Vlastní poznámky:

2.5 Aspekty komunikace s osobami se sluchovým postižením

Sluchové postižení³⁴ je řazeno v klasifikaci světové zdravotnické organizace k těm nejtěžším a osoby se sluchovým postižením jsou také z hlediska získávání vysokoškolské graduace jednou z nejohroženějších skupin. Na většině vysokých škol jsou informace studentům předávány verbálními prostředky komunikace, a to zejména mluveným slovem. Předpokládá se tedy příjem sluchovou cestou a to je pro studenty se sluchovým postižením z hlediska sluchového deficitu velmi náročné. Omezený přísun informací je dán stupněm a typem sluchové vady, dobou jejího vzniku, příčinami, kvalitou kompenzačních pomůcek (např. individuálních sluchadel) apod. Primární sluchové postižení s sebou přináší potíže především ve vývoji mluvené řeči, v oblasti poznávacích procesů, psychických vlastností, navazování sociálních vztahů, orientace v prostoru, zhoršení pohybové koordinace, snižuje pocit sebejistoty a bezpečnosti.

³⁴ *Sluchové postižení* je širším termínem než „sluchová vada“ a zahrnuje sociální důsledky vyplývající z vady sluchu (narušení komunikační schopnosti, zhoršená orientace v prostoru, obtížné navazování kontaktů apod.). *Sluchová vada* je orgánové nebo funkční poškození sluchového analyzátoru, které negativně ovlivňuje schopnost slyšení z hlediska kvalitativního či kvantitativního

„Pro sluchově postižené je mateřským jazykem jazyk znakový, a ten se liší od jazyka českého jak gramatikou, tak slovní zásobou. Jelikož je mezi světy neslyšících a slyšících i odlišná kultura, neslyšící jsou tak „cizinci ve vlastní zemi“. Kromě bariéry komunikační ale existuje také spousta jiných bariér, i když se neprojevují v takové míře.“

(neslyšící student VŠ)

Řeč je specifická lidská schopnost, kterou si osvojujeme učení ve společenském prostředí. Přestože si přinášíme na svět vrozenou dispozici naučit se mluvit, bez možnosti plnohodnotně vnímat řečové podněty se tato dispozice rozvíjí pomaleji a obtížně nebo se nerozvine vůbec. Sluch je biologickým předpokladem rozvoje řeči a schopnost dorozumívat se mluvenou řečí je podmínkou socializace a úspěšného uplatnění na trhu práce. Studenti se sluchovým postižením mají obtížný přístup k informacím, přičemž jejich vyhledávání a osvojování je klíčem k úspěšnému dokončení studia. Překonávání této informační bariéry alternativními způsoby dorozumívání je pro studenta velmi vyčerpávající. Při absenci nebo nedokonalosti sluchového vnímání navíc velmi obtížně probíhají některé procesy učení, k některým nedochází vůbec. Sluchové ztráty mají proto závažné důsledky pro terciární vzdělávání, jehož se v současné době v České republice účastní minimální počet studentů se sluchovým postižením. Z toho ještě vysoké procento studentů studium neukončí. Osoby se sluchovým postižením tvoří navíc nehomogenní skupinu, lišící se především mírou schopnosti komunikovat většinovým jazykem. Ve srovnání se slyšícími studenty je třeba počítat s tím, že jejich mluvený projev není vždy v obsahu nebo formě na srovnatelné úrovni. Příčinou však není nižší úroveň rozumových schopností nebo psychické onemocnění, hlavním důvodem je sluchová nedostatečnost. K fixaci správných řečových spojů dochází v důsledku nedostatečné zpětné sluchové kontroly velmi obtížně a řeč se liší zejména ve formální složce (povrchové), kde hodnotíme „jak mluví“. Častým projevem je nesprávné dýchání a fonace, hlas je kolísavý, příliš vysoký nebo naopak hluboký doprovázený chrapotem či zvýšenou nosní rezonancí. Zřídka jsou schopni využívat modulačních faktorů řeči, v mluveném projevu převažuje monotónnost. Často i přes intenzivní logopedickou péči (pokud míra sluchové vady umožní výstavbu mluvené podoby jazyka) bývá artikulace u osob se sluchovým postižením mnohdy až nesrozumitelná a působí nepřirozeným dojmem. Zvláště podstatné rozdíly v komunikaci mluveným slovem způsobuje doba vzniku sluchového postižení. Mnohem závažnější důsledky lze pozorovat u osob, které ztratily sluch před vytvořením řeči. Kvalitativně vyšší úroveň formální složky řeči můžeme pozorovat u těch osob, jejichž sluchová vada se projevila až po fixaci řečových spojení (po 7. roce života) nebo její míra není na úrovni hluchoty.

Identifikace potřeb studenta z hlediska sluchové ztráty a technik komunikace				
Stupeň/ typologie studenta VŠ	Velikost ztráty sluchu dle WHO	Názvy sluchových ztrát a obvyklá komunikační forma	Kategorie dle MPSV	Vhodné opatření
	0 - 25 dB	normální sluch		
1./B1	26 - 40 dB	lehká ztráta sluchu forma komunikace: mluvená řeč doplněná odezíráním	lehká nedoslýchavost	ošetření akustiky prostředí
2./B1	41 - 55 dB	střední ztráta sluchu forma komunikace: mluvená řeč, audiotechnické prostředky, odezírání	střední nedoslýchavost	ošetření akustiky prostředí, vizualizace výuky, psychohygiena výuky a učení
3./B1/B2	56 - 70 dB	středně těžká ztráta sluchu forma komunikace: audiotechnické prostředky, sluchová neuroprotéza, individuální volba komunikační formy, znaková řeč a/nebo mluvená řeč, odezírání	středně těžké postižení sluchu	tlumočení výuky, ošetření akustiky prostředí, vizualizace výuky, psychohygiena výuky a učení
4./B1/B2	71 - 90 dB	těžká ztráta sluchu forma komunikace: audiotechnické prostředky, sluchová neuroprotéza, individuální volba komunikační formy, znaková řeč a/nebo mluvená řeč, odezírání, komunikace psanou podobou jazyka	těžké postižení sluchu	tlumočení výuky, psychohygiena výuky a učení
5./B1/B2	91 a více dB	Velmi těžká sluchová ztráta forma komunikace: audiotechnické prostředky, sluchová neuroprotéza, individuální volba komunikační formy, znaková řeč a/nebo mluvená řeč, odezírání, komunikace psanou podobou jazyka	hluchota	tlumočení výuky, psychohygiena výuky a učení

Tabulka č. 2: Stupně sluchových ztrát s odkazem na doporučené komunikační přístupy

Komunikační techniky

„Obecně mi komplikují život věci, které musím vnímat pouze sluchem, protože k tomu, abych rozuměl, potřebuji i druhý smysl - zrak. Obtížně se mi komunikuje s lidmi, kteří např. nosí plnovous, rychle hovoří, špatně artikulují, popřípadě se nacházejí ve větší vzdálenosti – typickým místem jsou přednášky, telefonování atd. Také hluk okolí je překážkou porozumění, neslyším dotyčného, ale ten hluk. Pomáhají mi titulky, prezentace při výuce. Co se týče telefonování, tak sms. Při studiu se mi osvědčil takovýto postup: Nechám si doporučit vyučujícího, kterého potom poprosím o individuální konzultace. Tam je mi vysvětlena potřebná látka a poté se začne cvičit. Následně si přečtu skripta a na základě předchozích konzultací pochopím, o čem se tam píše. Problémy mám pouze s předměty, které se cvičí na PC. Musím chodit na normální cvičení do skupin a nastává opět problém s poslechem.“

(student VŠ s těžkou nedoslýchavostí)

V důsledku variability sluchového postižení jsou kladeny na komunikaci se sluchově postiženým studentem specifické nároky.

Jaké přístupy lze uplatnit při komunikaci se studenty se sluchovým postižením?

- orální přístup – orální metoda je založena na dovednosti využívání mluvené řeči, výcviku v odezírání a rozvíjení funkční schopnosti zbytků sluchu;
- přístup s využitím totální komunikace – tento přístup v sobě zahrnuje spojení manuálních a manuálně - orálních prostředků dle komunikačních potřeb a vyjadřovacích a přijímacích schopností účastníků komunikace. Znamená to, že využíváme mluvené řeči s českým znakovým jazykem³⁵, prstovou abecedu, psaní a další prostředky vedoucí ke vzájemnému porozumění;
- přístup postavený na bilingvní komunikaci – jde o komunikační systém, při kterém jsou v naprosto rovnocenném postavení oba dva jazyky – český znakový jazyk i český jazyk – a z hlediska rovnocennosti jsou také využívány. V současnosti je tento přístup považován za nejefektivnější.

Co bychom měli vědět o odezírání?

„Často se bojím ptát na věci, které mi nejsou jasné, abych se nezesměšnil (po zkušenostech ze střední i vysoké školy). Také se nedá vyučujícímu donekonečna opakovat, že jsem nerozuměl, jestli to nemůže zopakovat. Ať nechodí po učebně, ať se neotáčí k tabuli, ať nemluví, když píše na tabuli apod. Jedna hodina se dá přežít, ale studijní den má těch hodin více a to už je pěkný nápor na psychiku.“

(student VŠ s těžkým sluchovým postižením)

³⁵ Český znakový jazyk je základním komunikačním systémem těch neslyšících osob v České republice, které jej samy považují za hlavní formu své komunikace. Je to svébytný plnohodnotný jazykový systém se svými vlastními výrazovými, gramatickými a syntaktickými pravidly. Je pro osoby se sluchovým postižením mateřským jazykem. Asi 1/3 znaků je velmi podobná ve všech jazycích světa, také struktura jazyka je mezinárodně srozumitelná.

Kvalita odezírání je přímo závislá na kombinaci vloh a na vrozených předpokladech pro jejich rozvoj. Odezírání se realizuje prostřednictvím kinémů³⁶ a je pro studenta velmi náročné z hlediska vyčerpávající koncentrace pozornosti a náročnosti pochopení obsahu³⁷. **Vnitřní podmínky odezírání** jsou závislé na studentovi, na dosažené úrovni dorozumívacích schopností, dostatečné slovní zásobě, znalosti gramatiky a větného kontextu odezíraného jazyka, na míře komunikačních zkušeností a informací o okolním světě, emocích, stavu organismu, kvalitě zrakového analyzátoru apod.

Při komunikaci se sluchově postiženým studentem mluvenou řečí (bez přítomnosti tlumočnicka) je proto důležité zajištění **tzv. vnějších podmínek pro odezírání**³⁸ :

- důležitý je postoj mluvčího a odezírajícího, oči odezírajícího by měly být na úrovni úst mluvčího,
- navázání tzv. zrakového kontaktu – student se sluchovým postižením by měl sedět vpředu na úrovni přednášejícího, blíž k oknu, tak aby se mohl při případné diskusi otočit na ostatní studenty a odezírat od nich,
- osvětlení místnosti by mělo být centrální a vyučující by měl dodržovat tyto zásady:
 - nemluvit z profilu,
 - neotáčet se k tabuli,
 - raději se nepohybovat po místnosti,
 - optimální vzdálenost je 0,5 m – 3m (maximálně 4m) od studenta.

Jak můžeme studentovi odezírání usnadnit?

- řeč by měla být srozumitelná, zřetelná, ale bez přehnané artikulace,
- počítejme s adaptační dobou – odezírání je obtížné od osoby, na jejíž artikulaci není student zvyklý např. pro anatomické zvláštnosti artikulačních orgánů (postavení zubů, anomálie horní či dolní čelisti apod.),
- tempo řeči přiměřené, nemluvit příliš monotónně, dělat pauzy,
- pokud je to možné raději se vyhýbat cizím slovům nebo je napsat na tabuli, popř. použít prstovou abecedu,
- je vhodné ověřit si znalost použitých cizích slov, v případě potřeby jejich význam vysvětlit,

³⁶ Kinémy - pohyby mluvidel, které při artikulaci nahrazují signály mluvené řeči. Počet kinémů neodpovídá počtu fonémů českého jazyka. Společný kiném (postavení mluvidel při artikulaci) mají např. fonémy „p-b-m“ nebo „f-v“. Zrakem téměř nezachytitelný kiném mají např. hlásky „h, ch, k, g“. Kinémy samohlásek jsou naopak dostatečně zřetelné a dobře se odezírají.

³⁷ Optimální míra efektivního odezírání je 20 – 30 minut. Odezírání je mnohem těžší, když se mluvčí osoba usmívá nebo naopak zlobí, když spěchá, žvýká, mění mluvní styl, zakrývá si ústa, popř. má plnovous. Odezírání ztěžuje rovněž přítomnost narušené komunikační schopnosti, např. porucha výslovnosti, breptavost, koktavost. Pro neslyšící je odezírání zřetelné pouze z 30 – 40%.

³⁸ tzv. vizuální percepci řeči

- v případě neporozumění není účelné jedno slovo opakovat několikrát, je vhodnější použít synonyma nebo celou větu přeformulovat jednodušeji,
- nezapomínejme na přiměřenou mimiku a gestikulaci, kterou dokreslujeme a podbarvujeme význam mluveného slova,
- při osobním jednání je důležité předem informovat studenta o tématu hovoru i o jeho případné změně,
- ideální je studenta upozornit na téma další přednášky, popř. mu doporučit literaturu z důvodu lepší orientace v přednášce,
- při samotné přednášce je důležitá osnova přednášky, popř. prezentace alespoň jejích nejpodstatnějších částí (s využitím audiovizuální techniky),
- používání názorných pomůcek při výuce je zajímavé pro slyšící studenty, pro neslyšící je to prakticky nezbytné.

Komunikace tlumočením

Při komunikaci s osobami se sluchovými vadami je možné uvést tři druhy tlumočnických služeb:

- tlumočení do českého znakového jazyka,
- artikulační tlumočení (tlumočnick se nazývá vizualizátor),
- tlumočení do znakované češtiny (tlumočnick se nazývá transliterátor).

„Tlumočnick sice tlumočí, ale neslyšící, jelikož musí sledovat tlumočení, si nestíhá zároveň zapisovat poznámky z přednášky. Proto je zapotřebí i zapisovatele. V případě absence tlumočnicka se může stát, že neslyšící student neporozumí 100% psanému textu, z čehož pramení komunikační bariéra spojená s jazykovou odlišností. V tomto případě je zapotřebí tlumočnicka, který psaný text přeloží do znakového jazyka tak, aby neslyšící porozuměl. Ideální by byla možnost účasti jak zapisovatele, tak tlumočnicka.“

(neslyšící student VŠ)

Přesun informací mezi dvěma komunikačními kódy zajišťují tlumočnicki znakového jazyka, kteří se řídí tzv. etickým kodexem tlumočnicka. Je nutné připomenout, že tlumočení nelze považovat v žádném případě za úlevu či zvýhodňování, ale pouze za zprostředkování komunikačního kódu, který je pro neslyšící vlastní a přirozený, zatímco jazyk mluvený je cizím jazykem. Vyrovnávání příležitostí pro studenty se sluchovým postižením znamená dát jim prostor na vzdělání v řeči, které rozumí. Vysoká škola musí tuto podporu zabezpečit tak, aby tlumočení bylo kvalitní. Rozsah poskytovaných služeb studentům se sluchovým postižením záleží vždy na individuálním posouzení a vyhodnocení konkrétní situace.

Studentům, kteří při komunikaci preferují znakový jazyk, mohou být tlumočeny informace znakovým jazykem. Neměli bychom se proto bránit přítomnosti tlumočnicka znakového jazyka. Musíme však počítat s tím, že student nebo tlumočnick neovládají přesné znaky zvláště pro odborné termíny a jejich význam se při tlumočení musí opisovat. Tím dochází k časové diskrepanci mezi projevem přednášejícího a překladem do znakového jazyka. Důsledkem může být nejen narušení kontinuity tlumočeného, ale i únik některých podstatných informací. Problému je možné předejít tím, že seznámíme tlumočnicka s tématem přednášky, popř. odbornou terminologií, aby se mohl připravit a v případě potřeby měl k dispozici ekvivalentní vyjádření. Tlumočení do znakové češtiny (téměř doslovná vizualizace mluveného projevu přednášejícího) se jeví jako přístupnější v případě, že student dostatečně ovládá český jazyk. I zde bývá překážkou nedostatečná znalost odborné terminologie.

Studentům se sluchovým postižením, kteří preferují odezírání a jsou plně kompetentní v českém jazyce, je možné zajišťovat dostupnost informací formou artikulačního (orálního) tlumočení. Jedná se o simultánní bezhlasé opakování důležitých informací z projevu přednášejícího tak, aby student se sluchovým postižením mohl přijímat mluvený jazyk s maximálním porozuměním obsahu a bez časových ztrát. Orální tlumočení mohou zajišťovat studenti ze stejné studijní skupiny, neboť tato forma tlumočení nepředpokládá speciální znalosti. Vhodný je krátký zácvik, při kterém by mělo dojít k souladu mezi způsobem artikulace (u tlumočnicka) a porozuměním odezíráním (u studenta). Jinou formu podpory vyžadují studenti se sluchovým postižením, kteří mají vadu kompenzovanou kochleárním implantátem nebo sluchadly. Tito **studenti preferují zvukový příjem informací**, který je však efektivní jen za velmi příznivých akustických podmínek. Většinou neovládají žádný vizuálně motorický komunikační prostředek a netrénují odezírání, neboť se při dorozumívání spíše spoléhají na svůj sluch. Pokud vyučující při přednáškách *doдрžuje „Zásady a doporučení při komunikaci se sluchově postiženým studentem“*, mohou sledovat mluvený projev celkem bez větších problémů. Obtíže mohou nastat v situacích, kdy hovoří více osob z různých míst v místnosti a někdy i současně (semináře, cvičení...). Větší hluk nedovoluje přijímat studentovi informace v takové podobě, aby byl schopen porozumět sdělovanému.

Organizace výuky za přítomnosti tlumočnicka

Při organizaci výuky je podstatné věnovat pozornost pozici tlumočnicka (pro všechny formy tlumočení) vzhledem ke studentovi se sluchovým postižením. Vhodné je, aby při přednáškách seděl student i tlumočnick v blízkosti vyučujícího. Podaří se tak zachytit nejen potřebnou míru informací, ale i udržet určitý kontakt mezi přednášejícím a

studentem, který je přítomností tlumočnicka narušen. Při aktivitách, které jsou založeny na vzájemné komunikaci studentů (semináře, cvičení) je třeba, aby student se sluchovým postižením seděl na takovém místě, které by mu umožňovalo navázat zrakový kontakt s mluvčím, jehož projev je mu tlumočen.

Přítomností tlumočnicka lze předejít problémům s neporozuměním probírané látky, je však vhodné domluvit se předem na určitých pravidlech:

- tlumočnick by se měl orientovat v daném oboru a na vybrané přednášky a semináře se musí předem připravit, což vyžaduje vstřícnost přednášejících poskytnout své materiály tlumočnickovi k dispozici,
- tlumočnick do určité míry kompenzuje narušenou nebo chybějící funkci sluchového analyzátoru, tlumočí do znakové řeči nejen odborný výklad, ale i všechny dodatky, postřehy, zajímavosti, připomínky přednášejícího, popř. ostatních studentů,
- únava plynoucí z usilovné zrakové percepce při dlouhotrvající přednášce se projevuje nejen u studenta, ale také u tlumočnicka, proto je nutné dělat častěji pauzy,
- tlumočnick většinou stojí vedle přednášejícího, popř. sedí před studentem se sluchovým postižením a přednášku nijak svou přítomností nenarušuje.

Zásady a doporučení při komunikaci se sluchově postiženým studentem

„Někteří učitelé, co věděli, že špatně slyším, se na mě soustředili celou přednášku, z čehož jsem neměl dobrý pocit. Měl jsem pak dojem, že je nesmím zklamat. Vyhovovalo mi, když to kantor nevěděl. I když jsem toho slyšel málo, než když se na mě soustředil nebo mluvil hlasitěji. Na to, co mi chybělo, jsem se zeptal spolužáků nebo si potřebné informace zjistil ve skriptech. Na začátku školního roku mi bylo nabídnuto individuální studium. To jsem odmítl, protože jsem radši ve společnosti. Ve studijní skupině, do níž jsem byl zařazen, se mi velmi dobře spolupracovalo.“

(student VŠ s těžkým sluchovým postižením)

K úspěšnému studiu musí přispívat i vztah studentů k učiteli. Učitelé mají nacházet ke studentům především partnerský lidský vztah, měli by mít zájem o jejich studijní výsledky i problémy, vycházet jim vstříc radou a skutečnou pomocí tam, kde to potřebují. Důležité je využívat znalostí a schopností studentů jako zpětné vazby pro svoji výukovou činnost, dávat studentům možnost a využít jejich spolupráce na tvůrčí činnosti – vytvářet tak spolu s nimi skutečnou akademickou komunitu. Lze nahradit přenos informací mluveným slovem přenosem informací v psané podobě? Často se setkáváme s názorem, že pokud se neslyšící naučí číst a psát, nepotřebují žádné výjimky, žádnou speciální podporu. Dovednost čtení s porozuměním je základem vzdělání a k největším problémům osob s těžkými vadami sluchu patří snížená schopnost čtení s porozuměním. Gramatická pravidla českého jazyka jsou často „tvrdým oříškem“ pro osoby s funkčním sluchovým ústrojím, ale menší mírou jazykového nadání či poruchou v oblasti

fonémického uvědomování. Nemožnost zapamatovat si všechny gramatické tvary je příčinou neporozumění psanému textu a proto četba jako zdroj studijních informací je pro většinu neslyšících studentů skutečným problémem. Důležité je poskytnout neslyšícím studentům na přednáškách a seminářích přísun informací v přijatelném komunikačním kódu, umožnit jim tak orientaci v probírané látce a omezit problémy s neporozuměním opsaných nebo okopírovaných poznámek z přednášek od ostatních studentů.

- Komunikace „přes papír“ (vizualizace akustických informací) může být určitým řešením, ale ne vše je možné adekvátně vyjádřit psanou formou jazyka. Lidé, kteří se narodili jako neslyšící nebo ztratili sluch v raném dětství, nemají dostatečnou slovní zásobu, takže psaný projev pro ně neznámá úlevu,
- využíváme-li orální přístup, je třeba mluvit přirozeně, pomaleji, čelem a „s prázdnými ústy“. Neměli bychom při mluvení jíst, pít, kouřit, žvýkat, podpírat si bradu či dávat si ruce před ústa,
- pro komunikaci s neslyšícím je dobré využívat výrazy obličeje a gesta rukou,
- pokud neslyšícímu nerozumíme, je vhodné požádat jej, aby větu zopakoval,
- znalost základů českého znakového jazyka či prstové abecedy usnadňují komunikaci s neslyšícími,
- při konverzaci ve skupině je třeba sdělit neslyšícímu téma rozhovoru tak, aby se necítil vyčleněn,
- kontakt s neslyšícím je nutné udržovat přímým pohledem z očí do očí,
- při komunikaci s neslyšícím je žádoucí vypnout všechny rušivé zvuky (rádio, televize apod.),
- pokud chceme získat zpětnou vazbu a ujištění, že neslyšící našemu sdělení skutečně porozuměl, není dobré ptát se, zda porozuměl, ale položit otázku: „Co jste mi rozuměl?“ Osoba se sluchovým postižením na dotaz, zda rozumí, většinou přikývne. Cítí se nepříjemně v situaci, kdy je opakovaně středem pozornosti.

„Někteří lidé si neuvědomují souvislosti s daným postižením. Problém může nastat, i když se např. někdo příliš moc snaží (řve nebo přehnaně artikuluje, nejhorší je kombinace obou). Kvalita poslechu a schopnost rozumět je přímo úměrná únavě. Při poslechu nejsem schopen souběžně si dělat poznámky, a proto potřebuji, aby dotyčný počkal, než si poznatek zapíšu, a pak teprve pokračoval ve výkladu. Při přednáškách je to však nemyslitelné. Při této aktivitě dochází velmi rychle k únavě, neboť pokud chci z přednášky něco mít, nesmím polevit jak ve sledování úst vyučujícího, tak v poslechu. Ve většině případů se lépe domluví se ženou než s mužem. Já konkrétně lépe slyším výšky než basy. Ženy také mnohem lépe artikuluji a nemluví rychle.“

(student VŠ s těžkým sluchovým postižením)

- Podle potřeb je důležité studentovi umožnit individuální konzultaci z důvodu lepší orientace v probírané problematice (studenti se sluchovým postižením mají často problém s porozuměním čtenému textu, obzvláště je-li velmi odborný).
- Zadání dostatečného množství odborné literatury a studijních výukových opor.
- Nutné je zvážit průběh zkoušení:
 - převedení otázek do písemné formy může být vhodnější alternativou pro zkoušejícího i zkoušeného,
 - účast osobního asistenta z řad studentů, který je zvyklý komunikovat se sluchově postiženým studentem a vzájemně si rozumějí,
 - přítomnost tlumočníka orální cestou (simultánní bezhlasé opakování projevu zkoušejícího nebo přednášejícího) nebo do znakového jazyka,
 - v případě písemného testu je nutné dát studentovi více času, neslyšící musí přemýšlet nejen nad obsahovou správností svých odpovědí, ale i nad významem slov a vět v zadaných otázkách,
 - akceptovat bychom měli dysgramatická vyjádření.
- Pokud je to možné, vyvarujeme se ústní prezentaci seminárních prací nebo ústního zkoušení před ostatními, abychom neuváděli studenta do rozpaků a zbytečných nejistot.
- Při odezírání ani při tlumočení si student nemůže dělat záznamy, proto se neobejde bez kopírování nebo přepisování.
- Ideálním řešením je osobní asistent z řad studentů, tzv. „zapisovatel“, na jehož rukopis a záznam je student s postižením zvyklý.
- Důležité je neodmítat používání technických kompenzačních pomůcek, které usnadňují vzdělávání.
- Jasně stanovení požadavků k zápočtu a ke zkoušce je vhodnější předávat v písemné podobě.

„Stává se, že mi unikají důležité informace pedagoga o nadcházejících průběžných testech, úkolech.... Bylo by vhodné informovat neslyšícího studenta elektronicky. Neinformovanost vede ke stresu a student tak ztrácí motivaci ke studiu. Stává se, že si pedagogové myslí, že neslyšící nedává pozor, ale není tomu tak. Nemusí rozumět a nezeptá se, neboť si myslí, že se nejedná o nic závažného. Elektronické informace jsou pro neslyšící studenty velmi cenné.“

(neslyšící student VŠ)

Vlastní poznámky:

Doporučená literatura

- HÁDKOVÁ, K. *Studium sluchově postižených studentů na vysoké škole*. In časopis Speciální pedagogika roč. 16, č. 1/2006. PedF UK Praha.
- HARČARÍKOVÁ, T., TICHÁ, E. (ed.) *Základy speciálnej pedagogiky pre prácu so študentmi stredných a vysokých škol*. Bratislava, UK 2007. ISBN 978-80-89113-30-9.
- HOUDKOVÁ, Z. *Sluchové postižení u dětí – komplexní péče*. Praha: Triton, 2005.
- HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu. 2. díl*. Praha: FRPSP, 1998.
- KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha, Karolinum, 2002, 2003. ISBN 80-246-0329-2.
- KRAHULCOVÁ, B. *Poradenská podpora vysokoškolského studenta se sluchovým postižením*. In *Vysokoškolské poradenství versus vysokoškolská pedagogika*. 1. vyd. ČZU v Praze : [s.n.], 2009. s. 187-191.
- PEŠKOVÁ, K. a kol. *Handicap v příbězích*. Ostrava: VŠB-TU, 20006.
- POTMĚŠIL, M. *Čtení k surdopedii*. Olomouc: UP, 2003. ISBN 80-244-0766-3.
- SOURALOVÁ, E. *Čtení neslyšících*. 1. vyd., Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0433-8.
- URYCHOVÁ, H., ČIHOUNKOVÁ, J., KRUPIČKA, L. (Eds.). *Aktuální problémy vysokoškolského poradenství*. Brno: Asociace vysokoškolských poradců, o.s., 2011. 190 s. ISBN 978-80-260-1198-9.

3 Vytváření podmínek pro osoby se zrakovým postižením

3.1 Typologie zrakového postižení

Karel Emanuel Macan žil na přelomu 19. a 20. století (v roce 2008 uplynulo 150 let od jeho narození). V sedmnácti letech ztratil tragicky zrak. Vyrůstal v rodině, která mu nepochybně pomohla rozvinout vlastní schopnosti, věřit sám sobě. Během studia se zrak chlapce zhoršoval, proto otec vzal na byt a stravu jeho spolužáka, který mu pomáhal při učení, nahlas předčítal přednášky. Na tu dobu to byl, ze strany rodiny, velmi nevšední počin. Zhoršující se zrakové podmínky nebyly pro chlapce důvodem k rezignaci a pasivitě. Ve studiu byl houževnatý a cílevědomý, stejně jako později ve svém životě. Velmi brzy si uvědomil, že pokud chce uspět, musí dát studiu více času a úsilí. Tyto vlastnosti jsou důležité pro každého zrakově postiženého, který chce v životě uspět a zařadit se do společnosti vidících.“ (Reichel, J. in Cinger, F. 2008)

Výskyt a etiologie zrakových vad

Přesné statistiky zrakově postižených v České republice v současné době nejsou, ale odhaduje se, že s těžkým zrakovým postižením je kolem 60 000 – 100 000 osob, z toho 7 000 – 12 000 je nevidomých. Asi 40% těžce zrakově postižených jsou nezletilí a v produktivním věku, zbylých 60% jsou lidé nad 60 let. (Ludíková, L. 2007)

Pro vznik a stupeň zrakového postižení je **důležitá doba**, kdy k postižení došlo. Čím dříve je patologicky zasažen vývoj oka, tím je zpravidla postižení zrakového orgánu závažnější.

Ke vzniku vrozených zrakových vad přispívají:

- **Exogenní vlivy** – mechanické, fyzikální, chemické, poruchy výživy a metabolismu matky. Způsobují např. anoftalmus, mikroftalmus, vrozený šedý zákal. Působení různých exogenních činitelů, tj. teratogenů ať již v průběhu těhotenství, při porodu, či v časném období po něm, může vést při rizikovém stavu nedonošenců ke vzniku retinopatie nedonošených (ROP).
- **Endogenní (dědičné) příčiny** hrají velkou roli u diagnóz jako je např. albinismus, atrofie zrakového nervu, degenerativní onemocnění sítnice, retinoblastom.

Zrakové postižení vznikající v průběhu života má často původ v **celkovém onemocnění osoby** jako je např. diabetes (diabetická retinopatie), roztroušená skleróza, revmatická onemocnění, TBC oka, rubeola, toxoplazmóza, mozkové nádory. Po 45. roce života začíná pokles zrakové ostrosti např. vlivem sklerózy oční čočky (presbyopie).

Typy zrakových vad

Zrakové vady můžeme vymezit podle oblastí poruch zrakového vnímání na:

- poruchy zrakové ostrosti
- postižení zorného pole
- okulomotorické problémy
- obtíže se zpracováním zrakových informací v centrálním nervovém systému
- poruchy barvocitu

Jedinec trpící **poruchou zrakové ostrosti** vidí nezřetelně. Má obtíže s rozlišováním detailů, ale nemusí mít potíže s identifikací velkých předmětů. Stupeň poškození je velmi rozdílný. Zrakovou ostrost do dálky měříme nejčastěji Snellenovými optotypy, pro vyšetření zrakové ostrosti do blízka používáme optotypy na blízko nebo tabulky se souvislým textem rozdílné velikosti tzv. Jaegerovy tabulky.

Postižení zorného pole znamená omezení prostoru, který ZP vidí. Při této vadě se může, ale nemusí projevit omezení zrakové ostrosti. Centrální zorné pole umožňuje ostré vidění a vidění barev, periferní zorné pole slouží k orientaci v prostoru a vidění ve tmě. Pokud dojde k výpadku v centru zrakového pole, vznikne tzv. centrální skotom, bude mít jedinec problémy při čtení a rozlišování detailů, ale zachované periferní zorné pole mu umožňuje pohybovat se v prostoru. Výpadek periferního zorného pole tzv. trubicové vidění, se projeví v omezeném pohybu v prostoru, zatímco centrální zraková ostrost potřebná pro čtení a rozlišování detailů je zachována.

Okulomotorické poruchy nastávají při chybné koordinaci pohybu očí. Dítě -dospělý může mít potíže při používání obou očí, při sledování pohybujícího se předmětu nebo při jeho prohlížení, předmět sleduje nejprve jedním, pak druhým okem. Při pohledu na blízký předmět, se při okulomotorické poruše může jedno oko stáčet dovnitř, druhé zevně. Objevují se obtíže s přesně mířenými pohyby a při uchopování předmětu. Může se projevit i nystagmus, rytmické, trhavé mimovolní pohyby očí.

Problémy zpracování zrakových informací. Kortikální postižení zraku, korová slepota, centrální porucha zraku (CVI - Cortikal Visual Imperment) jsou synonyma používána pro jeden a tentýž problém, se kterým se setkáváme u jedinců po různých mozkových příhodách či onemocněních s následným poškozením zrakových center CNS. CVI není poruchou stavby oka, ale poruchou funkce mozku a zrakových drah. Osoby s kortikálním postižením tzv. korovou slepotou, mají problémy se zpracováním zrakové informace, i když není poškozena sítnice ani zrakový nerv.

Poruchy barvocitu. Z hlediska narušení barevného vnímání se rozeznávají poruchy, které postihují nejčastěji vnímání barvy červené a zelené, a to 8% u mužů, zatímco u žen je výskyt poruch barevné percepce pouze 0,4%. Při achromazii je jedinec totálně barvoslepý, nemá žádné čípkové pigmenty, v tyčinkách je přítomen rhodopsin, který umožňuje adaptaci na světlo a tmu, vidění je pak v podstatě černobílé.

Klasifikace zrakových vad

Klasifikace zrakových vad dle stupně je vytvořena podle hodnoty zrakové ostrosti udávanou ve zlomku (tzv. vizus) a omezením zorného pole. Klasifikace je velmi důležitá **pro volbu optimálních způsobů a podmínek výchovy a vzdělávání, k doporučení speciálních optických pomůcek, pro míru poskytování sociálních služeb.**

V roce 1992 vytvořila Světová zdravotnická organizace WHO mezinárodní klasifikaci chorob:

- *střední slabozrakost* - zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/18, minimum rovné nebo lepší než 6/60; 3/10 - 1/10, kategorie zrakového postižení 1
- *silná slabozrakost* - zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/60, minimum rovné nebo lepší než 3/60; 1/10 - 10/20, kategorie zrakového postižení 2
- *těžce slabý zrak*
 - a) zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 3/60, minimum rovné nebo lepší než 1/60; 1/20 - 10/50, kategorie zrakového postižení 3
 - b) koncentrické zúžení zorného pole obou očí pod 20 stupňů, nebo jediného funkčně zdatného oka pod 45 stupňů
- *praktická nevidomost* - zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí 1/60, 1/50 až světlocit nebo omezení zorného pole do 5 stupňů kolem centrální fixace, i když centrální ostrost není postižena, kategorie zrakového postižení 4
- *úplná nevidomost* - ztráta zraku zahrnující stavy od naprosté ztráty světlocitu až po zachování světlocitu s chybnou světelnou projekcí, kategorie zrakového postižení 5 ³⁹

Při vytváření přístupu ke studentovi se zrakovým postižením na vysoké škole budeme vycházet z **typologie a klasifikace** pro potřeby zpřístupnění studia na vysokých školách osobám se zdravotním postižením - viz kapitola 1.2

Typologie osob se specifickými potřebami ⁴⁰

A. Student se zrakovým postižením

A1. lehce zrakově postižený / uživatel zraku

A2. těžce zrakově postižený / uživatel hmatu/hlasu

Definice typů postižení

Lehce zrakově postižený / Uživatel zraku (A1)

Osoba, jejíž zraková vada stále umožňuje práci zrakem (a to i s textem), s běžnými formáty dokumentů, včetně vizuálních. Úprava obrazu pozůstává ve zvětšování nebo jiných změnách optického charakteru, není třeba využívat odečítače obrazovky.

³⁹ více na www.sons.cz.

⁴⁰ Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30

Těžce zrakově postižený / Uživatel hmatu / hlasu (A2)

Osoba, která pracuje buď s hmatově tištěnými dokumenty nebo s odečítači obrazovky (v kombinaci s hmatovým displejem nebo hlasovým výstupem),⁴¹ který vyžaduje editovatelný formát textového dokumentu, příp. dokument obsahově i formálně adaptovaný. Jsou zde tedy zahrnuti i ti, pro něž je v tradiční terminologii vyhrazen termín *těžce slabozraký, nevidomý, příp. prakticky nevidomý*.

Shrnutí:

- Pro stupeň zrakového postižení je důležitá doba, kdy k postižení došlo.
- Ke vzniku vrozených zrakových vad přispívají exogenní vlivy a endogenní příčiny, zrakové postižení vznikající v průběhu života má často původ v celkovém onemocnění osoby.
- Zrakové vady vymezujeme podle oblastí na poruchy zrakové ostrosti, postižení zorného pole, okulomotorické problémy, obtíže se zpracováním zrakových informací v centrálním nervovém systému, poruchy barvocitu.
- Klasifikace zrakových vad je vytvořena podle hodnoty zrakové ostrosti udávanou ve zlomku (tzv. vizus) a omezením zorného pole.
- Typologie a klasifikace pro potřeby zpřístupnění studia na vysokých školách osobám se zdravotním postižením - student se zrakovým postižením.

Doporučené aktivity:

- Vyhledejte informace o Karlu Emanuelu Macanovi. Která instituce je po něm pojmenována?

Kontrolní otázky a úkoly k samostudiu:

- Vysvětlete rozdíl vidění při centrálním skotomu a trubicovém vidění.
- Pro jaké potřeby účely je využívána klasifikace zrakových vad?
- Do které kategorie zrakových vad dle WHO byste zařadili studenta se zrakovým postižením typu A1. lehce zrakově postižený / uživatel zraku?

Vlastní poznámky:

⁴¹ více na <http://is.brailnet.cz/pocitace.php>

3.2 Identifikace potřeb studenta se zrakovým postižením

Těžce zrakově postižený resp. nevidomý člověk je po celý život vystaven informačnímu deficitu. V rovině psychiky lze toto dlouhodobé neuspokojování potřeby vizuálních podnětů nazývat senzoricou deprivací. Závažné limitace, které mají různý stupeň a rozsah v závislosti na zkušenosti jedince, se týkají oblastí:

- kognitivního vývoje
- pohybového vývoje
- sociálního vývoje

Student se zrakovým postižením, který se hlásí na vysokou školu, by měl mít dobře osvojené kompetence, pracovní postupy, které mu umožní v co největší možné míře kompenzovat nedostatky v uvedených oblastech. Obecnou minimální kompetencí všech studentů se specifickými potřebami je **informatická a technická gramotnost** umožňující využívání specifických adaptivních technologií a zajišťující maximální nezávislost na individuální asistenci. U studentů se **zrakovým** postižením se jedná:

- **v případě uživatelů zraku (lehce zrakově postižený)** o hardwarové a softwarové prostředky pro vizuální přizpůsobení vizuálních dokumentů tištěných i elektronických, přizpůsobení aplikačního prostředí pro práci s dokumenty i systémového prostředí pro práci s aplikacemi;
- **v případě uživatelů hmatu (těžce zrakově postižený, nevidomý)** o znalost šestibodové i osmibodové normy bodového písma (pokud jeho sledování nebrání zdravotní stav studenta), včetně specifické oborové normy a normy platné pro zápis jazyka, který je předmětem studia jazyky a schopnosti efektivní práce s hmatovými dokumenty, vč. hmatové grafiky; dále znalost práce s odečítačem obrazovky, hmatovým displejem a hlasovým syntetizérem včetně syntézy jazyka, který je předmětem studia; student je schopen samostatné editace dokumentů textových i symetrických dokumentů tabulkových, určených pro vizuální tisk; uživatel hmatu/hlasu navíc i dokumentů určených pro hmatový tisk;⁴²

Druhá oblast se týká pohybu – mobility, kdy v důsledku omezení zrakové percepce je podstatným způsobem ovlivněna schopnost samostatného pohybu a orientace v prostoru – nejvýrazněji u osob nevidomých, ale obtíže při samostatném pohybu se týkají i dalších kategorií zrakově postižených. Zrakově postižený student, který se hlásí na vysokou školu, bude v tomto věku obvykle dobře zvládat techniky samostatného pohybu a prostorové orientace a bude se v závislosti na stupni postižení pohybovat samostatně, za pomoci bílé hole, případně vodícího psa. Přesto mnozí z nich se v počátcích studia se neobejdou bez pomoci. V dostatečném předstihu před zahájením studia by se měli zrakově postižení studenti seznámit s prostorami, kde se bude odehrávat vlastní studium a prostorami, které bezprostředně se studiem souvisejí (administrativní a sociální prostory školy, ubytovací zařízení) a zvážit, zda orientaci a

⁴² Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30

pohyb v prostorách VŠ zvládnou sami nebo budou potřebovat k nácviku bezpečné orientace a samostatného pohybu kvalifikovaného instruktora prostorové orientace⁴³

Pomoc v této oblasti má formu:

- jednorázovou intenzivní formou se myslí např. intenzivní zácvik prostorové orientace zrakově postižených před zahájením studia či aktuálního semestru
- příležitostnou formou se myslí intervence prováděná v závislosti na aktuálních podmínkách (např. aktuální změny dispozic výukových prostor, roční období a s ním spojená změna v přístupnosti některých prostor, změny v dopravě, stavební práce apod.)⁴⁴

Obecně pohyb zrakově postiženého vykazuje obtíže v rychlé a přesné orientaci v neznámém prostředí, chybí možnost zrakové kontroly pohybové koordinace, což se může projevat v držení těla (hlavu nedrží vzpřímeně, protože není k této poloze stimulován zrakovými podněty). Rušivě mohou působit i nejrůznější pohybové automatismy.

Třetí oblast má „sociální“ charakter.

Sociální dovednosti jsou v procesu sociálního učení posílené schopnosti, které usnadňují realizaci interpersonální interakce, ulehčují navázání, udržování i adekvátní ukončení sociálního kontaktu s druhými jedinci, institucemi i se skupinami. (Jesenský, J. 2007)

V oblasti psychosociálního vývoje dochází u zrakově postiženého k odlišnostem od běžných projevů např.:

- v nedostatku vizuálního kontaktu v komunikaci – neschopnost navázání očního kontaktu
- v omezení nebo ztrátě možnosti učení nápodobou – většina sociálních dovedností vzniká jako výsledek spontánní vizuální imitace
- neschopnosti vnímat nonverbální komunikační signály – může to způsobit špatný výklad sdílené informace
- naopak odlišnosti v držení těla, automatismy, chudá mimika u nevidomých mohou negativně ovlivnit vidícího komunikačního partnera nebo se jevit svému okolí jako **méně sociálně vyspělí**
- při řešení běžných sociálních situací – vstup do místnosti, hledání volného místa, oslovování, představování, apod.
- omezené schopnosti orientace v neznámém prostředí mohou vést k větší závislosti na druhých lidech.

Zrakově postižený student by v tomto ohledu měl mít zvládnuté sociální kompetence k řešení běžných situací, kterým bude na vysoké škole denně vystaven např.:

- představení se jiné osobě

⁴³ V současné době dle § 9, odst. 1, písm. e) vyhlášky č. 317/2005 Sb., Studium k výkonu specializovaných činností v oblasti prostorové orientace zrakově postižených.

⁴⁴ Metodický pokyn MŠMT Č.j.: 23 728/2011-30

- zahájení rozhovorů s intaktními osobami a kompenzovat absenci zrakového kontaktu (simulace očního kontaktu)
- umění dotázat se, požádat o pomoc, či odmítnou nechtěnou pomoc
- mapování a kompenzace vizuálních informací o sobě i o svém okolí (např. kontrola svého zevnějšku bez pomoci zraku)
- aktivní naslouchání
- začlenění se do skupiny, diskuse ve skupině
- vyslovení nesouhlasu
- podání a přijetí oprávněné kritiky

K identifikaci potřeb studenta se zrakovým postižením náleží i respektování **pomalejšího pracovního tempa** jako důsledek omezení zrakového vnímání a dodržování zásad zrakové hygieny a zrakové pohody – střídat práci na blízko s odpočinkem, dodržovat vhodné světelné podmínky pro práci.

Shrnutí:

- Nevidomost nebo těžké zrakové postižení způsobuje tři závažné limitace, které mají různý stupeň a rozsah v závislosti na zkušenosti jedince. Týká se oblasti kognitivního vývoje, pohybového vývoje a sociálního vývoje.
- Minimální kompetencí všech studentů se specifickými potřebami - tedy i se zrakovým postižením je infromatická a technická gramotnost umožňující využívání specifických adaptivních technologií a zajišťující maximální nezávislost na individuální asistenci.
- V důsledku omezení zrakové percepce je podstatným způsobem ovlivněna schopnost samostatného pohybu a orientace v prostoru – nejvýrazněji u osob nevidomých, ale obtíže při samostatném pohybu se týkají i dalších kategorií zrakově postižených.
- V oblasti psychosociálního vývoje dochází u zrakově postiženého k odlišnostem při rozvoji sociálních vztahů, interpersonální interakce, komunikace a řešení běžných sociálních situací.
- K identifikaci potřeb studenta se zrakovým postižením náleží i respektování pomalejšího pracovního tempa a dodržování zásad zrakové hygieny.

Doporučené aktivity:

- Prostudujte si Desatero pro kontakt s nevidomým – dostupné na www.sons.cz

Kontrolní otázky a úkoly k samostudiu:

- Jakou minimální kompetencí umožňující využívání specifických adaptivních technologií a zajišťující maximální nezávislost na individuální asistenci by měl být vybaven student těžce zrakově postižený, nevidomý.

- Jak je dle metodického pokynu řešena pomoc pro studenta se zrakovým postižením v oblasti samostatného pohybu a prostorové orientace.
- K jakým odlišnostem dochází u zrakově postiženého v oblasti psychosociálního vývoje?

Vlastní poznámky:

3.3 Bariéry ve studijním prostředí a uspokojování potřeb studenta

Z pohledu nově přijatého studenta se zrakovým postižením na vysokou školu se mohou jako obtížné jevit např. následující situace:

- orientace v budovách vysoké školy, mobilita v prostorách VŠ případně na kolejích, v menze, prostorách knihovny, administrativních a sociálních prostorách školy aj. Máme zde na mysli úpravy z hlediska architektonických bariér, ale také bariér orientačních, informačních, komunikačních.

Podpůrným opatřením k zajištění prostorové orientace, mobility a snížení informačního deficitu může být:

- pomoc asistenta (alespoň po určitou dobu) nebo instruktora prostorové orientace (viz kapitola 3.2)
- informační a navigační systém v budovách – opatření vizuálně kontrastními, hmatnými či akustickými prvky,⁴⁵ označení výtahu bodovým písmem a ozvučením, označení dveří pracoven (včetně hodin konzultací) a učeben, sociálních zařízení nejlépe bezpatkovým písmem typu například font Arial (nejvhodnější barevná kombinace tmavého pozadí a žlutého písma), opatření popisem v bodovém písmu
- zveřejňování informací na webových stránkách školy

⁴⁵ <http://bariery.centrumpronevidome.cz/bariery/akusticke.htm>

Obtíže v sociálním kontaktu (poznávání vyučujících a spolužáků), mohou vyplynout spíše z neznalosti zásad sociálního kontaktu se zrakově postiženými **na straně intaktních osob**.

Zde je několik informací a rad o vhodném **přístupu** k osobám se zrakovým postižením, vhodném způsobu **nabídnutí pomoci a pravidel komunikace** se zrakově postiženými.

- Vyhněte se projevům soucitu, podceňujícím výrokům a výrokům snižující úctu.
- V rozhovoru se nemusíte úzkostlivě vyhýbat výrazům souvisejícím s viděním, jako: "číst", "podívat se", "uvidíme se" apod. Rozhodně se za ně neomlouvejte, neboť nevidomí tato slova sami používají.
- Než svou pomoc nabídneme, je vhodné se ujistit, že nevidomý o naši pomoc stojí a opravdu ji potřebuje.
- S nevidomým není vhodné manipulovat dřív, než ho slovně upozorníme, že ho budeme např. správně směřovat do dveří, že budou následovat schody (řekneme schody dolů, schody nahoru), nebo že je v cestě nějaká překážka.
- Nevhodné je strkat nevidomého před sebou. Nechat na nevidomém, aby nám řekl, jak ho správně doprovázet (chytne se nás za pokrčenou paži, nevidomý nás může lépe následovat a reagovat na náš pohyb paže). Průvodce vstupuje do místnosti první.
- Při doprovodu nevidomého mluvíme o tom, co sami vnímáme vizuálně, informujeme o prostředí, kterým procházíme, o lidech, které potkáváme. Vybíráme podstatné a důležité informace.
- Při popisu prostředí se nemusíte vyhýbat informacím o barevnosti prostředí o vizuálních dojmech vidícího.
- Nezapomínat dát informaci, co způsobují např. nezvyklé zvuky, hluk. Nepoužívat některá slova, která potřebují další informací - jako "tady", "támhle", "tam" aj.
- Známého nevidomého člověka by měl vidící pozdravit první a k pozdravu připojit své jméno, nevidomý pochopí, že pozdrav patří jemu.
- Když vstupujeme do místnosti, kde se nachází nevidomý, pozdravíme ho první, nebo jemným dotykem dáme najevo svou přítomnost.
- Taktéž bychom měli nevidomého informovat o tom, že z místnosti odcházíme, nebo při společné jízdě dopravním prostředkem že vystupujeme.
- Při vzájemné komunikaci stojíme k sobě čelem, jak je obvyklé. Nevidomí poznají, když se při řeči otáčíte jinam a z barvy hlasu často vyčtou i některé doprovodné jevy jako soustředěnost, úsměv, lhostejnost i nezájem.⁴⁶

Modifikace studijních podmínek a studijních povinností

V následujícím textu budou uvedeny základní mechanismy a opatření pro úpravu studijních podmínek a studijních povinností studentům se zrakovým postižením.

⁴⁶ Pozn.: Tyto informace byly inspirovány textem: CERHA, J.: Rady průvodcům nevidomých. Ústav zdravotní výchovy, Praha 1990.

Uvedená opatření nemusí být uplatňována vždy a v plné míře a budou závislá na úrovni zrakových funkcí i individuálních schopnostech jednotlivých studentů se zrakovým postižením. Rovněž uvedené možnosti se mohou doplňovat, přizpůsobovat v průběhu výuky aktuálním potřebám studentům se zrakovým postižením.

Individuální konzultace

V počátcích studia na VŠ bude pro studenta se zrakovým postižením velmi důležité mu umožnit **individuální konzultaci** s vyučujícími a domluvit se např. na:

- formě vzájemné komunikace – ústní nebo písemné (i s nevidomými studenty lze komunikovat elektronicky, stejnou formou bude student komunikovat se studijním oddělením, sekretářkou katedry)
- intenzitě konzultací
- na přístupném formátu zpracování studijních opor a literatury – více viz Zpracovávání studijní literatury
- formě předávání upravených studijních materiálů a studijních opor
- na dalších konzultacích k problematickým pasážím výuky – případně volbě individuální výuky – viz níže
- na jasném stanovení požadavků k zápočtu nebo zkoušce, formě zkoušek a zápočtů
- uplatnění časové kompenzace na konkrétní studijní aktivitu

Individuální výuka (příležitostná / přechodná / soustavná)

jde o intervenční opatření, jímž se v odůvodněných případech zajišťuje smyslová nebo fyzická přístupnost přímé výuky studentům se specifickými potřebami;⁴⁷

- v případě **studentů se zrakovým postižením** se typicky jedná o takové případy, při nichž jsou vzdělávací a pracovní metody používané v hlavním vzdělávacím proudu nekompatibilní s fyzickými či technickými nároky studentovými a vedly by k tomu, že student nejen nebude schopen výuku sledovat, ale neměl by ani možnost osvojit si specifické pracovní postupy, které v jeho případě umožňují profesní inkluzi (např. využití elektronických dat místo běžně dostupných vizuálních dat, používání hmatových dokumentů apod.); dalším sledovaným a zohledňovaným aspektem je tempo, jímž běžná výuka probíhá;

Studijní asistence (jednorázová intenzivní / příležitostná / pravidelná)

Kompenzuje fyzické omezení studenta se specifickými potřebami během výuky, při práci se studijními materiály nebo při výzkumu a při práci s technologiemi nutnými k plnění úkolů, které jsou součástí vzdělávacího programu;

- uskutečňuje se v trvalém přímém kontaktu studenta se studijním asistentem;

⁴⁷ Není primárně určena ke znalostní kompenzaci nedostatečné připravenosti z nižších stupňů vzdělávání; dokud ovšem není možné zajistit srovnatelnost výsledků vzdělávání s hlavním vzdělávacím proudem- individuální výuka je v řadě případů nutností (typicky filologická výuka pro uživatele znakového jazyka, matematika pro uživatele znakového jazyka i pro uživatele hmatu/hlasu (nevidomý), empirické předměty a laboratorní cvičení pro uživatele hmatu/hlasu - viz Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30

- je poskytována výhradně v případech, kdy objektivně není možné využít technologie, která by učinila osobu se specifickými potřebami na této asistenci nezávislou, a vzhledem k povaze činnosti a povaze prostředí není ani možné dosáhnout této nezávislosti nácvikem specifických dovedností;
- studijní asistence **pro studenty se zrakovým postižením** zahrnuje především:
 - zprostředkování skutečností přístupných během výuky výhradně zrakem (pomoc při orientaci v neznámém dokumentu s netriviální strukturou)
 - pomoc při fyzické manipulaci se stroji, přístroji a laboratorními vzorky
 - nácvik efektivní práce s hmatovými dokumenty netriviálního obsahu (různé národní znakové sady, speciální symbolika aj.), vč. hmatové grafiky;
 - při sportovních aktivitách v rámci výuky⁴⁸

Zpracovávání studijní literatury

Je to souhrn technických opatření a postupů, jejichž výsledkem je studijní literatura v přístupném formátu – adekvátním pro studenty s postižením, zohledňujícím standardní pracovní metody a technické a smyslové možnosti studentů

- v případě **studentů se zrakovým postižením** se typicky jedná o proces digitalizace/adaptace, jehož výsledkem je buď citovatelný elektronický dokument, needitovatelný elektronický dokument, hmatový dokument, nebo – jako doplněk – (elektronický) audiální dokument;⁴⁹

Tuto činnost obvykle provádějí odborná pracoviště na vysokých školách.

Pro vyhledávání již digitalizovaných materiálů mohou studenti se zrakovým postižením použít [Portál vysokoškolských knihoven pro zrakově postižené](#).

Zvětšené texty pro slabozraké studenty se mohou doplnit o další prvky pro lepší orientaci v textu (zvýraznění logické struktury textu typograficky názorným způsobem);

- zarovnání textu pouze z levé strany
- omezení počtu použitých typů a řezů písma
- zvětšené řádkování
- členění některých výchozích textů na kratší celky
- úpravu ponechaných grafických prvků (obrázků, grafů, náčrtů) a jejich doplnění o písemný komentář
- rozdělení úloh do menších posloupných kroků

⁴⁸ Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30

⁴⁹ Hanousková, M. *Metodika k úpravám elektronických textů pro zrakově postižené uživatele*. [online]. Brno: Masarykova univerzita. Verze VII, posl. akt. 28. dubna 2010. [cit. 13. května 2011]. Dostupné z URL http://www.teiresias.muni.cz/download/Metodika_VII.pdf.

Při písemné práci může slabozraký nebo nevidomý student použít kteroukoliv standardní techniku a kompenzační pomůcku, jakou pro samostatný zápis běžně používá:

- zvětšené nebo barevně adaptované písmo tištěné nebo na obrazovce
- optickou nebo elektronickou lupu
- osobní záznamník nebo počítač s hlasovým nebo hmatovým výstupem
- Pichtův psací stroj

Časová kompenzace je opatření organizačního typu, jímž je studentovi poskytována na konkrétní studijní aktivitu časová lhůta delší, než je pro tentýž účel standardní, a to v přímé závislosti na typu jeho postižení (a s ním souvisejících pracovních metodách) a typu úkolu, který má být splněn; nesmí být poskytována paušálně, bez ověření účelnosti kompenzace v konkrétním případě a její korektnosti vůči ostatním účastníkům aktivity;

- v případě studentů se **zrakovým** postižením se – s ohledem na použité technologie pro zpřístupnění dokumentů – jedná typicky o časové navýšení při práci se strukturovaným textem (nikoli jeho prosté psaní), symbolikou a grafikou.⁵⁰

Tato časová kompenzace se týká např. přijímacího řízení viz kapitola 1.2. písemných zkoušek, testů, přípravám ke zkouškám, k vyhledávání informací přímo ve výuce v odborných textech nebo na PC.

Studentům se zrakovým postižením je také vhodné poskytnout upravené studijní materiály a studijní opory před výukou tak, aby měli dostatečný **časový prostor** na jejich prostudování před vlastní výukou a mohli výklad vyučujícího plynule sledovat – viz individuální konzultace.

Při zrakové práci je důležitým pomocníkem **vhodné osvětlení** nezpůsobující oslnění a zároveň rovnoměrně osvětlující pracovní plochu zrakově postižené osoby. Světlo by se mělo co nejvíce blížit dennímu světlu, ale požadavky na osvětlení jsou u různých diagnóz rozdílné a je nutné akceptovat subjektivní pocity konkrétní osoby se zrakovým postižením.

Specifické potřeby studentů se specifickými potřebami na VŠ (v tomto případě zrakově postižený student), jsou posuzovány podle následujících kritérií (viz tabulka):

- nároky na sociální a mluvní komunikaci
- nároky na práci s psaným textem
- nároky na práci se symbolikou a grafikou
- nároky na práci s multimédií (audio- a videomateriálem)
- nároky na práci s technologiemi, příp. s fyzickým materiálem při výuce a studiu
- osobní potřeby související s postižením

⁵⁰ Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30

Specifické potřeby	Uživatel zraku (A1)		Uživatel hmatu/hlasu (A2)	
Nároky na sociální a mluvní komunikaci	žádné ⁵¹		žádné	
Nároky na práci s psaným textem	žádné	časová kompenzace	časová kompenzace	
	NED ⁵²		EED ⁵³	HD ⁵⁴
Nároky na práci se symbolikou a grafikou	žádné	časová kompenzace	časová kompenzace	
			EED	HD
Nároky na práci s multimédií (audio- a videomateriálem)	žádné		audio, kompenzace videodokumentů	
Nároky na práci s technologiemi, příp. s fyzickým materiálem při výuce a studiu	žádné		časová kompenzace	
	časová kompenzace		studijní asistence	
	příležitostná pedagogická intervence		příležitostná pedagogická intervence	
			přechodná pedagogická intervence	
Osobní potřeby související s postižením	žádné		příležitostná osobní intervence	
	příležitostná osobní intervence		pravidelná osobní asistence	
	Prostorová orientace		Prostorová orientace	

Tabulka č. 3: Specifické potřeby studentů se zrakovým postižením při studiu na VŠ

⁵¹ Specifické potřeby objektivně nevznikají, případně subjektivně dané potřeby kompenzuje na své straně student.

⁵² Needitovatelný elektronický dokument ← – nárok je uspokojován servisním opatřením zpracování studijní literatury.

⁵³ Editovatelný elektronický dokument 1. nebo 2. řádu – nárok je uspokojován servisním opatřením zpracování studijní literatury.

⁵⁴ Hmatový dokument – nárok je uspokojován servisním opatřením zpracování studijní literatury.

Shrnutí:

- Bariéry ve studijním prostředí pro zrakově postiženého mají charakter architektonických bariér, ale také bariér orientačních, informačních a komunikačních.
- Obtíže v sociálním kontaktu (poznávání vyučujících a spolužáků), mohou vyplynout spíše z neznalosti zásad sociálního kontaktu se zrakově postiženými na straně intaktních osob.
- Modifikace studijních podmínek a studijních povinností má podobu např. individuální konzultace, individuální výuky, studijní asistence, odborné zpracování studijní literatury, časová kompenzace.

Kontrolní otázky a úkoly k samostudiu:

- Jaká podpůrná opatření se využívají k zajištění prostorové orientace, mobility a snížení informačního deficitu?
- Jakým způsobem pozdravíme známého nevidomého člověka?
- V kterých případech budeme volit individuální výuku u zrakově postižených studentů?
 - Kdy zvolíme opatření ve formě studijní asistence u zrakově postižených studentů?
 - Jakým způsobem budeme aplikovat časovou kompenzaci u zrakově postižených studentů?

Vlastní poznámky:

3.4 Technologie a technologické pomůcky

Kompenzační pomůckou pro zrakově postižené rozumíme nástroj, přístroj nebo zařízení, speciálně vyrobené nebo upravené tak, aby svými vlastnostmi a možnostmi použití kompenzovalo nebo zmírňovalo nedostatečnost způsobenou zrakovým postižením. Účelem kompenzačních pomůcek je **zmírnění informačního deficitu** nebo **usnadnění výkonu činnosti** v podmínkách vážného poškození zraku, zejména **při pohybu a orientaci**, každodenních činnostech, **zpřístupnění a zpracování textových a**

obrazových informací a komunikaci. (Květoňová, L. 2007) Kompenzační pomůcky můžeme dělit dle různých kritérií. V tomto textu se zaměříme na některé pomůcky, které pomáhají odstraňovat informační deficit. Zmínka je i o vodícím psu, jako kompenzační pomůcce pro samostatný pohyb a orientaci. Aktuální přehled dostupných kompenzačních pomůcek pro zrakově postižené můžeme nalézt na webových stránkách např.:

- <http://is.brailnet.cz/pomucky.php>,
- <http://www.tyflopomucky.cz/olomouc.php>
- <http://www.spektra.eu/>
- <http://www.sons.cz/ost-pom.php>

Nejčastěji využívané pomůcky při výuce pro typ postižení: A1. lehce zrakově postižený / uživatel zraku

Kamerové lupy

snímají předlohu a její zvětšený obraz se promítá na monitoru, takže silně slabozraký uživatel může s textem či grafikou v tištěné nebo psané podobě běžně pracovat (číst knihy, texty, prohlížet mapy). Zvětšení je volitelné v rozmezí 2,5 až 50 krát (podle typu monitoru a objektivu). Lupy mají obvykle automatické zaostřování a zvětšení, jas i kontrast se nastavují elektronicky pouze stiskem tlačítka; přístroj tak mohou snadno ovládat i uživatelé se zhoršenou pohybovou koordinací. Režimy prohlížení je možno zvolit: např. kontrastní pozitivní nebo negativní režim pro práci s textem, barevný a černobílý fotorežim pro prohlížení obrázků. Další funkce - světelné ukazovátko, umělé zabarvování písma a papíru, vodící linky a čtecí okno. Kamerové lupy mohou být kapesní, přenosné, stolní a do USB počítače – více na uvedených adresách.

Digitální zvětšovací PC lupy

tvoří počítač s čtecím zařízením (skenerem nebo kamerovou lupou) a se speciálním zvětšovacím programem, který zvětšuje obrazovku počítače nebo její část ve zvoleném zvětšení (zvětšuje až 36x, zvětšuje text, grafiku i ovládací prvky Windows). Zvětšovací program spolu s čtecím zařízením umožňuje i silně slabozrakým uživatelům plnohodnotně pracovat s aplikačními programy, zpracovávat informace v digitální podobě (včetně přístupu k internetu) a pracovat s tištěnými předlohami.

Přenosný elektronický zápisník – nejčastěji používán studenty se zrakovým postižením. Notebook se speciálním programem pro slabozraké uživatele, který zobrazí vybraný výřez obrazovky ve zvoleném zvětšení a zvětšuje text, grafiku i ovládací prvky Windows. Ve verzi zvětšovač a odečítač⁵⁵, lze podle potřeby pracovat zrakem, zrakem a sluchem nebo jenom poslouchat čtený text.

⁵⁵ „odečítač obrazovky“ posílá informace do sluchátek v podobě hlasového výstupu a pro nevidomé posílá informace z obrazovky směrem k braillovskému řádku

Je nutné zdůraznit, že práce ve zvětšeném režimu a orientace ve výseku obrazovky je nesnadná, vyžaduje od uživatele značnou dávku cviku při hledání informací a je velmi **časově náročná**.

Nejčastěji využívané pomůcky ve výuce pro typ postižení: A2. těžce zrakově postižený / uživatel hmatu/hlasu

Pichtův psací stroj – slouží k záznamu Braillova písma více na str. pro zájemce.

Digitální přístroje hlas/hmat

jsou počítačové zařízení s hlasovým či hmatovým výstupem. Systém tvoří počítač s hlasovým výstupem a skener. V počítači je instalovaný speciální program na odečítání obrazovky pro nevidomé uživatele a OCR program pro rozpoznávání textu. Odečítač s hlasovým výstupem v šesti světových jazycích včetně češtiny umožňuje nevidomým uživatelům pracovat s běžnými textově orientovanými aplikačními programy, zpracovávat informace v digitální podobě (včetně přístupu k internetu) i „poslouchat“ černotisk nasnímaný skenerem.

Pro zápis poznámek je studenty s těžkým zrakovým postižením nejčastěji využíván **přenosný elektronický zápisník** - notebook s hlasovým nebo hmatovým výstupem je vybaven odečítačem obrazovky, k zápisníku lze připojit hmatový výstup, přenosný braillový zobrazovač (braillový řádek), který převádí zobrazené informace na obrazovce do bodového písma. Nevidomý si může provést kontrolu napsaného textu hmatem. To je vhodné zejména při práci s cizojazyčnými texty (texty obecně), všude tam, kde hlas není schopen informaci výstižně podat. Se skenerem a OCR programem pro rozpoznávání textu, může zápisník pak sloužit i jako čtecí zařízení pro čtení černotisku – např. čtení naskenovaných skript.

Významným pomocníkem pro výrobu reliéfních obrázků na speciální (vzpěnovací) papír je **tepelná tiskárna**.

Produktem je hmatný obrázek, který věrně kopíruje černotiskovou konturu předlohy a umožňuje zrakově postiženým uživatelům zlepšit vnímání obrázků či získat prostorovou představu. Hmatný reliéf vystupuje z plochy speciálního papíru a lze tedy tímto způsobem zhotovovat mapy, pomůcky pro matematiku a obecně zlepšovat prostorovou představivost.

Vodící pes je zákonem považován za kompenzační pomůcku pro samostatný pohyb a orientaci osob s těžkým zrakovým postižením (nevidomý a prakticky nevidomý). Je vhodné respektovat, že nevidomý s vodícím psem by měl mít přístup do škol a školských

zařízení, obchodů, úřadů, zdravotnických zařízení a všech kulturních a sportovních zařízení – více na www.vodicipsi.cz

Shrnutí:

- Kompenzační pomůckou pro zrakově postižené rozumíme je nástroj nebo přístroj, speciálně vyroben nebo upraven tak, aby svými vlastnostmi a možnostmi použití kompenzoval nebo zmírňoval nedostatečnost způsobenou zrakovým postižením.
- Účelem kompenzačních pomůcek je zmírnění informačního deficitu nebo usnadnění výkonu činnosti v podmínkách vážného poškození zraku, zejména při pohybu a orientaci, každodenních činnostech, zpřístupnění a zpracování textových a obrazových informací a komunikaci.
- Kamerové a digitální zvětšovací PC lupy jsou nejčastěji používané kompenzační pomůcky pro typ postižení - lehce zrakově postižený / uživatel zraku.
- Pro těžce zrakově postižené / uživatel hmatu/hlasu slouží kompenzační pomůcky Pichtův psací stroj (pro záznam Braillova písma), digitální počítačové zařízení s hlasovým či hmatovým výstupem.

Kontrolní otázky a úkoly k samostudiu:

- Kterou kompenzační pomůcku využívá student ke zvětšení obrazu?
- Kterým zařízením si student s těžkým zrakovým postižením provede kontrolu textu hmatem?

Vlastní poznámky:

Doporučená literatura

- CINGER, F. & kolektiv. *Karel Emanuel Macan*. Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana, ISBN 978-80-7061-672-7
- JESENSKÝ, J. a kol. *Prolegomena 1. vydání*. Universita Jana Amose Komenského Praha: 2007, ISBN 978-80-86723-49-5.
- KUČHYNKA, P. a kol. *Oční lékařství*. 1. vydání. Praha: Grada 2007, 768 s. ISBN 978-80-247-1163-8.

- KVĚTOŇOVÁ, L. *Vysokoškolské studium se zajištěním speciálně-pedagogických potřeb*. Brno: Paido, 2007 ISBN 978-80-7315-141-6
- LUDÍKOVÁ, L. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. 1. vydání Olomouc 2007, ISBN 978-80-244-1857-5.
- MORAVCOVÁ, D. *Zraková terapie slabozrakých a pacientů s nízkým vizem*. Praha: Triton, 2004, 203 s. ISBN 80-7254-476-4.
- ULRYCHOVÁ, H., ČIHOUNKOVÁ, J., KRUPÍČKA, L. (eds.). *Aktuální problémy vysokoškolského poradenství*. Brno: Asociace vysokoškolských poradců, o.s., 2011. 190 s. ISBN 978-80-260-1198-9.
- VÁGNEROVÁ, M. *Oftalmopsychologie dětského věku*. Praha: Karolinum, 1995, 182 s. ISBN 80-7184-053-X.
- WIENER, P. *Prostorová orientace zrakově postižených*. Praha: MŠMT 1998.

4 Vytváření podmínek pro osoby se specifickými poruchami učení

4.1 Typologie specifických poruch učení

„Myslím, že to na mně není poznat, ale mám hrozný strach, že se tam nějak ztrapním... a jsem nervózní před každou zkouškou a jsem nervózní před jednáním s autoritama, třeba před jednáním s učiteli.“

(Studentka VŠ se specifickými poruchami učení)
(Květoňová, L., Strnadlová, I., Hájková, V. 2012, s. 148)

„...když jsem si zapisoval, tak jsem neměl nic z toho výkladu, protože jsem všechnu energii dával do toho zapisování. A ty výpisky byly nepřesný a neúplný.“

(Student VŠ se specifickými poruchami učení)
(Květoňová, L., Strnadlová, I., Hájková, V. 2012, s. 152)

Problematika specifických poruch učení (dále SPU) se u nás zkoumá přibližně od 60. let minulého století. V průběhu těchto let docházelo a stále dochází k podrobnější diagnostice a následné prognóze jedinců s SPU. Nejdříve jsme se zabývali problematikou dyslexie a s ní nejčastěji spojenou dysortografií a dysgrafií, a to zejména na prvním stupni základních škol. Následovalo rozpracování dyskalkulie v poloze diagnostické i reedukační. V další etapě byla propracována rizika dyslexie v předškolním věku a dyslexie na druhém stupni základní školy, posléze na školách středních a v dospělosti. V současné době považujeme diagnózu specifických poruch učení za handicap celoživotní.

V české odborné literatuře používáme termíny **specifické poruchy učení nebo specifické vývojové poruchy učení (dále SPU)** jako souhrnný název. Přívlastek „**vývojové**“ vystihuje povahu poruchy, k níž dítě teprve vývojem dospívá. Porucha je nepochybně založena dříve, manifestuje se pod určitým tlakem, za určité konstelace vnějších sil. V průběhu vzdělávání se některé projevy SPU upraví, jiné přetrvávají, přičemž se vyvíjejí v závislosti na věku jedince.

U SPU můžeme vymezit primární charakteristiku, ke které řadíme:

- Neschopnost jedince integrovat více mentálních funkcí k jednomu učebnímu cíli.
- Podkladem SPU je dysfunkce centrálního nervového systému.
- Projevy SPU můžeme zaznamenat již ve věku předškolním (v předškolním věku půjde o rizika SPU).
- SPU se většinou manifestují v mladším školním věku, ale dotýkají se i života v dospělosti.
- Každá z poruch je originální a specifická v rovině diagnostiky, terapie, reedukace.

- SPU mohou být spouštěcím mechanismem dalších obtíží, především výchovných a emocionálních.
- SPU zahrnují aspekty sociální.
- Mohou se objevovat souběžně s jinými handicapy, což je pro diagnostiku velmi náročný úkol.
- Mohou se objevovat současně s negativními vnějšími vlivy, ty však nejsou jejich přímou příčinou.

Kromě primárních charakteristik můžeme stanovit i zvláštnosti v chování jedinců s SPU jako projev tzv. sekundární symptomatologie:

V tomto případě se jedná o ty zvláštnosti v chování, které jsou důsledkem SPU. Mezi ně můžeme zařadit:

- Náhradní formy sebeuplatnění.
- Pocity méněcennosti – snaha zakrýt potíže nebo upozornit na sebe nemístným komentářem a jinými nevhodnými slovními projevy. Poničené sebevědomí často vede k úzkostem a depresím.
- Agresivní chování – někteří žáci berou své poruchy jako nespravedlnost, kterou neumí ani vysvětlit, natož konstruktivně řešit. Mohou se pak u nich projevovat agresivní chování, které může být zaměřeno jak na zdroj neúspěchu, tak k sobě samému, popř. ostatním jedincům.
- Negativní vztah ke škole – odmítá spolupracovat, falšuje podpisy, lže - může vyústit v záškoláctví. Snaha vyhnout se škole může být spojená s narůstáním charakterových vad. Diagnóza psychosomatické poruchy není výjimkou.

Mezi jednotlivé typy SPU řadíme: **dyslexii, dysgrafii, dysortografii, dyskalkulii, dyspraxii, dyspinxii a dysmúzii.**

Dyslexie - porucha osvojování čtenářských dovedností

Z řeckého *lexis* = čtení, *dys* = špatný, *porušený*.

Jedná se o nejnámější poruchu, o které se v historii zkoumání SPU hovořilo nejdříve. I v současné době má mezi SPU vysoké zastoupení, uvádí se, že spolu s dysortografií tvoří 80% specifických poruch učení. Primární deficity zjišťujeme především v oblasti hrubé a jemné motoriky, pohybové koordinace, zrakové a pohybové paměti, pozornosti, prostorové orientace. Dále se jedná o poruchy koordinace systémů, které zajišťují převod foném – grafém, v psaní psací – tiskací písmeno a v organizaci smyslových dat.

Dysgrafie – porucha osvojování psaní

Z řeckého *grafein* = psát, *dys* = špatný, *porušený*.

Jedinec s dysgrafií obtížně napodobuje tvary písmen, má problémy se zapamatováním písmen, zaměňuje je a zrcadlově obrací. Písmo je těžkopádné, neobratné, neuspořádané, často nečitelné. Typickým projevem je nedodržování směru, sklonu písma, nejistota tahů, tlak na podložku, přetahování a nedotahování linek. Základním problémem je, že

student s dysgrafií se ve většině případů není schopen učit ze svých poznámek, jelikož jsou buď nečitelné, nebo postrádají smysl, případně obojí.

Dysortografie – specifická porucha pravopisu

Z řeckého *orthos* = správný, *grafo* = píši, *dys* = špatný, *porušený*.

Dysortografie postihuje grafickou a pravopisnou složku písemného projevu. Do pravopisné složky se promítají tzv. specifické dysortografické chyby, které nevyplývají z nezvládnutého osvojování gramatických pravidel. Výzkumy a praxe potvrzují souvislosti dysortografie se specifickými poruchami řeči a s nedostatky ve sluchovém vnímání.

Dyskalkulie – porucha osvojování početních dovedností

Z lat. *calculus* = počet.

Porucha zahrnuje specifické postižení dovednosti počítat, které se týká ovládnutí základních početních úkonů jako je sčítání, odčítání, násobení a dělení. Na počátku výuky matematice se projevují nápadné obtíže v rozpoznání číslic, v chápání jejich významu. Uniká představa o struktuře čísla (jedinec s dyskalkulií vnímá číslo jako něco neurčitého, většího nebo menšího, bez představy elementů, z kterých je celek složen). K selhání dochází při základním počítání v oboru do deseti a s přechodem přes desítku. Tyto obtíže přetrvávají do vyšších ročníků. K dalším projevům řadíme obtíže slovního označení množství, počtu, operačních znaků a matematických úkonů vůbec, nejistotu při jmenování číselné řady vzestupně i sestupně, neschopnost orientace v pojmech více, méně. Obtíže nejsou jen prostou verbalizací, ale týkají se i písemných záznamů. Výrazné obtíže se objevují při zápisu římských i arabských číslic a čísel, časté jsou přesmyčky, k selhání dochází u víceciferných čísel zejména s nulou uprostřed. V geometrii se setkáváme s primitivním obkreslováním geometrických tvarů, s nepochopením prostorových vztahů. Obtíže ve vnímání prostoru se také demonstrují při zápisu čísel do sloupců, při písemných početních úkonech apod.

Dyspraxie – porucha osvojování, plánování a provádění volných pohybů

Z řec. *praxis* = čin, jednání.

Dyspraxii chápeme jako postižení nebo nezralost v organizaci pohybů, která vede k připojeným obtížím v jazyce, percepci a myšlení. Jedinec s dyspraxií vykazuje rozdíl mezi pohybovými schopnostmi a dovednostmi a věkem. Má obtíže při osvojování komplexních pohybových dovedností, které vyžadují sekvenční pohyb. Hrubá motorika je ve vývoji opožděná a jedinec má problémy v nápodobě viděných pohybů. Následně si obtížně osvojuje úkoly vyžadující jemnou motoriku.

Z hlediska oblasti problémů můžeme dyspraxii členit na: **ideativní**, která se projevuje neschopností plánovat pohyb a **ideomotorickou** (exekutivní), kde těžiště problémů spatřujeme v neschopnosti provádět komplexní volní pohyby

V české odborné literatuře se můžeme setkat ještě s poruchami typu **dysmúzie a dyspinxie**, které se týkají narušení schopností vnímat a reprodukovat hudbu (dysmúzie) a narušení výtvarných schopností (dyspinxie).

Výše uvedené typy specifických poruch učení mají četné společné symptomy a další projevy. Jde o postižení psychických funkcí, které podmiňují zvládnutí požadovaných dovedností a přispívají tak k utváření obrazu jednotlivých SPU u konkrétních jedinců. Uvedené obtíže se vyskytují v různé intenzitě a kombinacích.

Nejčastěji se jedná o potíže v následujících oblastech:

- řeči (specifické poruchy řeči),
- zrakového a sluchového vnímání,
- pravolevé a prostorové orientace,
- orientace v čase,
- vnímání a reprodukce rytmu,
- procesu automatizace,
- obtíže v rychlém jmenování,
- jemné a hrubé motoriky,
- pohybové koordinace, vnímání tělesného schématu,
- poruchy paměti, zejména krátkodobé pracovní paměti,
- soustředění.

Vlastní poznámky:

4.2 Potenciální bariéry pro studenty se specifickými poruchami učení

Pochopit problémy studentů se specifickými poruchami učení vyžaduje jistou zkušenost s tímto postižením a zejména značnou míru empatie. Dagmar Rýdlová, která se neobává veřejně přiznat, že je „dyslektička“, napsala knihu, ve které popisuje svůj boj s dyslexií.⁵⁶ Na základě vlastních zkušeností sestavila definici dyslektika, kterou sumarizovala do čtyř základních bodů. Definici sice nelze považovat za odbornou, ale může nám pomoci snáze pochopit problémy takového studenta.

1. *Dyslektik je člověk, který snáze myslí, než čte.*
2. *Dyslektik je člověk, který může žít bohatý a plodný život, i když špatně čte.*
3. *Dyslektik je člověk, který má větší problémy s okolím, než s vlastním čtením.*
4. *Dyslektik je člověk, jehož obsah někdy značně převyšuje jeho formu.*

(Dagmar Rýdlová)

⁵⁶ Hovoříme pouze o dyslexii, jelikož to byla první porucha, kterou se odborníci zabývali. Zmíněná autorka nastoupila do základní školy v roce 1960, kdy informace s SPU byly velmi sporadické.

Incidence postižení ve vysokoškolské populaci odpovídá celkovému zastoupení v celé populaci tj. 2 – 5% (Pedersen, 2006, in: Kocurová, 2007)). K obdobným výsledkům dospěla ve svých výzkumech sledujících zastoupení studentů s jednotlivými typy postižení na Západočeské univerzitě i Kocurová (2007). O specifických poruchách učení v dětství zde vypovědělo 6% respondentů a u 3% porucha přetrvává až do doby vysokoškolských studií. V rámci studia na vysokých školách se u studentů se SPU mohou objevit nejrůznější překážky, a to jak objektivního tak i subjektivního rázu.

Objektivní překážky studentů se specifickými poruchami učení

Vyplývají z vlastní podstaty projevů specifických poruch učení. Již dříve bylo řečeno, že SPU se vývojem mění. Některé projevy mohou být odstraněny, jiné kompenzovány, některé však přetrvávají až do doby dospělosti. Mezi objektivní překážky, které znesnadňují studentům s SPU úspěch v terciárním vzdělávání, tedy můžeme zařadit:

- **Výbavnost a artikulace obtížných slov**

Student si špatně vybavuje obtížné slovo, i když zná jeho obsah. Jestliže pedagog trvá na uvedení správného termínu, student zde logicky selhává. V důsledku artikulační neobratnosti mívají studenti problém i s artikulací obtížného slova.

- **Práci s textem - orientaci a vyhledávání informací v textu**

V důsledku narušení pravolevé a prostorové orientace spojené s nedokonalými očními pohyby mají studenti velký problém v rychlé orientaci v textu, což je mnohdy na seminářích a cvičeních vyžadováno.

- **Sníženou schopnost číst a porozumět čtenému textu**

Studenti sice již zvládli techniku čtení, jsou schopni dosáhnout sociálně únosného čtení, ale vlastní proces čtení jim činí neúměrné potíže, které provází rychlá unavitelnost. Jedna studentka s SPU mi na otázku, jakou literaturu čte, odpověděla: „*Jenom odbornou literaturu. Jinak nečtu nic. Za celý svůj život jsem přečetla pouze jeden díl Harryho Pottera. Nečtu ani knížky ani časopisy ani noviny*“. Z této její informace můžeme vydedukovat, že vlastní čtení odborné literatury je pro ni natolik zatěžující, že nic jiného nezvládá a nemá k této činnosti ani kladný vztah.

- **Problémy s krátkodobou pracovní pamětí**

Rychlost čtení a kvalita krátkodobé paměti je výrazným faktorem ovlivňujícím kvalitu porozumění čteného textu. Je to právě krátkodobá paměť, která je potřebná k uchování dešifrovaného čteného materiálu. Čtenář by si měl v paměti uchovat celou větu, aby jí porozuměl, tzn. že musí přečíst jedno slovo rychlostí 1 – 1,5 vteřin, což odpovídá 45 – 60 slovům za minutu. Čte-li pomaleji, zapomene začátek věty, než dojde k jejímu konci. Charakteristiky krátkodobé paměti přesvědčivě upozorňují na složitost porozumění textu. Zde nejde jen o rozlišení jednotlivých písmen a následně

intermodální kódování⁵⁷, ale je nutné, aby vše proběhlo v dostatečně krátkém čase tak, jak to vyžaduje krátkodobá paměť. Rychlost čtení 60 slov za minutu je považována za sociálně únosnou, ale není dostatečná. Předpokládá se, že je nutné číst rychlostí 100 slov za minutu, aby čtení bylo plynulé a nepůsobilo čtenáři značné obtíže. Pro porovnání uvádíme, že zkušený čtenář čte běžný text (ne odborný nebo příliš obtížný) asi rychlostí 200 slov za minutu. Pokud čte potichu, rychlost se může zvyšovat až na 300 slov za minutu. (Pokorná, 2010)

- **Zápis poznámek z přednášek**

U některých studentů s SPU přetrvává problém v integraci více funkcí k jednomu cíli. Je pro ně téměř nemožné poslouchat vyučujícího a přitom si důležité informace poznamenat. Pokud si už něco zapíše, většinou jsou informace kusé, nečitelné a v konečném důsledku pro studenta nepoužitelné. Neřeší to ani okopírování zápisků od spolužáků, jelikož jim dělá velký problém přečíst psaný text. Dnešní moderní technika může studentům usnadnit jejich problém – použití notebooků přímo na přednáškách (za předpokladu, že zápis dělá kolega, ne student sám), příp. použití diktafonu (za předchozího souhlasu přednášejícího).

- **Nedokonalou prezentace výsledků**

Souvisí s problémy ve formulaci a posloupnosti myšlenek, které studentovi komplikují logické uspořádání výsledků své práce, přičemž vlastní práce studenta může být kvalitní. Problém zůstává pouze v její prezentaci. Většinou student své závěry musí přečíst a přednést ostatním studentům, což je podstata jeho problémů pramenících z SPU.

- **Problémy v uspořádání myšlenek**

To se může negativně projevat u zkoušek. Student si naučenou látku není schopen posloupně uspořádat. Hovoří překotně, začíná uprostřed myšlenky. Obtížně sleduje delší sdělení – mnoho pokynů v krátkém čase je přímo paralyzuje. Má problémy s abstraktními pojmy. Neumí pasáž z učiva stručně shrnout. Rychlejší tempo výuky je stresujícím faktorem.

- **Problémy v písemných pracích a testech, zejména jsou – li časově ohraničené**

Odmyslíme-li gramatické chyby, které se v písemných pracích v hojném množství vyskytují, musíme brát také v potaz nejasnou strukturu vět, která pramení z obtížné formulace myšlenek.

V případě, že se jedná o test v pravém slova smyslu s výběrem vhodných odpovědí, je situace obdobně problematická. Problémy pramení z pomalého a mnohdy nepřesného čtení. Student si otázku či zadání musí přečíst několikrát, než pochopí jeho smysl. Pak teprve přistoupí ke čtení jednotlivých možných variant odpovědí. Vzhledem k častým

⁵⁷ Přiřazení fonemickému kódu kód grafický, tj spojení hláska – písmeno.

problémům s krátkodobou pamětí, si jednotlivé alternativy nepamatuje a neustále se k nim vrací. Jestliže pracuje pod časovým tlakem, je pro něj téměř nemožné, test splnit.

- **Sníženou schopnost připravit se na zkoušení většího objemu látky**

Problémy s pamětí způsobují, že student potřebuje mnohem větší časový prostor k osvojení si určitého objemu látky. Přidáme – li k tomu jeho mnohdy snížené sebevědomí a dosavadní negativní zkušenosti, je zřejmé, že student mnohdy zkoušku posouvá na poslední možný termín. Z pohledu pedagoga se takový student může jevit jako lajdák, který odkládá plnění svých povinností.

- **Krátkou dobu soustředění**

Jelikož průvodním jevem SPU jsou poruchy pozornosti a soustředění, mohou studenti s SPU intenzivně pracovat jen krátkou dobu, nezbytné jsou časté přestávky. Proto také samotná příprava na zkoušku jim zabere mnohem více času než ostatním studentům a stojí mnohem větší úsilí.

Subjektivní překážky studentů se specifickými poruchami učení

Nároky na jedince v oblasti sociální, kulturní a vzdělávací neustále stoupají. V případě jedinců s SPU záleží, v jakém prostředí vyrůstají a jak je toto prostředí formuje. Na základě nedostatečné nebo nesprávné podpory a celkového přístupu k žákovi s SPU mohou vznikat nejrůznější subjektivní překážky, které ovlivňují jeho výkony nejen v dalším vzdělávání, ale i v celém životě. Subjektivní překážky mohou mít velkou variabilitu a souvisí se zkušenostmi studenta, ať už pozitivními či negativními, a také s jeho osobnostními předpoklady. Mezi nejčastější subjektivní bariéry, které mohou negativně ovlivňovat vysokoškolské studium, můžeme zařadit:

- **Nesprávné pracovní návyky, student se neumí učit**

Vyplývají to z toho, že si jedinec v průběhu základní a střední školy nevytvořil vhodné strategie, které by mu pomáhaly v osvojování a vybavování si učiva. Může to souviset s mnoha faktory, např. s tím, že žák v průběhu dřívějšího vzdělávání neměl profesionální vedení, které by mu pomáhalo nebo také s tím, že žák vzhledem ke své vysoké inteligenci, kterou u studentů vysoké školy předpokládáme, byl schopen mnohé varovné signály skrýt a eventuální problémy překonat. S nárůstem učiva však vyplouvají napovrch problémy, které byl dříve schopen skrývat a překonávat

- **Snížené sebepojetí studenta**

Zde se většinou jedná o studenty, u nichž byly SPU diagnostikovány již ve školním věku. Přístup okolí k danému jedinci pravděpodobně nebyl optimální a v žákovi začínal klíčit a narůstat pocit méněcennosti. Pokud se nenajde člověk nebo nějaký impuls, který žákovi pomůže, pocit sníženého sebevědomí se prohlubuje.

- **Nižší míru vnitřní motivace**

Ta většinou souvisí se sníženým sebepojetím. Jedinec dochází k závěru, že ať se snaží, jak chce, stejně nedosáhne dobrých výsledků. Kolotoč neúspěchů, do kterého se dostává, pak výrazně snižuje jeho motivaci k dosažení jakéhokoli úspěchu.

- **Frustraci**

Obvykle vyplývá z neschopnosti vyhovět očekávání rodičů, učitelů. Může vést až k depresím, které jsou úzce spojeny s negativním sebepojetím. Jedinci mají problém vidět svou budoucnost pozitivně.

- **Narušené sociální vztahy**

Mohou vyplývat ze sociální nezralosti, která vede ke sníženému přijetí sebe sama a k horšímu přijetí vrstevníky. Neadekvátní chování může být rovněž projevem nezralosti. Tito jedinci mají problémy s dekodováním sociálních kódů, což může přetrvávat do dospělosti.

Vlastní poznámky:

4.3 Kritéria posuzování specifických potřeb – funkční diagnostika

Zařazení studenta do kategorie studenta se specifickými potřebami vychází důsledně z funkčního principu klasifikace. Znamená to, že není rozhodující samotná diagnóza, ale její dopad na pracovní a komunikační postupy, které je nutné zohlednit v průběhu studia. Studentem s SPU se rozumí osoba, které dyslexie, dysgrafie, dysortografie, dyskalkulie nebo dyspraxie objektivně brání standardním způsobem plnit studijní povinnosti. V případě, že student žádá již modifikaci přijímacích zkoušek, musí mít platné potvrzení o přítomnosti SPU z pedagogicko – psychologické poradny, která zaštiťuje diagnostiku SPU u žáků základních a středních škol.

Na vysokých školách většinou převládá názor, že student se SPU je nejčastěji ten, jehož porucha byla diagnostikována na nižší školské úrovni, ale nebyla dosud zkompenzována. Zahraniční zkušenosti však naznačují, že přinejmenším část těchto jedinců je odhalena až v průběhu studia na VŠ. Podle Singletona (in Mertin, V. 1998) tato část představuje až

jednu polovinu případů. (Kocurová, M. 2007) Jedná se většinou o jedince, kteří díky své vysoké inteligenci jsou schopni dostát požadavkům, které jdou na ně kladeny v základním a středoškolském vzdělávání. Jelikož SPU spojujeme zejména s funkční negramotností, může se stát, že v případě vysokoškolského studia, kde narůstá objem učiva a zejména vlastní strukturace zůstává na samotném studentovi, může dojít k obtížím, které byl student dříve schopen překonat.

V současné době je již vypracována *Diagnostika specifických poruch učení u adolescentů a dospělých osob*, která vznikla v rámci projektu MŠMT a podílely se na ni autorky Pavla Cimlerová, Eva Chalupová a Daniela Pokorná. Jedná se o testovou baterii, která se skládá z 8 modulů, přičemž každý modul obsahuje 1 – 3 diagnostické nástroje⁵⁸. Optimální je individuální administrace testů, ale některé z nich je možné zadávat i skupinově. Jednotlivé moduly do jisté míry kopírují diagnostické nástroje, které byly již dříve vytvořeny pro školní věk.

Diagnostická baterie obsahuje následující moduly:

- Vstupní modul zahrnuje anamnestický dotazník a screeningový dyslektický dotazník pro dospělé.
- Testy čtení: čtení smysluplného textu, čtení nesmyslného textu, tiché čtení.
- Testy psaní: diktát, pseudoslovný diktát slov, pseudoslovný diktát vět.
- Fonematické uvědomování: test fonologické manipulace, sluchová analýza a syntéza slov.
- Zraková percepce a koncentrace: test zrakového vnímání, test koncentrace pozornosti.
- Řečové funkce: test verbální fluence, orientační zkouška jazykového citu, specifický logopedický nález.
- Motorické funkce: test obkreslování, test dynamické praxe.
- Prostorové a pravolevé vnímání: test zrcadlového vnímání.

Na základě vyhodnocení výše uvedených modulů je možné potvrdit, popř. vyvrátit existenci či přetrvávání specifických poruch učení. Student přicházející na vysokou školu, u kterého prokazatelně přetrvávají SPU, by měl mít potvrzení z pedagogicko – psychologické poradny, které není starší 2 let. Pokud student toto potvrzení nemá, mohou provést funkční diagnostiku SPU proškolení pracovníci. Na Ostravské univerzitě v Ostravě se konkrétně jedná o 4 členy Katedry speciální pedagogiky.

Vlastní poznámky:

⁵⁸ V současné době dochází k revizi testové baterie, která bude ověřována v roce 2014. Zatím tedy platí dosavadní (výše uvedená)

4.4 Uspokojování potřeb studenta se specifickými poruchami učení při studiu

Specifické poruchy učení mohou mít ve skupině specifických potřeb zvláštní postavení. U všech ostatních postižení (smyslové, tělesné) studenti již na vysokou školu přicházejí s jasnou diagnostikou. U SPU tomu může být i jinak. Někteří studenti již mají SPU diagnostikováno dříve, u jiných se výrazněji projeví právě až při studiu na vysoké škole. K tomu, aby mohly být SPU diagnostikovány, slouží diagnostické nástroje charakterizované v kapitole 4.3. Na Ostravské univerzitě existuje služba speciálně pedagogického poradenství, které může student v případě obtíží využít. Pracovníci speciálně pedagogické poradny jsou kvalifikováni k diagnostice SPU u dospívajících a dospělých. Poradenská práce je v případě SPU založena na individuální práci se studentem a začíná určením jeho osobních předpokladů pro studium daného oboru⁵⁹, pokračuje určením podpůrných učebních a komunikačních prostředků technického charakteru a vyhodnocením vhodných způsobů ověřování vědomostí a dovedností. Potřeby studentů se specifickými poruchami učení jsou posuzovány podle následujících kritérií (viz tabulka 4):

- Nároky na sociální a mluvní komunikaci.
- Nároky na práci s psaným textem.
- Nároky na práci se symbolikou a grafikou.
- Nároky na práci s multimédií (audio- a videomateriálem).
- Nároky na práci s technologiemi, příp. s fyzickým materiálem při výuce a studiu.
- Osobní potřeby související s postižením.

⁵⁹ Nemáme na mysli žádné intelektové předpoklady, ale případná omezení vyplývající z podstaty SPU (viz kapitola 4.2)

Specifické potřeby	Student s SPU
Nároky na sociální a mluvní komunikaci	Žádné ⁶⁰
Nároky na práci s psaným textem	Žádné
	Časová kompenzace ⁶¹
	Editovatelný elektronický dokument (EED) ⁶²
Nároky na práci se symbolikou a grafikou	Žádné
Nároky na práci s multimédií (audio- a videomateriálem)	Žádné
Nároky na práci s technologiemi, příp. s fyzickým materiálem při výuce a studiu	Žádné
	Příležitostná pedagogická intervence
Osobní potřeby související s postižením	Žádné

Tabulka č. 4: Specifické potřeby studentů s SPU při studiu na VŠ

Metodika poradenské práce pro studenta s SPU je zaměřena zejména na tyto oblasti:

- Specifika studijního a profesního poradenství pro uchazečem studium.
- Diagnostika SPU (v případě, že je nezbytná).
- Zpracování studijní dráhy zvoleného studijního oboru.
- Zpracování plánu poskytovaných služeb, např. studijní asistence, individuální výuka, zpřístupnění studijní literatury ve formátu EED, časová kompenzace při ověřování vědomostí a dovedností.
- Odborná poradenská a konzultační práce se studentem, individuální poradenství v oblasti vhodných strategií učení.
- Řešení otázek uplatnění dosažené kvalifikace absolventa na pracovním trhu.

⁶⁰ Specifické potřeby objektivně nevznikají, případně subjektivně dané potřeby kompenzuje na své straně student.

⁶¹ Čas na práci s psaným textem je prodloužen o dobu objektivně nutnou v daném jednotlivém případě ke kompenzaci komunikačního specifika v souvislosti s typem postižení.

⁶² Editovatelný elektronický dokument 1. nebo 2. řádu – nárok je uspokojován servisním opatřením zpracování studijní literatury

Modifikace studijních podmínek u studentů se specifickými poruchami učení

Ještě v nedávné minulosti se většina veřejnosti, pedagogickou nevyjímaje, stavěla ke specifickým poruchám učení jako k vylučujícímu faktoru při studiu vysoké školy. V současné době již není výjimkou, že studenti se SPU studují vysokou školu, a to nejrůznější obory. V akademickém roce 2011/2012 bylo v Centru Pyramida evidováno 31 studentů, z toho 4 s potvrzenými SPU. Další 2 studentky v současné době procházejí aktuální diagnostikou. Ze své vlastní praxe si troufáme říci, že studentů, u nich byly SPU ve školním věku diagnostikovány, je mnohem více a u některých z nich přetrvávají výrazné obtíže i do současnosti. Přesto se tito studenti z jakýchkoli důvodů nechtějí k tomuto svému handicapu přihlásit a případné obtíže překonávají bez podpory. Na tomto místě je potřeba zdůraznit, že je zcela v kompetenci studenta, zda se k danému postižení přihlásí a zda bude požadovat oprávněná podpůrná opatření ze strany vysoké školy a pedagogů.

Modifikace přijímacího řízení

- V případě, že student doloží přítomnost SPU již v přihlášce na vysokou školu, má nárok na modifikaci přijímacího řízení.
- Modifikace přijímacího řízení většinou vychází z úpravy podmínek, které měl student doporučený ke státní maturitní zkoušce a týká se zejména navýšené časové dotace.

Modifikace studijních podmínek

- Modifikace výuky: např. nahrávání přednášek a seminářů na diktafon, poskytování studijních materiálů jako jsou prezentace apod. Lze využít i studijní asistence – zapisování poznámek z přednášek a seminářů.
- Využití dostupných technologií, např. nahrávek přednášek na DVD a CD nosičích.
- Modifikace způsobu ověřování vědomostí a dovedností např. upřednostňování ústního zkoušení, navýšení časové dotace, pokud se jedná o testy, nejsou omezeny časem apod.

Vlastní poznámky:

4.5 Modifikace při tvorbě studijních materiálů

Při vlastní tvorbě studijních materiálů by měl pedagog mít na mysli, že běžný text studentům s SPU dělá značné problémy, proto již při uspořádání studijní opory musíme mít na mysli jistou strukturalizaci textu. Je pravdou, že při tvorbě distančních textů je na to již do jisté míry pamatováno, ale pro studenty se specifickými poruchami učení je vhodné použít i další opatření:

- ***Vybrat a strukturovat klíčová slova (viz následující příklad), popř. důležité termíny stručně vysvětlit***

Klíčová slova mohou být uvedena: *Bílá kniha, školský zákon, vyhlášky, akcelerace, obohacování.*

Adaptace studijního materiálu vhodná pro studenty s SPU – klíčová slova:

Koncepční dokumenty: Bílá kniha

Zákony: Zákon č. 561/2004 Sb. (školský zákon)

Vyhlášky: Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (ve znění pozdějších předpisů)

Vyhláška č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí žáků a studentů mimořádně nadaných (ve znění pozdějších předpisů)

Vzdělávací postupy: akcelerace – urychlování, obohacování – prohloubení, rozšíření učiva

- ***Použít barevné členění textu a pozadí***

Při použití barevné ho pozadí se studentům s SPU čte lépe. Lze použít kombinaci modrého (příp.) černého písma na žlutém pozadí, tato kombinace je velmi výrazná. Méně výrazná, ale pro jedince s SPU vhodná, je i kombinace modrého písma na světle modrém pozadí. Použití barevného pozadí je vhodné pro důležité části textu.

- ***Použít vhodný typ písma***

Pro studenty s SPU je vhodnější písmo bezpatkové, které se jim lépe čte, nejčastěji se užívá typ písma Arial nebo Verdana.

- ***Text zarovnat doleva***

V testech se nejčastěji používá zarovnání do bloku. Pro studenty s SPU je vhodnější zarovnání doleva z důvodu jejich obtíží v pravolevé a prostorové orientaci.

- **Struktura vlastního textu**

Vlastní text strukturujte do odstavců, které je vhodné opticky oddělit. Pomůckou pro studenta s SPU je také použití marginálií, které studentovi napoví, co je v daném odstavci nejdůležitější.

Často se v průběhu textu odkazujeme na nějakou důležitou informaci, která již byla řečena v předchozí části. Pokud je to technicky zvládnutelné, je vhodnější tu nejdůležitější myšlenku zopakovat, jelikož studenti mají problém v orientaci v textu a vyhledat to, na co se autor odkazuje, je pro ně velmi náročné.

Standardní text: „*Již v kapitole 1.1 byly zmíněny vhodné postupy při vzdělávání nadaných žáků*“. Student se zde logicky musí vrátit ke kapitole 1.1 a nalézt tu informaci, na kterou autor odkazuje. Pro studenta s SPU to znamená vyčerpávající činnost, jelikož orientace v textu je pro něj náročná a znovu musí hledat v celé kapitole 1.1.

Vhodnější adaptace textu pro studenty s SPU: „*Již v kapitole 1.1 na s. 23 byly zmíněny vhodné postupy při vzdělávání nadaných žáků*“. V tomto případě autor studentovi vymezí jednu stranu, kde má danou informaci hledat.

Nejvhodnější adaptace textu pro studenty s SPU: „*Již v kapitole 1.1 byly zmíněny vhodné postupy při vzdělávání nadaných žáků. Jedná se o akceleraci a obohacování, které se v případě vzdělávání žáků mimořádně nadaných používají nejčastěji.*“ Je vhodné připomenout, že jsme se o dané informaci zmiňovali již dříve, protože studentovi dáme najevo, že se nejedná o zcela novou informaci. Ve shrnutí ji pak už nemusíme uvádět, protože už se objevila dříve.

- **Shrnutí**

Za každým logickým celkem by mělo následovat stručné, jasné a přehledné shrnutí toho, co bylo v předcházející části nejdůležitější.

- **Kontrolní otázky a úkoly**

Za každou kapitolou by měly následovat kontrolní otázky a úkoly, které studentovi pomohou orientovat se v tom, co je v dané části textu nejdůležitější, co je nezbytné si zapamatovat.

Shrnutí:

- Primární charakteristikou osob s SPU je neschopnost integrovat více mentálních funkcí k jednomu učebnímu cíli, přičemž podkladem je dysfunkce centrálního nervového systému.
- Mezi jednotlivé typy SPU řadíme: dyslexii, dysgrafii, dysortografii, dyskalkulii, dyspraxii, dyspinxii a dysmúzii.
- SPU mají společné projevy, které jsou podkladem dalších obtíží jedince. Řadíme mezi ně: poruchy zrakového a sluchového vnímání, poruchy pravolevé a prostorové

orientace, poruchy jemné a hrubé motoriky, specifické poruchy řeči, poruchy orientace v čase, porucha automatizace apod.

- V průběhu terciárního vzdělávání se mohou u studenta s SPU vyskytnout objektivní i subjektivní překážky, které znesnadňují jeho studium. Objektivní překážky vyplývají z podstaty projevů SPU, subjektivní překážky jsou ovlivněny celkovým přístupem k jedinci s SPU v průběhu vzdělávání, jeho osobnostními předpoklady a zkušenostmi.
- Pro funkční diagnostiku u dospívajících a dospělých jedinců s SPU byly stanoveny standardizované testy autorek Cimlerové, Pokorné a Chalupové. SPU jsou jediným postižením, kdy diagnostika může probíhat přímo na vysoké škole vyškolenými pracovníky. V případě Ostravské univerzity Ostravě se jedná o členy Katedry speciální pedagogiky.
- Při uspokojování vzdělávacích potřeb studentů s SPU vycházíme z možností, které jsou stanoveny v Metodice (viz literatura), ale zejména z individuálních potřeb každého studenta.
- Modifikaci přijímacího řízení lze uskutečnit pouze v případě, že student již s potvrzenými SPU přichází jako uchazeč.
- Modifikace studijních podmínek je možná pouze za předpokladu, že student je evidován v Centru Pyramida jako student se specifickými potřebami.
- Rozhodnutí, zda student bude evidován jako student se specifickými potřebami, je zcela v jeho kompetenci.

Kontrolní otázky a úkoly k samostudiu:

- Jaké jsou primární a sekundární charakteristiky obtíží u studentů se SPU?
- Z jaké typologie SPU vycházíme při vytváření podmínek pro studenty s SPU na VŠ?
- Charakterizujte některé objektivní překážky ve studiu u studentů s SPU. Z čeho vycházejí?
- Jaké jsou možnosti diagnostiky studentů s SPU? Čím se diagnostika liší od diagnostiky ostatních typů postižení?
- Zamyslete se, jak konkrétně můžete studentovi s SPU pomoci při studiu Vašeho předmětu. Vyjděte přitom z obecné charakteristiky SPU a potřeb jedinců s SPU, možné modifikace podmínek apod.

Vlastní poznámky:

Doporučená literatura

- CIMLEROVÁ, P., POKORNÁ, D., CHALUPOVÁ, E. *Diagnostika specifických poruch učení u adolescentů a dospělých*. Praha: IPPP, 2007. ISBN 978-80-86856-41.4.
- KOCUROVÁ, M. *Vysokoškoláci se specifickými poruchami učení na ZČU v Plzni. Příspěvek přednesený na konferenci VŠ STUDIUM BEZ BARIÉR v Liberci v září 2007*. [on line] [cit. 2012-05-10] dostupné z: http://handicap.zcu.cz/textova_cast/kocurova1_08.htm
- MERTIN, V. *Dyslexie u dospělých in Specifické poruchy učení a chování*. Praha: Portál. 1998
- MŠMT ČR. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 23 728/2011-30 pro financování zvýšených nákladů na studium studentů se specifickými potřebami vyplývajícími ze zdravotního postižení*. [On line] [cit. 2012-05-05] dostupné z: [http://senat.tul.cz/pRVS/247pril3-MP-pro-financovani-SP-\(110825\).doc](http://senat.tul.cz/pRVS/247pril3-MP-pro-financovani-SP-(110825).doc)
- POKORNÁ, V. *Vývojové poruchy učení v dětství a dospělosti*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-773-2.
- PORTEŠOVÁ, Š. *Skryté nadání*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5014-3.
- RÝDLOVÁ, D. (ed) *Dospělí s dyslexií v roce 2011. Sborník příběhů dospělých dyslektiků*. [on line] [cit. 2012-05-16] dostupné z: http://www.czechdyslexia.cz/doc/sbornik_cervenec_2011.pdf
- RÝDLOVÁ, D. *Dyslexie, smutek, mindráky a já*. Chomutov: IDEAS ADVERTISING s.r.o., 2010. ISBN 978-80-254-8192-9.
- SWIERKOSZOVÁ, J., KOVÁŘOVÁ, R. *Žák se specifickými poruchami učení na střední škole*. (text v tisku)
- ZELINKOVÁ, O. *Poruchy učení*. Praha: portál, 2003. ISBN 80-7178-800-7.
- ZELINKOVÁ, O., ČEDÍK., M. *Mám dyslexii*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0349-0.

5 Vytváření podmínek pro osoby s pohybovým postižením

5.1 Typologie pohybového postižení

Okruh osob s tělesným postižením

Společným znakem osob s tělesným postižením je omezení pohybu. Obecně jsou osoby s pohybovým postižením označovány ti jedinci, kteří mají omezenou schopnost samostatného pohybu v důsledku poškození podpůrného či pohybového aparátu nebo jiného organického poškození. Tělesné postižení postihuje člověka v celé jeho osobnosti. Mnohé výzkumy dokládají úzkou vazbu mezi pohybem a vnímáním – omezené pohybové zkušenosti vedou ke změně v oblasti vnímání, mohou ztížit sociální interakci. (Pipeková, J. 2006)

V období adolescence a rané dospělosti, kdy jedinec s pohybovým postižením obvykle vstupuje na vysokou školu, řeší celou řadu vývojových úkolů daných věkem (např. samostatné bydlení, partnerské vztahy, vztahy s rodiči). Pokud tento jedinec trpí závažnou poruchou hybnosti a byl odkázán na každodenní dopomoc či asistenci členů rodiny, bude muset řešit i tuto otázku a zvolit profesionální nebo dobrovolnickou službu. Vysokoškolský student s pohybovým postižením bude v situaci bezprostřední konfrontace se svými nepostiženými vrstevníky a doba adolescence je pro něj, stejně jako pro ně období tříbení názorů a životních postojů, vytváření vztahu k sobě samotnému i k ostatním, získávání cenných sociálních zkušeností.

Řada studentů s tělesným postižením přichází na VŠ se sociální zkušeností, získanou převážně z rodiny a ze střední školy, která je přednostně určená pro tělesně postižené. Jsou zvyklí na určité podpůrné služby a ohledy, a může jim scházet bezprostřední zkušenost s konkurenčním prostředím intaktní společnosti. Důsledky absence sociálních zkušeností (zejména u skupiny s těžším tělesným a smyslovým postižením), mohou studenti na počátku studia na VŠ překonávat obtížně.

Pro vysokoškolské studium je důležité, aby student s pohybovým postižením disponoval nejen potřebnými vědomostmi, studijními návyky, dispozicemi pro dané studium a obor, ale také i návyky a dovednostmi využívat vlastní funkční potenciál k maximální možné soběstačnosti při studiu. Tedy student, který vyžaduje speciální podporu, asistenci a dopomoc okolí pouze v situacích, kdy je pro něj překážka při studiu nepřekonatelná vlastními silami. (Květoňová, L. 2007)

Klasifikace pohybových vad

Pohybové neboli ortopedické vady můžeme dělit podle různých kritérií. Rozlišujeme dvě základní skupiny – **poruchy vrozené včetně dědičných a poruchy získané.**

Příčiny vrozených tělesných vad:

- dědičnost
- prodělání infekčních nemocí matkou v době těhotenství (např. zarděnky)
- nedostatek vitamínů, minerálů a stopových prvků v potravě matky
- vliv léků, které matka užívala zejména v počátku gravidity
- nepříznivé vlivy prostředí

Získaná tělesná postižení mohou vznikat v průběhu celého života, a to **následkem úrazu** nebo **nemoci**. **V důsledku úrazu** může dojít k:

- poškození míchy (zlomeniny obratlů, příčinou mohou být pády z výšky nebo úrazy při dopravních nehodách)
- poškození periferních nervů
- amputaci končetiny

Příčiny tělesných postižení v důsledku nemoci:

- Revmatická onemocnění
- Dětská infekční obrna
- Perthesova choroba
- Myopatie (progresivní svalová dystrofie)

Podle postižené části těla rozeznáváme:

- obrny centrální a periferní
- deformace
- malformace a amputace

Obrny centrální se týkají centrální nervové soustavy, ke které řadíme mozek a míchu. **Obrny periferní** – jedná se o poškození periferního obvodového nervstva. Jednotlivé druhy můžeme dělit podle závažnosti na **parézy (částečné ochrnutí)** a **plégie (úplné ochrnutí)**. Mezi závažná centrální postižení řadíme mozkovou obrnu (MO), která tvoří nejvíce případů z celkového počtu pohybových vad. MO je porucha hybnosti a vývoje hybnosti, která vzniká na základě raného poškození mozku v době před porodem, při porodu nebo v nejranějším dětství.

Deformace

Deformace (z lat. deformatio = znetvoření) - patologická změna tvaru, znetvoření. Vznikají z různých příčin – získané deformace mohou nastat jako důsledek nesprávného držení těla. Takto začínají některé druhy skolióz a kyfóz, z pouhých následků se může jednat o špatně zhojené zlomeniny. Četnou skupinu pohybových vad tvoří nesprávný vývoj kyčelního kloubu. S příznivou prognózou se řadí do deformací Perthesova choroba – postižení hlavice stehenní kosti. K poruchám hybnosti může dojít při primárním onemocnění příčně pruhovaného svalstva, kdy dochází k degeneraci

svalových vláken – **myopatie** na podkladě dědičném, metabolickém, zánětu, úrazu, nádoru. Specifickým případem s nepříznivou prognózou je Duchennova svalová dystrofie.

Malformace a amputace

Malformace (z lat. malus = zlý, špatný, forma = podoba), jedná se o patologické vyvinutí různých částí těla. Malformace patří do skupiny vrozených vývojových vad.

Amputace (z lat. amputatio) je umělé odnětí části nebo celé končetiny od trupu. Příčinou amputací může být:

- Úraz – autonehoda, poranění výbušninou
- Zhoubné nádory na končetinách
- Sepse, kterou nelze zvládnout běžnými prostředky
- Cévní onemocnění

Z hlediska **speciálních vzdělávacích, respektive studijních potřeb** je možno pohybová postižení dát do charakteristických podskupin:

- **Studenti s lehčím postižením hybnosti**, se zhoršenou orientací a lehce narušenou komunikační schopností. Do této skupiny patří studenti s monoparézami, lehkými formami mozkové obrny (MO), skoliózami, periferními obrnami po úrazech, menšími růstovými odchylkami, funkčně nevýznamnými malformacemi. Případná funkční porucha sice vyžaduje léčebnou péči, ale **studenti se obvykle mohou účastnit běžných studijních aktivit bez úlev.**
- **Skupina lehčích i těžších postižení nosného a hybného ústrojí** provázející i změny v percepci, reaktivity a koncentrace pozornosti, kolísání duševní výkonnosti. Do této skupiny patří kvadraparetické formy MO, stavy po úrazech, tumorech, degenerativní onemocnění CNS. **Studenti této skupiny vyžadují systematickou podporu na počátku i v průběhu studia.** Nutnou míru by si měli umět sami s největší odpovědností určovat.
- **Skupina s progresivními neurosvalovými onemocněními, těžkými poruchami hybnosti, poúrazovými stavy, kombinovaným hybným a smyslovým postižením, benigními tumory, systémovým onemocněním kostí aj.** Tato skupina vyžaduje **fungování systematické podpory a služeb studijního poradenství, individualizace studijního plánu je nutná** – nesmí však sklouznout k jednoznačným úlevám a poskytování nepravdivé zpětné vazby.

Obecně je můžeme shrnout **důsledky** postižení pohybového aparátu a ostatních podpůrných tělních soustav do tohoto základního přehledu:

- omezená pohyblivost horních, dolních končetin, trupu
- ochrnutí

- narušená koordinace pohybů a rovnováhy
- narušení jemné motoriky
- svalová ztuhlost a slabost
- poškození funkce smyslových orgánů
- poruchy verbálního projevu – viz níže
- bolest a únava
- snížená schopnost soustředit se

Pro každý typ postižení je typický určitý soubor symptomů. Přesto projevy jednoho poškození mohou být u různých osob odlišné. To platí i pro individuální potřeby vyplývající z postižení, včetně způsobů jejich uspokojování. (Květoňová, L. 2007)

Poruchy verbálního projevu

Verbální projev studenta s pohybovým postižením může být narušen, nebo jeho výrazové projevy (verbální i mimické aj.) působí nápadně nebo přímo rozporuplně vůči jeho komunikačnímu záměru.

- **U jedinců s MO** – zvláště u dyskinetických forem, mohou psychickou bariéru vyvolat nepotlačitelné pohyby, posunky a grimasy, potíže se salivací, dýcháním, nedostatky ve fonaci při mluveném projevu.
- Při **dysartrii** může mít student v různé míře a různého rozsahu postiženy základní složky řečové exprese – respiraci, fonaci, rezonanci a artikulaci.
- **Verbální apraxie** – je poruchou v programování řečových segmentů, projevujících se neschopností artikulace těchto segmentů.
- **Balbuties (kocktavost)** – nápadná svými příznaky (zadržávání, opakování celých hláskových skupin, souhyby těla. Řečová fluence může být narušena i jiným způsobem - překotnou artikulací **breptavostí** – nerytmický, trhaný a překotný řečový projev může způsobit, že sdělovaná informace je pro ostatní nesrozumitelná. V těchto případech budeme preferovat písemný projev před ústním.

Při vytváření přístupu ke studentovi s tělesným postižením na vysoké škole budeme vycházet z **typologie a klasifikace** pro potřeby zpřístupnění studia na vysokých školách osobám se zdravotním postižením.⁶³

Typologie osob se specifickými potřebami

Student s pohybovým postižením

C1. s postižením dolních končetin (paraplegie)

C2. s postižením horních končetin (jemné motoriky)

⁶³ Metodický pokyn MŠMT Č.j.: 23 728/2011-30

Definice typů postižení

Pohybově postižený – s postižením dolních končetin (C1)

Osoba, která – s ohledem na své pohybové postižení – ke svému samostatnému pohybu nezbytně potřebuje a využívá dalších osobních zařízení, ať už se jedná o opěrné hole, nebo mechanické či elektrické vozíky. Kategorie zahrnuje tedy i ty, jejichž lékařská diagnóza primárně pojmenovává pouze příčinu (např. DMO), nikoli prokazatelné sekundární dopady primární diagnózy na funkci pohybového aparátu.

Pohybově postižený – s postižením horních končetin (C2)

Jemná motorika horních končetin je snížena natolik, že osoba není schopna operativně a efektivně vykonávat činnosti, které se se studiem běžně spojují – pořizování poznámek vlastní rukou, příp. i na klávesnici, manipulace s předměty a zařízeními, které jsou nezbytné pro plnění studijních povinností (fyzické knihy, psací potřeby, přístrojovou technika atd.), příp. manipulace s předměty běžné denní potřeby.

Vlastní poznámky:

5.2 Identifikace potřeb studenta s pohybovým postižením

Student s pohybovým postižením je nucen ve studijním životě překonávat celou řadou bariér. Co je překážkou pro jednoho studenta, nemusí být pro jiného. Vnímání míry bariérovosti prostředí je proto velmi individuální. V praxi se student s tělesným postižením bude setkávat s překážkami (bariérami) nejčastěji v těchto oblastech:

- fyzické prostředí
- výuce a studiu
- osobní a sociální rovnováze (pohodě)

Fyzické prostředí

Bariérové prostředí školy, výukových prostor, knihoven, počítačové místnosti a důsledky z toho vyplývající může mít vliv na dochvilnost do výuky nebo zapříčinit nepřítomnost ve výuce. Rovněž nedostatek prostoru pro bezpečné užívání vozíku, berlí, holí ovlivňuje koncentraci při výuce, nečisté, mokré a kluzké povrchy v ex-i interiérech školy mohou přivodit úraz.

Výuka a studium

Rigidní styl výuky – např. neochota poskytnout pracovní materiály v elektronické podobě, zveřejňovat informace na internetových stránkách, nezpřístupňování sylabů a osnov předmětů, včetně doporučené literatury, nerespektování potřeb studenta, nízké povědomí o potřebách studentů - pedagog často neví o přítomnosti studenta na výuce, vyučující nedělá potřebné pauzy ke kladení dotazů, neví, že student nezvládá rychle přepisovat záznamy z výuky, intolerance ke změně polohy, protažení, užití léku, odchodu na toaletu během výuky apod.

Osobní a sociální rovnováha (pohoda)

Při volbě studijního oboru a následně profesní dráhy je nejdůležitější posoudit vhodnost zvoleného studijního oboru ve vztahu k osobnostním faktorům i prognóze zdravotního stavu jedince s tělesným postižením. Podceňování nebo naopak přeceňování vlastních schopností a možností, má souvislost s vnímáním překážek ve studijním životě (neúčast na předmětu, neúspěch při plnění studijních povinností apod.) Stálé setkávání a vypořádávání se s bariérami jako zdroj psychických obtíží může vést ke snížení sebevědomí, ztrátě motivace ke studiu. Problémy mohou nastat také při nedostatečném povědomí o (vedlejších) latentních příznacích spjatých s pohybovým postižením přivozující např. zhoršenou paměť, koncentraci, znalost o vedlejších účincích léků způsobujících poruchy spánku, únavu a vyčerpanost.

Minimální kompetence studentů se specifickými potřebami

Aby mohla vysoká škola uspokojovat nároky, vznášené studenty se specifickými potřebami, vznáší sama na studenta nárok, aby si osvojil pracovní postupy, jimiž bude pak v co největší možné míře kompenzovat své pohybové, smyslové či kognitivní postižení.⁶⁴ Obecnou minimální kompetencí všech studentů se specifickými potřebami je **informatická a technická gramotnost** umožňující využití specifických adaptivních technologií a zajišťující maximální nezávislost na individuální asistenci.

V **případě osob s postižením dolních končetin** jedná o schopnost samostatného pohybu v prostoru upraveném podle vyhlášky č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících užívání staveb osobami s omezenou schopností pohybu, pokud specifická postižení nebo kombinace postižení objektivně samostatný pohyb neznemožňuje, v **případě osob s postižením horních končetin** dále o znalost práce s výpočetní, případně jinou kompenzační technikou umožňující manipulovat s dokumenty a fyzickými předměty.⁶⁵

⁶⁴ viz dále Nácvik studijních a pracovních strategií

⁶⁵ Metodický pokyn MŠMT Č.j.: 23 728/2011-30

Vlastní poznámky:

5.3 Bariéry ve studijním prostředí a uspokojování potřeb studenta s pohybovým postižením

Nejčastějšími překážkami pro studenty s postižením hybnosti v plné účasti na studiu na VŠ bývají bariérové přístupy do budov školy a souvisejících institucí – menzy, koleje, knihovny, studovny.

Bezbariérové prostředí je takové fyzické prostředí, které umožní snadný a bezpečný pohyb všem, kteří se v něm vyskytují. Z bezbariérového prostředí nemají prospěch pouze osoby s pohybovým postižením. Pro bezbariérovost budov VŠ platí obecně: student na vozíku by neměl být v žádném z prostor budovy, určených k užívání studenty, jakkoliv omezován či ohrožován při svém pohybu. Díky tomuto svobodnému pohybu na vozíku ve všech částech školy se může cítit autonomní a rovnoprávný při svém studiu a rozhodování.

Bezbariérové fyzické prostředí spočívá zejména v těchto opatřeních:

- bezbariérové propojení jednotlivých prostor fakult (univerzity) včetně volnočasových prostor a sociálního zařízení
- bezbariérové přístupy k nim (výtahy, plošiny, nájezdy)
- dobré značení všech cest a přístupů (nápisy v adekvátní výši)
- vybavení prostor je umístěno v adekvátní výši (informační tabule, informační pulty a automaty, nastavitelné stoly)
- přednáškové a seminární místnosti by měly mít vymezené místo a sezení pro vozíčkáře
- možnost využívání pomůcek umožňující komunikaci a dělání si poznámek (laptopy, diktafony apod.)
- nájezdové plošiny u vchodů do budov (správný sklon a protiskluzný povrch)
- zastřešené přístupy do budov (v případě nepřízně počasí)
- vnitřní dveře dostatečně široké a snadno manipulovatelné (nevhodné jsou otáčivé dveře)

- bezbariérové únikové cesty včetně značení
- bezbariérové možnosti parkování včetně značení

Důležitým nástrojem pomoci studentům s pohybovým postižením jsou informační a poradenské služby, které jsou nedílnou součástí systému poskytované podpory. Poskytují rady a informace v těchto oblastech:

1. Obecné informační služby

- obecné informace o vysoké škole, dny otevřených dveří
- orientace v systému podpory (cílová skupina jsou uchazeči o studium)

2. Profesionální poradenství

- poradenství při samotné volbě studijního oboru (spolupráce se středními školami zaměřenými na studenty se zdravotním postižením),
- volba pracovního místa, uplatnění absolventů na trhu práce

3. Studijní poradenství

- řešení a konzultace konkrétních studijních záležitostí - spočívá v individuální případové práci se studentem a ostatními subjekty podpory

4. Sociálně-právní poradenství

- systémy sociální ochrany pro osoby se zdravotním postižením a nároky z nich plynoucí
- právní ochrana osob se zdravotním postižením

5. Psychologické a speciálněpedagogické poradenství

- psychosociální obtíže studenta – vztahové, komunikační problémy, zvládání krizových stavů, zážitky diskriminace a vyrovnávání se s nimi apod.
- Student s pohybovým postižením může rovněž využívat ostatních sociálních služeb poskytovaných dle Zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách.

Specifické potřeby studentů s pohybovým postižením jsou posuzovány podle následujících kritérií⁶⁶ (viz dále tabulka č. 6):

- Nároky na sociální a mluvní komunikaci
- Nároky na práci s psaným textem
- Nároky na práci se symbolikou a grafikou
- Nároky na práci s multimédií (audio- a videomateriálem)
- Nároky na práci s technologiemi, příp. s fyzickým materiálem při výuce a studiu
- Osobní potřeby související s postižením

⁶⁶ Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30

Specifické potřeby	[C1] s postižením dolních končetin		[C2] s postižením horních končetin	
Nároky na sociální a mluvní komunikaci	žádné ⁶⁷		žádné	zpřístupnění mluveného slova ⁶⁸
Nároky na práci s psaným textem	žádné		časová kompenzace ⁶⁹ EED ⁷¹	NED ⁷⁰
Nároky na práci se symbolikou a grafikou	žádné		žádné	NED
			časová kompenzace	EED
Nároky na práci s multimédií (audio- a videomateriálem)	žádné		žádné	
Nároky na práci s technologiemi, příp. s fyzickým materiálem při výuce a studiu	žádné	přechodná pedagogická intervence	žádné	studijní asistence
	příležitostná pedagogická intervence	soustavná pedagogická intervence	časová kompenzace	příležitostná pedagogická intervence
Osobní potřeby související s postižením	žádné		žádné	
	příležitostná osobní intervence		příležitostná osobní intervence	
	pravidelná osobní asistence		pravidelná osobní asistence	
	trvalá osobní asistence		trvalá osobní asistence	
	Prostorová orientace			

Tabulka č. 6: Specifické potřeby studentů s pohybovým postižením při studiu na VŠ

⁶⁷Specifické potřeby objektivně nevznikají, případně subjektivně dané potřeby kompenzuje na své straně student.

⁶⁸ Nárok je upokočován tlumočnickým nebo zapisovatelským / vizualizačním servisem.

⁶⁹ Čas na práci s psaným textem prodloužen o dobu objektivně nutnou v daném jednotlivém případě ke kompenzaci komunikačního specifika v souvislosti s typem postižení a typem nároku, který na studenta klade konkrétní studijní aktivita. Více viz [časová kompenzace](#)

⁷⁰ Needitovatelný elektronický dokument – nárok je uspokojován servisním opatřením zpracování studijní literatury.

⁷¹ Editovatelný elektronický dokument 1. nebo 2. řádu – nárok je uspokojován servisním opatřením zpracování studijní literatury.

Vlastní poznámky:

5.4 Modifikace studijních podmínek a studijních povinností

Úpravy studijních podmínek a studijních povinností studenta s pohybovým postižením ve většině případů spočívají v těchto krocích a opatřeních:

- individuální konzultace studenta s poradenským pracovníkem VŠ a včasné oznámení a definování studijních aktivit a nároků
- modifikace studijních povinností - zkoušení ústní, písemné, vyšší časová dotace na přípravu ke zkoušce, využití PC a ostatních asistivních podpůrných technologií⁷²
- možnost elektronické komunikace (s vyučujícím, studijním oddělením)
- možnost využívat osobního asistenta/asistenta při studiu
- možnost vytváření zvukových a tištěných záznamů z výuky
- tolerance vyššího počtu absencí
- možnost bezbariérového ubytování

Osobní asistence

Studenti s určitými typy pohybových postižení se v každodenním životě, a tedy ani i při plnění studijních povinností, neobejdou bez pomoci cizí osoby. Obecně tuto pomoc nazýváme osobní asistencí (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). Osobní asistence je službou sociální péče a obsahuje zejména tyto základní činnosti:

- pomoc při zvládnání běžných úkonů péče o vlastní osobu,
- pomoc při osobní hygieně,
- pomoc při zajištění stravy,
- pomoc při zajištění chodu domácnosti,
- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,

⁷²Asistivní technologie zahrnují širokou škálu nejrůznější technologických a kompenzačních pomůcek, jejichž účelem je nahradit limitované funkce pohybového aparátu. Jejich správný výběr je klíčový pro snadné a bezpečné zvládnání aktivit spojených se studiem a plnění studijních povinností.

- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Osobní asistenci lze poskytovat jen na základě oprávnění k jejímu poskytování. Toto oprávnění vzniká rozhodnutím o registraci a splněním řady dalších zákonem stanovených podmínek.

Proto řada vysokých škol vytváří jiné formy osobní pomoci studentům se zdravotním postižením (např. studijní asistence – viz dále).

Dále uvedená opatření jsou součástí standardizovaných podpůrných služeb pro **studenty se specifickými potřebami**, které jim umožní řádné plnění studijních povinností a dosažení vysokoškolského vzdělání.

Pro potřeby **studentů s pohybovým postižením** se bude jednat o využívání následujících opatření⁷³:

Časová kompenzace

je opatření organizačního typu, jímž je studentovi poskytována na konkrétní studijní aktivitu časová lhůta delší, než je pro tentýž účel standardní, a to v přímé závislosti na typu jeho postižení (a s ním souvisejících pracovních metodách) a typu úkolu, který má být splněn; **nesmí být poskytována paušálně**, bez ověření účelnosti kompenzace v konkrétním případě a její korektnosti vůči ostatním účastníkům aktivity. **V případě studentů s pohybovým postižením horních končetin** se – s ohledem na rozsah postižení a použité technologie pro zpřístupnění dokumentů – jedná typicky o časové navýšení při práci s textem, symbolikou a grafikou, příp. při manipulaci s předměty, přístrojovou technikou apod.;

Individuální výuka (příležitostná / přechodná / soustavná)

je intervenční opatření, jímž se v odůvodněných případech zajišťuje smyslová nebo fyzická přístupnost přímé výuky studentům se specifickými potřebami; není primárně určena ke znalostní kompenzaci nedostatečné připravenosti z nižších stupňů vzdělávání; dokud ovšem není možné zajistit srovnatelnost výsledků vzdělávání s hlavním vzdělávacím proudem, zvláště u odborných dokumentů nebo činností, s nimiž osoba se specifickými potřebami má minimální nebo žádné zkušenosti, je individuální výuka v řadě případů nutností. V případě studentů s **pohybovým postižením** se typicky jedná o případy fyzické nepřístupnosti prostředí, v němž výuka hlavního vzdělávacího proudu probíhá, příp. volba zcela odlišných výukových metod s ohledem na fyzická specifika studentů (př. sportovní výchova);

Nácvik studijních a pracovních strategií

je takový typ studijní asistence, který zajistí, že si student osvojí pracovní postupy, jimiž bude pak do co největší možné míry kompenzovat své pohybové, smyslové či kognitivní postižení. V případě studentů s **pohybovým postižením** (především horních končetin) se jedná o nácvik efektivní práce s výpočetní, případně jinou kompenzační technikou;

⁷³ Metodický pokyn MŠMT Č.j.: 23 728/2011-30

Osobní asistence (příležitostná / pravidelná / trvalá)

Kompenzuje fyzické omezení studenta se specifickými potřebami při sebeobsluze a dalších fyzických aktivitách souvisejících se studiem nebo s činnostmi, které jsou součástí vzdělávacího programu, včetně ubytování a stravování v zařízeních, jejichž zřizovatelem je škola nebo které je student fakticky nucen využít při akcích organizovaných mimo sídlo školy; nezahrnuje vlastní vzdělávání ani nácvik specifických dovedností ve smyslu zmiňovaném v bodě studijní asistence, resp. nácvik studijních a pracovních .

Osobní asistence zahrnuje především:

- průvodcovské služby (vykonává školený asistent)
- manipulace s předměty osobní potřeby a sebeobsluha - pouze při přímé účasti ve výuce (nikoli v domácím prostředí, v ubytovacím zařízení)
- služby administrativního charakteru – pomoc při práci s písemnými materiály, jejichž povaha a také časový rámec činnosti neumožňují při jejich zpřístupnění využít standardních technických opatření;
- redakční služby – pomoc se závěrečnými redakčními úpravami dokumentů vyžadovaných při plnění studijních povinností (formátovací práce u studentů s postižením horních končetin apod.);

Intenzitou se může jednat o intervenci **příležitostnou** (jednorázové nahodilé případy), **pravidelnou** (malé počty případů ale pravidelně, např. doprovody přes dopravně či stavebně problematická místa aj., **a trvalou** (trvalá přítomnost asistenta po celou dobu výuky, vč. doprovodů) – typicky pro studenty s těžkým nebo kombinovaným pohybovým postižením.

Prostorová orientace (jednorázová intenzivní / příležitostná) je intervence, jejímž účelem a výsledkem je zajištění bezpečné fyzické orientace studenta a pokud možno jeho samostatný efektivní pohyb v prostorách, kde se odehrává vlastní studium, příp. prostorách, které se studiem bezprostředně souvisejí (administrativní a sociální prostory školy, ubytovací zařízení kolejního typu);

- typicky se týká **studentů s pohybovým** postižením dolních končetin;
- v případě studentů s pohybovým postižením ji vykonává školený osobní asistent;

Studijní asistence (jednorázová intenzivní / příležitostná / pravidlená)

Kompenzuje fyzické omezení studenta se specifickými potřebami během výuky, při práci se studijními materiály nebo při výzkumu a při práci s technologiemi nutnými k plnění úkolů, které jsou součástí vzdělávacího programu. Je poskytována výhradně v případech, kdy objektivně není možné využít technologie, která by učinila osobu se specifickými potřebami na této asistenci nezávislou, a vzhledem k povaze činnosti a povaze prostředí není ani možné dosáhnout této nezávislosti nácvikem specifických dovedností. Studijní asistence **pro studenty s pohybovým postižením** zahrnuje především:

- pomoc při fyzické manipulaci se stroji, přístroji a laboratorními vzorky
- asistence při sportovních aktivitách v rámci výuky

Zapisovatelský a vizualizační servis

je souhrn opatření, která kompenzují fyzická omezení při písemném záznamu mluveného projevu v případě pohybově postižených;

Zpracovávání studijní literatury

V případě studentů s pohybovým postižením se typicky jedná o elektronický editovatelný dokument EED, příp. elektronický needitovatelný dokument NED;⁷⁴

Role pedagoga

Vyučující je významný subjekt podpory pro studenty se zdravotním postižením. Jeho úkolem

je zejména:

- vytvořit akceptující studijní prostředí
- odstraňovat bariéry ve studijním prostředí – fyzické a informační
- zajistit kompenzační technologie a jejich správné užívání (ve spolupráci s poradenským pracovištěm pro studenty se specifickými potřebami na VŠ)
- zajistit adekvátní interakci a spolupráci mezi studenty
- zapojit ostatní studenty do pomoci (např. využití asistentů z řad studentů stejného oboru a ze stejné skupiny)
- modifikovat množství studijních aktivit
- modifikovat kontroly studia
- umožnit návazné konzultace
- umožnit přístup studenta k aktivní účasti na mimovýukových aktivitách
- tolerovat individuální potřeby studenta (toaleta, zvýšená únavnost, apod.)

Je také velmi důležité znát **přiměřené způsoby komunikace se studenty s pohybovým postižením**. Je to i pro ně signál, jak je vnímáme.

Strategie a zásady komunikace s jedinci s pohybovým postižením nebo dlouhodobým onemocněním

Aby naše komunikace s člověkem s pohybovým postižením byla efektivní a smysluplná, je vhodné držet se v konkrétních případech následujících doporučení (Slowík, J. 2010):

- Ten, kdo se nemůže pohybovat, nemusí mít přímo narušenu komunikační schopnost. Jestliže ochrnutí po úrazu nebo v důsledku neurologického onemocnění nepostihne řečová centra v mozku ani mluvidla, interpersonální komunikace je ovlivněna „pouze“ nestandardní (ponejvíce horizontální) polohou dotyčného při interpersonálním kontaktu. To musíme brát v úvahu, protože takový člověk je ve zcela jiné pozici než ostatní; jinak vnímá prostor kolem sebe a je omezen v některých neverbálních projevech (postoje těla, gestikulace). Pokud

⁷⁴ Metodický pokyn MŠMT č.j.: 23 728/2011-30

nemůže sám psát, je odkázán na pomoc druhých, kterým může sdělení diktovat – nebo se naučit používat počítač se speciálním vybavením (ovládaným například ústy, pohybem očí nebo hlasovými povely).

- Také člověk sedící na vozíku nahlíží na okolní svět z podstatně nižší úrovně než ti, kdo stojí kolem. Měli bychom si uvědomovat odlišnost této jeho pozice a při komunikaci se k němu sklánět tak, aby naše dorozumívání bylo skutečně partnerské, tedy abychom udržovali adekvátní zrakový kontakt, mohli přiměřeně vzájemně vnímat mimiku i gestikulaci a prostředí a dění kolem sledovat ze stejného uhlu. Pokud je to alespoň trochu možné (například na rovině), zkusme vozík tlačit jednou rukou, abychom mohli jít spíše vedle něj než za ním – jednodušší je to pochopitelně, jdeme-li v početnější skupině. Člověk s postižením se tak nemusí neustále otáčet dozadu a zaklánět hlavu, což je pro něj velmi nepohodlné a po delší době i fyzicky nepříjemné až bolestivé. Navíc tak může mít menší pocit závislosti a pasivní odkázanosti na něčí pomoc.
- Připomeňme, že hovoříme-li s člověkem na vozíku doprovázeným další osobou (například osobním asistentem), obracíme se vždy přímo na toho, s kým jednáme. Asistent tu není proto, aby hovořil za svého klienta a dělal mu komunikační spojkou s okolím (pokud k tomu není nějaký zvláštní důvod).
- Nezapomínejme, že i pro člověka s méně závažným tělesným postižením nebo zdravotním oslabením, který je schopen stát, může být mimořádně náročné povídat si s námi delší dobu vestoje. Nabídnutí možnosti posadit se už na začátku rozhovoru není pak jen otázkou etikety, ale také základní podmínkou k navození vhodné komunikační atmosféry a projevem porozumění.
- Chceme-li nabídnout tělesně handicapovanému člověku pomoc, stačí se zcela otevřeně zeptat, zda a případně jakým způsobem mu můžeme pomoci. Málokdo z nás asi bez zkušeností ví, jak správně manipulovat s vozíkem nebo jak upravit polohu imobilního člověka na lůžku; dotyčný nám to určitě rád vysvětlí, a necháme-li se poučit, vyvarujeme se alespoň zbytečných pochybení a škod. Pocit jistoty a bezpečí je u pohybově postižených osob často silně vázán na jejich podpůrné kompenzační pomůcky (hole, berle apod.), takže by je měly mít vždy ve své blízkosti a na dosah.
- Jak už bylo uvedeno, není vždy třeba se v rozhovoru vyhýbat tématům souvisejícím s postižením; lidé s tímto handicapem považují takový zájem za zcela přirozený a nezvykle působí spíše násilné obcházení všech náznaků, které by mohly téma postižení připomínat. Výstižně takovou situaci ukazuje osobní zkušenost muže, který se několik let po ukončení vysoké školy ocitl po úrazu na vozíku. Když se poprvé setkal s bývalými spolužáky, všichni se snažili tvářit jakoby nic a nikdo se ho nezeptal na jeho nový vozík, ačkoli on sám dobře věděl, že na nové auto nebo nové kolo by se ho určitě zeptali.

Technologie a technologické pomůcky využitelné při studiu

Pomůcky pro sed, polohování a pohyb

Správný sed, poloha a snadný a bezpečný pohyb je zásadní pro aktivní spoluúčast na studijním životě (účast na výuce, komunikace, oční kontakt, volný pohyb paží a rukou atd.) Př.: manuální nebo ortopedické vozíky, berle, hole, chodítka, plošiny, schodolezy, popruhy, dlahy, stojany, podnosy, madla, ergonomicky upravené židle, stoly, police, stínidla, osvětlení atd.

Pomůcky pro běžné každodenní aktivity

Kompenzační pomůcky využívané při výkonu běžných každodenních aktivit zajišťují základní fyzickou a psychickou soběstačnost, která je nezbytná pro studijní proces jako takový. Př.: elektrická lůžka, zvedáky, nástavce, madla, adaptované toaletní potřeby, potřeby pro přípravu a příjem stravy, atd.

Pomůcky pro studium

Pomůcky využívané studentem v rámci výuky, samostudia a plnění studijních povinností zahrnují množství více či méně sofistikovaných adaptivních technologií. Nejvýznamnější jsou nejrůznější hardwarové a softwarové vybavení PC, jehož adaptace umožňují studentům s pohybovým postižením aktivně se podílet na běžných studijních a volnočasových aktivitách. Adaptace k obvyklému vybavení se týkají zejména:

- **vstupu dat** - dotykové monitory, modifikace klávesnic, joysticky, hlasové ovládání, elektronické zapisovače apod.
- **způsobu zpracování dat** - veškeré softwarové vybavení usnadňující zacházení s určitým programem (využívání zkratk, predikce textu apod.)
- **výstupu dat** - obecně není běžně využíváno studentem s pohybovým postižením (komunikační softwary – PC mluví za studenta)

Naprosto samozřejmou by pak měla být elektronická komunikace včetně vyžívání internetových stránek. Jedná se o jeden z nejefektivnějších způsobů šíření informací a nástroj inkluzívních strategií.

Vlastní poznámky:

Shrnutí:

- Společným znakem osob s tělesným postižením je omezení pohybu.
- Pro vysokoškolské studium je důležité, aby student s pohybovým postižením disponoval potřebnými vědomostmi, studijními návyky, dispozicemi pro dané studium a obor, ale také i návyky a dovednostmi využívat vlastní funkční potenciál k maximální možné soběstačnosti při studiu.
- Při vytváření přístupu ke studentovi s tělesným postižením na vysoké škole budeme vycházet z typologie a klasifikace pro potřeby zpřístupnění studia na vysokých školách osobám se zdravotním postižením. C1. s postižením dolních končetin (paraplegie) C2. s postižením horních končetin (jemné motoriky).
- Student s pohybovým postižením je nucen ve studijním životě překonávat celou řadou bariér. V praxi se student s tělesným postižením bude setkávat s překážkami nejčastěji ve: fyzickém prostředí, výuce a studiu, osobní a sociální rovnováze.
- Obecnou minimální kompetencí všech studentů se specifickými potřebami je infromatická a technická gramotnost umožňující využití specifických adaptivních technologií a zajišťující maximální nezávislost na individuální asistenci, týká se to i studentů s pohybovým postižením.
- Důležitým nástrojem pomoci studentům s pohybovým postižením jsou informační a poradenské služby, které jsou nedílnou součástí systému poskytované podpory.
- Student na vozíku by neměl být v žádném z prostor určených k užívání studenty jakkoliv omezován či ohrožován při svém pohybu. Díky tomuto svobodnému pohybu na vozíku ve všech částech školy se může cítit autonomní a rovnoprávný při svém studiu a rozhodování.
- Úpravy studijních podmínek a studijních povinností studenta s pohybovým postižením jsou nejčastěji v těchto opatřeních: časová kompenzace, individuální výuka, nácvik studijních a pracovních strategií, osobní asistence, studijní asistence, zpracovávání studijní literatury.
- Pomůcky nejčastěji využívané studentem s pohybovým postižením při plnění studijních povinností: jsou to nejrůznější hardwarové a softwarové vybavení PC, jehož adaptace umožňují studentům s pohybovým postižením aktivně se podílet na běžných studijních a volnočasových aktivitách.

Kontrolní otázky a úkoly k samostudiu:

- Z jaké typologie vycházíme při vytváření podmínek a přístupu u studentů s pohybovým postižením?
- S jakými bariérami se nejčastěji setkává student s pohybovým postižením na VŠ?
- Popište minimální kompetence studenta s pohybovým postižením.
- Čeho se týkají nečastější úpravy studijních podmínek a studijních povinností pro studenty s pohybovým postižením?

- Které pomůcky využívá nejběžněji student s pohybovým postižením?
- Popište zásady komunikace se studentem s pohybovým postižením.

Vlastní poznámky:

Doporučená literatura

- KVĚTOŇOVÁ, L. *Vysokoškolské studium se zajištěním speciálně-pedagogických potřeb*. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-141-6
- PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-7315-120-0
- RENOTIEROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L. et al. *Speciální pedagogika*. 4. vydání, Olomouc: Pedagogická fakulta, 2006, s. 191 – 207. ISBN 80-244-1475-9
- SLOVÍK, J. *Komunikace s lidmi s postižením*. Praha: Portál, 2010 ISB
- URYCHOVÁ, H., ČIHOUNKOVÁ, J., KRUPIČKA, L. (eds.) *Aktuální problémy vysokoškolského poradenství*. Brno: Asociace vysokoškolských poradců, o.s., 2011. 190 s. ISBN 978-80-260-1198-9.
- VÍTKOVÁ, M. *Somatopedické aspekty*. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-134-0

Přehled tabulek

Tabulka: Přehled inovovaných předmětů na OU v rámci projektu „Podpora SVP“	5
Tabulka: Specifické potřeby studentů se sluchovým postižením při studiu na VŠ.....	29
Tabulka: Stupně sluchových ztrát s odkazem na doporučené komunikační přístupy	41
Tabulka: Specifické potřeby studentů se zrakovým postižením při studiu na VŠ	62
Tabulka: Specifické potřeby studentů s SPU při studiu na VŠ	78
Tabulka: Specifické potřeby studentů s pohybovým postižením při studiu na VŠ.....	92

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ
Studijní opora je jedním z výstupu projektu ESF OP VK.

Číslo Prioritní osy:	7.2
Oblast podpory:	7.2.2 – Vysokoškolské vzdělávání
Příjemce:	Ostravská univerzita v Ostravě
Název projektu:	Podpora terciárního vzdělávání studentů se specifickými vzdělávacími potřebami na Ostravské univerzitě v Ostravě
Registrační číslo projektu:	CZ.1.07/2.2.00/29.0006
Délka realizace:	6. 2. 2012 – 31. 1. 2015
Řešitel:	PhDr. et PhDr. Martin Kaleja, Ph.D.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Název: Studenti se specifickými vzdělávacími potřebami na vysoké škole

Autoři: Mgr. Eva Zezulková, Ph.D.
Mgr. Hana Novohradská
PaedDr. Renata Kovářová, Ph.D.
PhDr. et PhDr. Martin Kaleja, Ph.D.

Jazyková korektura nebyla provedena, za jazykovou stránku odpovídají autoři.

Recenzent: doc. PhDr. Jarmila Pipeková, Ph.D.
Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita

© Ostravská univerzita v Ostravě
ISBN 978-80-7464-276-0